

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Anna Kolovratníková

„... a žili spolu šťastně až do smrti“

Koncept párovosti a názory mladých dospělých na párové vztahy

Diplomová práce

Praha 2020

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil/a k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 29. 7. 2020

Anna Kolovratníková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Věře Sokolové, Ph.D. za její cenné rady, milý přístup, podporu a čas, který věnovala mně a mé diplomové práci. Také chci poděkovat své rodině, která mě při studiu a při psaní této práce velmi podporovala. Velké díky také patří mým kamarádkám a kamarádům za jejich oporu a nápomocnost s napsáním této práce a mým komunikačním partnerům a partnerkám za jejich poskytnutou důvěru a ochotu podělit se se mnou o své smýšlení a zkušenosti.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá konceptem „párovosti“ a názory mladých dospělých, kteří jsou definováni jako mladí lidé od 26 do 30 let, na párové vztahy. Na základě polostrukturovaných rozhovorů zkoumá, podle čeho se mladí dospělí v kontextu párovosti rozhodují, jaké vnímají proměny ve vztazích a v neposlední řadě jakým způsobem pocítují „párovost“ ve vztahu k svému soukromému životu. Teoretickým východiskem práce je představení konceptu „párovosti“ a co ho utváří. Zejména se pak práce věnuje demokratizačnímu konceptu „čistého“ vztahu a reflexí progresivistického pohledu na vztahy. Analytickým výstupem práce je představení pohledu mladých dospělých na párové vztahy, kdy se ukazuje, že párové vztahy jsou konstruovaným normativním modelem s regulačními funkcemi na životy mladých dospělých.

Klíčová slova

párovost, vztahy, čistý vztah, mladí dospělí, láska, norma

Abstract

The diploma thesis deals with the concept of "coupledom" and the opinions of young adults, who are defined as young people from 26 to 30 years, on couple relationships. Based on semi-structured interviews, there is examined the basis on which young adults decide in the context of "coupledom", what changes they perceive in relationships and, last but not least, how they feel "coupledom" in relation to their private lives. The theoretical basis of the work is the introduction of the concept of "pairing" and what shapes it. In particular, the work deals with the democratization concept of a "pure" relationship and reflections on a progressive view of relationships. The analytical output of the work is the presentation of young adults' view of couple relationships, which shows that couple relationships are a constructed normative model with regulatory functions on the lives of young adults.

Key words

coupledom, relationships, pure relationship, young adults, love, norm

OBSAH

1. ÚVOD.....	1
2. TEORETICKÁ ČÁST	3
2.1. Koncept „párovosti“	3
2.1.1. Genderový řád.....	3
2.1.2. Heteronormativita	6
2.1.3. Amatonormativita	9
2.1.4. Mononormativita	11
2.2. (Pozdně) moderní společnost.....	13
2.2.1. (Pozdně) moderní vztahy a láska	14
2.2.2. Demografické charakteristiky a český kontext.....	17
2.2.3. Vynořující se dospělost a věkové normy	18
2.2.4. Progresivistický pohled na párové vztahy	20
2.3. Láska a párové vztahy.....	22
2.3.1. Romantická láska.....	23
2.3.2. Mystika lásky.....	25
2.3.3. Láska jako maškaráda genderových norem	26
2.4. Psychologie, biologie a terapeutický diskurs.....	28
3. EMPIRICKÁ ČÁST	31
3.1. Metodologie.....	31
3.1.1. Výzkumná otázka/téma	32
3.1.2. Kritéria výběru výzkumného vzorku.....	32
3.1.3. Paradigma	34
3.1.4. Medailonky.....	34
3.1.5. Etika výzkumu.....	36
3.1.6. Pozicionalita	37
3.1.7. Průběh rozhovorů	38
3.1.8. Metody sběru a analýzy dat.....	38
3.2. Analýza	39
3.2.1. Co je to vlastně „vztah“	39
3.2.2. Představy a očekávání	46

3.2.3. Vlivy a tlaky	61
3.2.4. A co děti?.....	72
3.2.5. Proměny vztahů	77
4. ZÁVĚR	87
ZDROJE.....	90

1. ÚVOD

Když v roce 2019 herečka Emma Watson u příležitosti svých třicátých narozenin pro časopis Vogue řekla, že je „ve vztahu sama se sebou“, postarala se na chvíli o titulky většiny lifestyle článků. Pro časopis dále uvedla: „[ř]íkala jsem si, proč všichni tak vyšilují z toho, že mi bude 30, vždyť to není žádná věda. Najednou mi ale bylo 29 a dostala jsem se do stresu a úzkosti, které pramenily právě z toho podvědomého tlaku na to, že ve 30 už musíte mít vlastní dům, manžela, dítě a tak dále“ (Magazín 2019). Svými slovy vzbudila pozdvižení, přestože být nezadaná neboli single není v dnešní době neobvyklé. Vzpomínám-li si na ohlas tohoto rozhovoru v tehdejších médiích, průlomem bylo spíše to, že Watson se považuje za nezadanou, ale navíc i šťastnou. Krátce nato jsem si přečetla rozhovor s psychologem Jiřím Procházkou, který tvrdí, že soužití v páru se přeceňuje a nemusí být jediným správným způsobem žití, a to navzdory tomu, že jsme odmala socializováni, že „a žili spolu šťastně až do smrti“¹ je jedinou šťastnou možností uspořádání soukromého života (Šmídová 2019). Tyto dvě záležitosti mě vedly k tomu, že jsem se začala ptát, proč je koncept „páru“ tak mocný a co tuto normu žití v páru utváří. O dnešní generaci mladých dospělých se často říká, že je volnější, otevřenější, nekonvenčnější a celkově jiná než předchozí generace, jaký mají pak názor na samotný model žití v páru a proč si ho ponechávají? A ponechávají si ho vlastně? Mé uvažování mě nakonec nasměrovalo k formování tématu této diplomové práce a sepsání výzkumných otázek. Na základě kvalitativního výzkumu se snažím zjistit, jak mladí dospělí chápou koncept „párovosti“ a co to pro ně párové vztahy znamenají. Snažím se také zachytit, jaké představy a strategie ve vztahu k párovým vztahům uplatňují a odkud pochází. V neposlední řadě mě zajímá, jaké vnímají proměny ve vztazích a jakým způsobem koncept „párovosti“ ovlivňuje jejich životy.

Svou práci koncipuji tak, že nejprve nabízím teoretická východiska, která souvisejí s výzkumem fenoménu „párovosti“ a se zaměřením se na mladé dospělé. Teoretickou část rozdělují do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole se zaměřuji na složky, které obecně charakterizují koncept „párovosti“, což je podle mě genderový řád, heteronormativita, amatonormativita a mononormativita.

¹ Rozhovor s Jiřím Procházkou byl také inspirací pro název mé práce.

Následně v druhé kapitole začínám vymezením (pozdně) moderní společnosti a jejího vlivu na chápání párových vztahů. Dále se zaměřuji na kontextualizaci (pozdně) moderní doby v českém prostředí a její vztah k mladým dospělým.

Důležitým bodem je také progresivistický pohled na párové vztahy, který představuji na „typickém“ příkladě, a to na výkladu Anthonyho Giddense (2012) a jeho konceptu „čistého vztahu“ se spoluplynoucí láskou. Navazuji třetí kapitolou, kde se zabývám vlivem lásky na podobu „párovosti“. Nejdříve představuji historii romantické lásky, poté kriticky analyzuji její nynější vliv na představy o vztazích a formování párových vztahů v rámci genderového řádu. Stavebním kamenem této části mi je opět progresivistická interpretace vztahů Anthonyho Giddense. V poslední kapitole se zabývám psychologií, biologií a terapeutickým diskursem, jak ovlivnily naše smýšlení o párových vztazích a jak se samy podílejí na utváření „párovosti“.

V empirické části představuji metodologické postupy a způsob, jakým jsem se rozhodla zkoumat koncept „párovosti“ a názory mladých dospělých na párové vztahy. Také předkládám důvody, proč vymezuji mladé dospělé jako lidi od 26 do 30 let, kteří nebydlí u rodičů ani u případných partnerů/partnerek, a další charakteristiky. Rámcem pro vymezení mi byl koncept vynořující se dospělosti od Jeffreyho Arnetta (2000). Jako metodu výzkumu jsem se rozhodla použít polostrukturované rozhovory s osmi komunikačními partner/partnerkami.

Výslednou analýzu rozhovorů uspořádávám do pěti základních kategorií a několika podkategorií, které z určité části kopírují scénář rozhovoru. Některé z nich se ale také samy vytvořily, jako například pasáž týkající se reprodukce, která se ukázala být v kontextu „párovosti“ podstatnou. K pohledu mladých dospělých na párové vztahy se dostávám prostřednictvím několika rovin, které jsem se snažila strukturovat, ale párové vztahy jsou komplexním tématem, kde se jednotlivé složky a roviny neustále proplétají. Konečným cílem je snaha poukázat právě na tuto komplexnost „párovosti“, která není něčím univerzálně samozřejmým, i když se tak jeví, ale je konstruována na mnoha úrovních. Upozornit na to, že uspořádání soukromého života není ani u mladých dospělých čistě nezávislým rozhodnutím, ale je ovlivněno sociokulturním řádem.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Koncept „párovosti“

Na začátek bych ráda zmínila aspekty, které spoluutváří podobu „párovosti“ a koncepty, které s tím souvisejí. „Párovost“ může nabývat různých charakteristik, já považuji za nejdůležitější zmínit, jakým způsobem se pojí s genderem, sexualitou, amatonormativní představou a monogamií. Pomocí těchto kapitol postupně ukážu, že „párovost“ je sociálním konstruktem s normativním charakterem, i když se jeví a prosazuje jako přirozená, univerzální, ahistorická a jediná správná.

2.1.1. Genderový řád

Feminismus druhé vlny vynalezl kategorii gender pro označení získaného „statusu“ a odlišení od kategorie pohlaví, které je údajně biologicky dané a neměnné. Tento přístup se však začal komplikovat, protože gender začal být brán podobně esencialisticky jako pohlaví. „Během času se ustálila stejně bytostná (ontická) sociologická představa genderu, jakou byla předchozí biologická definice pohlaví: výchova k muži či ženě implikuje celoživotní neměnné chování jako muž či žena“ (Šmausová 2002). Gender tak v esencialistickém pojetí vychází z biologického determinismu a je často chápán pouze jako označení maskulinity a femininity. Tato práce však vychází z konstruktivistického pojetí. Na gender tedy bude nahlíženo jako na analytickou kategorii, což znamená, že gender je tak chápán jako sociokulturně konstruovaný základní organizační prvek společnosti formující takzvaný „genderový řád“. Pomocí genderu tak lze analyzovat sociální a kulturní uspořádání světa a mechanismy, které toto uspořádání udržují a reprodukují (Havelková a Oates-Indruchová 2015).

Takto pojem vysvětluje například Sarah Harding na třech rovinách genderové skutečnosti: symbolickém univerzu, dělbě práce a na sociálních rolích, které tvoří genderovou kulturu (Havelková a Oates-Indruchová 2015). Podle Harding má západní svět „tendenci vnímat a popisovat svět v pouhých dvou protikladných dichotomických kategoriích. Přestože převážná část těchto protikladů nemá nic společného s rozmnožováním, byly souhrnem přiřazeny buďto k mužskému, nebo ženskému principu“ (Harding in Šmausová 2002). Mužský princip byl nadřazen ženskému, přestože „mužství“ a „ženství“ nemá žádné přirozené vlastnosti. Tento genderový symbolismus a s ním související hierarchizace pohlaví se stalo domnělou samozřejmostí, kterou není třeba zpochybňovat.

Genderový symbolismus pak vytváří dělbu práce podle pohlaví, která je taktéž brána za přirozenou. Mužům se „zásadně přiřazují funkce v oblasti tzv. materiální, ženám v oblasti tzv. přirozené reprodukce“ (Harding in Šmausová 2002). Tato konstrukce slouží k obhájení nerovností na pracovním trhu a následně přístupu k moci, kde jsou ženy v nevýhodném postavení, což je ospravedlňováno jejich údajně nezastupitelnou úlohou „v přirozené reprodukci nezávisle na tom, zda se jí konkrétní ženy věnují či nikoliv“ (Šmausová 2002: 19).

Obě dvě roviny se udržují pomocí vytváření individuálního genderu neboli socializací k genderovým rolím, které tak odmalička nevědomky přijímáme a které nám pak formují pohlavní identitu (Harding in Šmausová 2002).

Nedodržování předepsané pohlavní identity se trestá. Podle Šmausové (2002: 20) „(n)a ničem netrvá ‚společnost‘ tak rozhodně jako na tom, že jednotlivci musí mít a musí hrát- představitel jedno pohlaví, a sice to, které mají zapsáno napřed v rodném listu a později i v občanském průkazu“. Gender je tak „role“, která se musí „hrát“, aby odpovídala určitému pohlaví. Genderové role jsou však závislé na kontextu a opět nejsou něco jako čistě „ženské“ a „mužské“ role, většinou hrajeme všichni všechny genderové role. Podobně i West a Zimmerman (2008) vidí gender jako neustále se reprodukcující performance neboli „dělání“ genderu v závislosti na situaci. Svůj argument dokládají na odlišení pohlaví, pohlavní kategorie a genderu. Pohlaví (žena nebo muž) je určeno na základě určitých biologických měřítek, nad kterými panuje společenská shoda. Pohlavní kategorie je pak ustavována představováním biologických měřítek v každodenním životě a gender „je činností zvládnání situačního jednání ve světle normativního souboru postojů a činností odpovídajících jednotlivým pohlavním kategoriím“ (West a Zimmerman 2008: 101). Gender tak není nějaká přirozená vlastnost, ale „vynořující se rys sociálních situací“, který konáme tak, aby odpovídal dvěma pohlavním kategoriím vycházejícím z určitých sociálně vytvořených kritérií. Společnost předpokládá, že pohlaví a pohlavní kategorie se shodují, a naivně následuje „morální jistotu dvoupohlavního světa“ (Kessler a McKenna in West a Zimmerman 2008: 105). Podobně Šmausová (2002) tvrdí, že binární rozdělení má spíše sociální funkci.

Stejně tak Judith Butler odmítá přirozený původ této binarity a považuje ji za produkt diskursů. Oproti West a Zimmerman však odmítá i binaritu gender/pohlaví. Nejdříve v duchu poststrukturalismu problematizuje kategorii genderu, který je podle ní performativní, což

znamená, že se dělá takovým, jakým má normativně být, je tím samotným procesem. Gender je pro Butler strategií, „jejímž cílem je kulturní přežití“ (Butler 2014: 216). Je to nátlak hierarchické dyadické genderové performance s „jasně trestajícími důsledky“ pro ty, kteří do správné podoby genderu nezapadají (Butler 2014: 217). Není to jednosměrný proces, performancí se zase udržují nebo ovlivňují zavedené normy. Naskytuje se tedy také možnost subverse.

Na genderu je také problematické, že „je konstrukcí, která neustále skrývá svoji genezi“ (Butler 2014:217). „Za projevy genderu neexistuje genderová identita; tato identita je performativně tvořena samotnými „výrazy“, o nichž se říká, že jsou jejími výsledky“ (Butler 2011: 33). Není vidět neustálá performance aktů, ale pouze výsledek tohoto procesu, a proto se nám pak jeví gender jako přirozený a samozřejmý. Pro Butler je to pochopitelné, protože pohlaví je bráno jako něco předdiskurzivního, daného materialistickým faktem, avšak říká, že je dost dobře možné, že vlastně vůbec neexistuje rozdíl mezi pohlavím a genderem. Je tomu tak proto, že gender je i procesem, který ustanovuje pohlaví (Butler 2011). Butler tak dekonstruuje i samotné pohlaví.

Podle Butler funguje matrice poznatelných genderů, tzv. heterosexuální matice nebo tzv. matice srozumitelnosti, kdy pohlavní muži se mají množit s pohlavními ženami a naopak – mezi pohlavím, genderem, sexuální touhou a sexuálními praktikami musí existovat koherence, která je daná opačnými tužbami. Tato koherence je ale sociálně udržovanou normou srozumitelnosti, nikoliv přirozeným jevem. Vytváří heterosexuální touhy a „zavádí produkci diskrétních a asymetrických protikladů mezi ‚femininním‘ a ‚maskulinním‘, které jsou chápány jako expresivní atributy ‚muže, a ‚ženy‘“ (Butler 2011: 23). Jinými slovy, heterosexuální matice udržuje povinnou heterosexuální a hierarchizaci genderu. Určité „genderové druhy“ nenásledují tuto koherenci a vymykají se těmto normám srozumitelnosti. Tím poskytují příležitost k „odhalení limitů a regulačních cílů této oblasti srozumitelnosti“ (Butler 2011: 24), i když to neznámá, že na nekoherentní „druhy“ nepůsobí regulační moc matice srozumitelnosti.

Koncept heterosexuální matice přezval Finn (2005) pro dekonstrukci žití v páru (coupledom) a párování se. Argumentuje, že dyadické párování je považováno za univerzální, předpokládané a přirozené napříč pohlavím a sexualitou. Je to umožněno podobnou maticí srozumitelnosti, s jakou přichází Butler, a označuje ji jako tzv. párovou matici (Finn 2005: 21-

24). Finn (2005) tvrdí, že podobně jako matice srozumitelnosti reguluje pohlaví, gender a sexuální touhu, párová matice reguluje lidi jako subjekty páru. Jinak řečeno, konstruuje určité pravdy o samotném formování páru, ale také o podobě párového vztahu. Ve výsledku vyvábí hierarchie různých podob uspořádání života (například v páru, v nemonogamním svazku apod.) a některé dále reprodukuje.

Finn (2005) dokládá, že párový vztah není neměnnou, univerzální a ahistorickou kategorií. Židovsko-křesťanská tradice a buržoazní estetika od konce 17. století a v průběhu 18. století změnila význam sexu, lásky a intimity a vše spojila v jeden akt (Finn 2005: 94-124). Ze záležitostí jako závazek, důvěra a intimita udělaly cíle pro mezilidské vztahy (Finn 2005: 172-216) vybídly tedy k sdílení intimity v manželství a k úplnému otevření se jeden druhému (Finn 2005: 94-124). Slíbit tomu druhému/té druhé společnost budoucnost a zavázat se k ní (ať už v manželství, nebo mimo něj) je sice pod vlivem osvícenství až dodnes bráno jako akt svobody a dobrovolného závazku, nicméně naše jednání je opět sankcionováno a regulováno tak, aby odpovídalo normativním standardům párování se nebo samotné podobě svobody (Finn 2005: 180). Z intimity, závazku a důvěry se tak staly regulační politiky a naturalizované zkušenosti pro pár (Finn 2005: 2020-259). Na základě svého výzkumu tak Finn dochází k závěru, že párová matice, jak ji známe dnes, se vyvinula zejména od 17. století s příchodem osvícenství a nemá žádný přirozený, předdiskursivní původ. Doplnuje se s heterosexuální maticí, která páry reguluje z hlediska genderu a sexuality. Jinými slovy, normuje je jako heterosexuální bytosti a napomáhá k utváření lidí jako párových subjektů. Touto regulací skrze sexualitu se dále budu zabývat v následující kapitole.

2.1.2. Heteronormativita

Feminismus druhé vlny potvrdil gender jako sociálně konstruovanou kategorii, ale pod vlivem biologického esencialismu institucionalizovanou heterosexuální jako mocensky zatíženou kategorii organizující společnost nezpochybnil (Ingraham 1994). Koncepty kritizující instituci heterosexuality se staly ústředními pro porozumění genderu až později.

Jako jedna z prvních přichází v 80. letech s kritikou heterosexuality Adrienne Rich (2003) prostřednictvím konceptu povinné heterosexuality. Instituci heterosexuality rozumí jako systému sociálně konstruovaných institucí, který je chybně chápán jako přirozený a nevyhnutelný, což brání v jeho zkoumání a zpochybňování. Povinná heterosexuální je podle Rich také jedním z prostředků, jak udržet mužskou dominanci nad ženami. Ženy jsou násilně

přesvědčovány, že sexuální orientace k mužům a manželství jsou nevyhnutelnou, byť snad někdy neuspokojující a utiskující součástí jejich životů. Jsou socializovány tak, aby viděly svou ženskou identitu mužskými očima a učily se tak heterosexuální lásce, která jim bere moc a omezuje jejich vztahy s jinými ženami, což se děje například vymazáním lesbické existence z populární kultury a idealizací heterosexuálních vztahů a manželství (Rich 2003: 20). Zároveň je povinná heterosexuality také prostředkem podporujícím ekonomiku. Tvrdí, že instituce manželství a mateřství slouží zájmům kapitalismu tím, že reprodukci představují jediný účel ženské existence a jsou nedílnou součástí udržení sociálního řádu závislého na produkci budoucích pracovníků. Jinými slovy, instituce heterosexuality stanovuje gender a heterosexuální pár jako domnělou a samozřejmou přirozenost (Rich 2003). Na koncept Rich navazuje Eleanor Wilkinson (2012) a ptá se, zda nyní namísto povinné heterosexuality nezažíváme povinné žití v páru (coupledom). Na základě výzkumu mezi lidmi, kteří nejsou součástí romantického páru (ať už jsou asexuální, aromantičtí, rozhodli se být single, nebo jsou pro ně prioritní jiné vztahy než ten partnerský), a analýzy článků v časopisech „pro ženy“ a „pro muže“ a svépomocných knih argumentuje, že touha po nějaké formě romantického vztahu je brána za přirozeně předpokládanou, a tedy podobně povinnou jako dříve heterosexuality.

Kritika heterosexuality se dále rozvíjí v 90. letech prostřednictvím queer teorií, kdy na konstruovanost heterosexuality a její dominantní postavení poukazuje například Katz (2013). Argumentuje, že heterosexuál byl původně člověk, který praktikoval sex mimo reprodukci. V pozdním kapitalismu, kdy do vztahů vstupuje erotika, bylo potřeba pojmenovat lidi, kteří provozují sex a zároveň nereprodukuje, a tím porušují řád. Tím byla heterosexuality vynalezena. Pomocí medicínského diskursu se heterosexuality pak vyprofilovala jako ta nadřazená, správná a zdravá, čímž vznikl tzv. erotický apartheid. Neboli proces násilné segregace „normálních“ od „perverzních“.

Do této vlny lze také zařadit koncept heteronormativity Michaela Warnera. Tento koncept značí chápání heterosexuality a heterosexuálního párování se jako základní formy lidského společenství. Toto institucionalizované pojetí zajišťuje, že heterosexuality přesahuje intimní praktiky a stává se z ní především domnělá normalita. S hierarchií normativní představy o sexualitě se pojí sexuální stud, který je pro Warnera politickým nástrojem. Dělá některé praktiky nemyslitelnými, nepřístupnými, umlčuje a omezuje informace o sexualitě.

Queer kultura je s ním provázána, protože praktiky nezapadající do heteronormativní normy vyžadují přiznání se ve formě „coming outu“. Sexuální stud pak pomáhá udržovat dominantní postavení heterosexuality a znesnadňuje překonávání zdánlivě univerzálních norem (Warner 1999). Nevyrůstáme v neutrálním prostředí, naše sexuální identita je formována socializací, která je heteronormativní.

V návaznosti na postmoderní teorii přichází Chrys Ingraham (1994) s kritikou feministické sociologie a této disciplíny obecně, neboť je podle ní součástí tzv. heterosexuálního imaginárna. Jedná se o „takový způsob myšlení, který zakrývá fungování heterosexuality při strukturování genderu a uzavírá jakoukoli kritickou analýzu heterosexuality jako organizující instituce“ (Ingraham 1994: 203–204). Důsledkem imaginárna je to, že, heteronormativita je předpokládanou samozřejmostí nevyvolávající otázky, zatímco gender je sociálním konstruktem organizujícím lidské společenství. Sama heterosexuality je však také konstruktem a je potřeba narušit představu o její univerzálnosti a přirozenosti. Ingraham tak brojí proti pojímání heterosexuality jako ahistorické a stále kategorii, podobně jako to činí Warner. Namísto kategorie gender navrhuje používání kategorie „heterogenderu“, která by upozornila na konstruovanost obou kategorií a propojenost institucionalizované heterosexuality s genderovým řádem (Ingraham 1994). Koncept heterosexuálního imaginárna si opět propůjčuje Wilkinson (2012) a tvrdí, že přestože zažíváme rozvolnění forem intimního života, jsme limitováni a více než kdy předtím ovlivňováni normou touhy po romantickém vztahu a sexu. Jsme pod vlivem tzv. romantického imaginárna, kdy je sexuální a romantická láska předpokládaným, univerzálním a monolitickým cílem.

K tomuto tvrzení ji kromě jiného vede integrace neheterosexuálních párů do instituce manželství, které se děje pod rouškou „stejně lásky“, a nezpochybňuje tak normativní podobu intimního života a tradiční ideály romantické lásky (Wilkinson 2012). Podobnou kritiku integrace předkládá Eike Stedfeldt (1998). Tvrdí, že dochází k heterosexualizaci homosexuálů, protože se heterosexuální představy inkorporovaly do představ homosexuálů o tom, jak žít svůj partnerský život. Přejímají potřebu sňatku s partnerem, monogamního vztahu a touhu mít děti. Instituce manželství je podle Stedfeldta trojským koněm zavlčeným do gay subkultury, který ji může rozložit. Sama jeho kritika sice vede k homogenizaci gay kultury a jistě exkluzivitě, navíc nereflexuje gender, nicméně nám podle mě ukazuje, jakou moc instituce

párových vztahů má. Představa uspořádání soukromého života jako žití v párovém (tedy monogamním) vztahu s aspirací na manželství a děti je tak silná, že přestože mají gayové určitý subversivní potenciál vůči tradiční představě romantických vztahů a lásky, ve výsledku se vůči normalizačnímu systému nevymezují, ale snaží se mu přizpůsobit. Stejně tak Kollárik (2007) si všímá, že pro společnost jsou přijatelní jenom ti gayové a lesby, kteří odpovídají tradičním společenským normám. Kollárik na rozdíl od Stedfeldta manželství pro gaye a lesby neodmítá, naopak ho považuje za krok k společenskému uznání gay a lesbických vztahů. Ve srovnání s registrovaným partnerstvím je pro něj právo na uzavření manželství krokem k uznání a rovnosti a narušení heterosexuální normy. Podobně jako Stedfeldt (1998) varuje před asimilací gay subkultury do normativních párových vztahů manželství, ukazuje Brake (2018) možnou asimilaci polyamorních vztahů do ideálu romantické lásky a tradičních forem intimity prostřednictvím polyamorních svateb. Podobně Barker a kol. (2013) upozorňují na vliv heterosexuálního ideálu na vznik normativity polyamorních vztahů, polynormativitu, kdy se nemonogamní vztahy snaží o asimilaci skrze tradiční důraz na lásku ve vztazích. Namísto jiných podob a forem lásky propagují nemonogamní lásku jako stejnou lásku (vzhledem k normativní lásce) nebo jako její ještě lepší praktikování, neboť je praktikována s více lidmi.

Cílem této kapitoly bylo ukázat, že sexualita je hierarchizovaná a mocensky zatížená kategorie, kde má heterosexuality dominantní postavení. Je často brána jako stálá, přirozená, univerzální a nevyvolávající žádné otázky, podobně jako touha po romantické lásce a žití v páru (Brake 2012). Stejně tak jsou hierarchizovány i vztahy. Heteronormativita konstruuje heterosexuální vztahy jako přirozenou a žádanou formu intimního života a přetváří k obrazu svému i teoreticky subversivní uspořádání intimní sféry. Prostřednictvím genderu a heteronormativity se dostávám ke konceptu amatonormativity, který z heteronormativity a v ní obsažených genderových rolí vychází.

2.1.3. Amatonormativita

Amatonormativita se překrývá s heteronormativitou, neboť zahrnuje exkluzivní párový vztah jako heterosexuální ideál (Brake 2012), na který upozornil například Stedfeldt (1998). Do jisté míry tak zastřešuje normu „párovosti“ a normativní představy o párových vztazích. „(S)počívá v předpokladech, že centrální, exkluzivní, milostný vztah je pro lidi normální v tom, že se jedná o univerzálně sdílený cíl a že takový vztah je normativní, a v tom, že by mu měla být dáвана přednost před jinými typy vztahů“ (Brake 2012: 88-89). Normativní ideál

takového vztahu je dyadický (tedy monogamní) svazek lidí opačného pohlaví, kteří směřují k uzavření manželství nebo už v něm žijí. Je exkluzivní z hlediska sexu a lásky, které jsou určeny pouze pro pár (Chalmers 2019), přičemž s představou lásky se pojí další ideály, kterými se budu zabývat v dalších částech práce. Dalo by se také říci, že amatonormativita hierarchizuje vztahy na několika rovinách.

Tím, že jsme odmalička socializováni, abychom uvěřili, že naším životním cílem je najít si jedinou spřízněnou duši a s tou strávit celý život, upozadujeme jiné než partnerské vztahy. „Když se například někdo zeptá jiné osoby, zda má rodinu nebo vztah, obvykle se neptá na jeho/její rodnou rodinu – rodiče, sourozence – ani na síť jeho/jejích přátel. Otázky „Máte rodinu?“ nebo „Jste ve vztahu?“ chápou rodinu a vztahy úzce v amatonormativních termínech“ (Brake 2012: 92). Jednou z rovin tedy je, že privilegovány jsou vztahy partnerské.

Jejich výsostné postavení je možné pozorovat na instituci manželství, která může být v tomto smyslu chápána jako legitimizace amatonormativity, neboť dává určitým vztahům právní status, který se pojí s určitými právními výhodami. Jak upozorňuje Grossi (2014), práva bereme jako objektivní, oddělené od citů, emocí a lásky, přesto je právě skrze manželství strukturuje a hierarchizuje.

Například přátelství nemá právní výhody jako manželství, ačkoli přátelství pro mnoho lidí hraje stejně důležitou roli jako partnerství nebo i vyšší. Dále jsou z manželství a obecně privilegované pozice vylučovány zejména vztahy, které nesplňují amatonormativní ideály – například polyamorní vztahy a neheterosexuální vztahy. Brake (2018) argumentuje, že jistou výzvou této privilegovanosti a ideologii romantické lásky by mohly být polyamorní svatby. Narušením normy dyadického, exkluzivního vztahu a manželství mohou být výzvou „párovosti“. Podobně by odlišný pohled na manželství a romantickou lásku mohla přinést neheterosexuální manželství (Grossi 2014: 83-104). Nicméně jak už jsem avizovala, může se tak dít častokrát pouze skrze propagaci lásky a k narušení normy ve výsledku dojít nemusí (Card 2007). Jako alternativa se k tomuto přístupu zakomponování různých forem manželství rozvíjí debata, že manželství by mělo být zrušeno (Card 2007) nebo reformováno. Brake (2012) přichází s návrhem „minimálního manželství“, které by bylo právním rámcem pro všechny vztahy, kde se provádí péče. Argumentuje, že manželství je sice často bráno jako ochrana lásky či její potvrzení, ale kdyby nám šlo opravdu o lásku, nebyla by norma „párovosti“, uznávali bychom polyamorii, přátelství, vztahy založené na sexu, sériové

monogamii apod. Láska by neměla amatonormativní podobu, nebyla by založena na romantické lásce, která je pouze pro sexuálně exkluzivní dvojici. Kdyby nám šlo o lásku, nemusela by být regulovaná státem (Kipnis 2003).

Jak už bylo dříve řečeno, amatonormativita je v součinnosti s heteronormativitou, která přibližuje neheterosexuální páry a polyamorní vztahy amatonormativnímu ideálu skrze propagaci „stejně lásky“ (Behrensen 2014, Barker a kol. 2013, Wilkinson 2012). Dochází tak spíše k asimilaci těchto vztahů do normy, čímž ztrácí punc subversivity, a k obecnému posilování důležitosti milostného vztahu v životě člověka. Žít bez touhy po milostném monogamním vztahu není normální (Kipnis 2003: 26). Amatonormativita je tak dále utlačující pro singles, aromantiky/aromantičky a asexuální lidi, kteří narušují představu nezbytnosti milostného vztahu a které norma milostných vztahů patologizuje.

Přestože tedy vidíme, že hrany amatonormativity stále proměňují, a můžeme nabýt dojmu, že dochází k detradicionalizaci, podle mě je důležité si uvědomit, že povinné žití v páru (coupledom), romantické imaginárno (Wilkinson 2012) a párová matice (Finn 2005) nadále fungují. Touha po vztahu a milostné lásce je stále očekávanou, domněle samozřejmou a privilegovanou. Vztah má určitou podobu – párový, monogamní, směřující k manželství nebo dlouhodobému závazku a reprezentující romantickou lásku, s níž se pak pojí další ideály a představy o lásce. Jedním z nejvýraznějších amatonormativních rysů je představa, že „ta pravá“ milostná láska je vždy jen k jednomu člověku a že přirozeným vztahem je tedy párový vztah, a proto na tomto místě pokládám za důležité zmínit ještě koncept mononormativity.

2.1.4. Mononormativita

Mononormativita je představa, že „monogamie je dobrým, přirozeným a normálním způsobem formování intimních vztahů“ (Barker a kol. 2013: 191). Pojí se se znaky ideálního partnerského vztahu, který je heterosexuální, dlouhodobý, párový a hraje v životě ústřední roli. Nicméně monogamie má význačný vliv, neboť si přizpůsobuje tyto ideály k obrazu svému. Na adaptaci neheterosexuálních partnerství ve snaze dosáhnout společenského uznání a možnosti uzavírat manželství již upozornil například Stedfeldt (1998) či Wilkinson (2012). Skrze přijetí ideálu monogamie a jediné romantické lásky homosexuálními páry tak bude nejspíš pokořena i heteronormativita (Jenkins 2015), případně se neheterosexuálním párů alespoň dostane většího sociálního uznání (Warner 1999). Jenkins (2017) dále předpokládá, že nakonec nejspíš dojde i k překonání ideálu jednoho partnerství „navždy“, neboť sériové krátkodobé

vztahy budou a jsou čím dál více v normě (Behrensen 2014). I když o tom by se dalo polemizovat, protože například nezávazný sex je sice také více přijímaný, ovšem jen v určitém období života mladého člověka a s plánem najít si v budoucnu stálého partnera/partnerku (Rothschild 2014). Sériová monogamie tak do určité míry nahrazuje ideál jediného celoživotního milostného vztahu, avšak představa nelezení té konečné sériové monogamie, toho životního partnera/tu životnou partnerku s kterým/kterou „už nakonec zůstanu“ se tímto nebortí. Jak píše Kipnis (2003: 176), „[v] sériové monogamii se hráči mění, ale instituce zůstává stejná“.

Určitou výzvu monogamii by mohly představovat polyamorní vztahy, které jsou z určitého úhlu pohledu brány jako nemonogamní. Podle Jenkins (2017) zpochybňují představu romantické lásky, která je monogamní, a jsou tak považovány za neplnohodnotné. Avšak jak již bylo řečeno, i polyamorní vztahy se přizpůsobují normativnímu ideálu skrze důraz na lásku (Barker a kol. 2013) a polyamorní lidé častokrát prosazují představu polyamorie jako „etické“ formy monogamie“, čímž se podobně jako některá gay a lesbická partnerství snaží o uznání a asimilaci do nerovného a privilegovaného systému (Wilkinson 2010: 350). Na polyamorii tak lze nahlížet jako na četné, paralelní monogamie, kde se zdůrazňuje sdílená láska, dlouhodobý závazek a sexuální exkluzivita (Barker a kol. 2013). Nemusí proto zcela nutně vybočovat z mononormativity a spíše se přizpůsobují normě „párovosti“.

Problematické je, že sexuální exkluzivitu považujeme za znak romantické lásky, což z ní činí hierarchizující normu. McKeever (2017) sice poznamenává, že sexuální exkluzivita může mít blahodárný vliv na vztah, ovšem nemá opodstatněnou hodnotu a s láskou nemusí mít nic společného. Milovat může i cizoložník/cizoložnice. Za jistý odklon od monogamie tak může být považováno cizoložství či praktikování nezávazného sexu mimo romantický vztah. Kipnis (2003: 52, 27, 28) se na cizoložství dívá jako na jeden ze způsobů, jak lze protestovat proti omezenému žití v páru nebo jako na „referendum o udržitelnosti monogamie“, či dokonce „lidové povstání proti žití v páru“.

Podobně Ryan a Jethá (2014) poukazují na pokrytectví západní společnosti, která sice prosazuje monogamii jako jediné správné a od přírody dané uspořádání, ale trpí dysfunkcemi a sexuální deprivací, sleduje pornografii, je si nevěrná a rozvádí se. Argumentují, že cizoložství je přirozené, protože člověk je z povahy nemonogamní. Evoluční psychologie a antropologie

se nám sice snaží říct, že párové manželství je univerzální a platné už od pravěku. Ryan a Jethá však argumentují, že původní komunity lovců a sběračů byly rovnostářské, praktikovali sex i za jinými než reprodukčními účely a nebyli omezeni na romantický pár. Teprve s vynálezem zemědělství a domestikací zvířat se proměnily vztahy ve společnosti a postavení žen. Ženská sexualita začala být potlačována a žena byla nucena měnit svou schopnost reprodukce za obydlí, ochranu a potravu. Započalo formování monogamní „párovosti“ a nukleární rodiny (Ryan a Jethá 2014). Různé diskursy se nám snaží zakrývat tuto sociální konstruovanost monogamie a její současný dvojitý standart, kdy u muže je společensky přijatelnější sex mimo romantický pár než u ženy. Povinná monogamie tak má na ženy stejně jako povinná heterosexuality omezující dopad. Potlačuje ženskou sexualitu a upevňuje genderovou binaritu (Rothschild 2018). Přestože je monogamie velebena jako součást romantického ideálu, navíc jako přirozená součást (Rothschild 2018: 33), spojitost mezi láskou, sexem a romantickým párem vytvořila moderní společnost (Finn 2005, Ryan a Jethá 2014).

2.2. (Pozdně) moderní společnost

Podle Kellera (2004: 15) je moderní společnost společností, „která se radikálním způsobem oddělila od společností předmoderních, tradičních. Radikalnost tohoto oddělení byla dána sérií revolucí, jež stály u jejího zrodu. V oblasti ekonomiky a sociálního uspořádání to byla revoluce průmyslová, probíhající od druhé poloviny 18. století, v oblasti moci to byly revoluce politické, jež se odehrály v průběhu 17. až 19. století“. Illouz (2012) zase zdůrazňuje upadající vliv náboženství, kdy středem morálky již není bůh, ale člověk sám. Se ztrátou víry moderní člověk ztrácí prostředek útěchy a jakýsi smysl života a víru nahrazuje romantickou láskou.

Keller (2004) přitom říká, že moderní společnost za tu dobu prošla různými fázemi, tu poslední zasazuje zejména do závěrečné čtvrtiny dvacátého století. Nesouhlasí však s označením této fáze či současné doby jako postmoderní. V současné době sice prochází moderní společnost proměnami, ty ale jen vyvěrají z počátku moderní doby, nejsou žádnou revolucí. Existují však teoretici a teoretičky, kteří tuto „současnou poslední fázi“ nějak označují a považují za svébytnou. Období zhruba od poloviny 60. let je zejména v sociologické literatuře kromě postmodernity někdy označované také jako pozdní nebo

reflexivní modernita (Hašková 2009: 26). Bauman (2013) přichází s vlastním pojmem to tekutá modernita, Illouz (2012) zase hovoří o hypermodernitě, ovšem chápe ji už jako období po první světové válce. Ať už je to jakkoliv, hovořím-li ve své práci o něčem jako o „moderním“ (či pozdně moderním, postmoderním apod.), vztahuji se k období, které ve světě nastalo zejména od 60. let minulého století, u nás spíše po sametové revoluci. Zároveň pro určité zjednodušení odkazuji k binaritě „tradiční“ versus „moderní“, přičemž „moderním“ myslím tedy to, co už není tradiční.

Modernita se dělí na dvě základní interpretace, které jsou důležité i pro tuto práci. Keller (2004) tyto interpretace vidí již u zrodu modernity, někteří jiní teoretici a teoretičky je datují spíše od 60. let 20. století. Jednou z interpretací je podle Kellera diskurs osvobození, který je založen na vyzdvihování svobodného jednání, možnosti volby a vymanění se z vlivu tradičních institucí. Druhou interpretací je diskurs disciplinace, kdy modernita přinesla jen jiné formy dohledu a kontroly. V této interpretaci „moderní poměry přinášejí masovou manipulaci vědomím občanů, přinášejí nové, skryté a nenápadnější, o to však účinnější a všudypřítomnější formy moci a pod záminkou rozvoje ekonomické svobody vedou k prohlubování sociální nerovnosti“ (Keller 2004: 27).

Proměny přicházející s modernitou a tyto dvě interpretace jsou validní i pro pohled na partnerské vztahy. Diskurs osvobození se v zásadě shoduje s progresivistickým pohledem na vztahy (Finn 2005), jak budu později demonstrovat na příkladu konceptu moderního čistého vztahu, který podle Giddense (2012) nahradil tradiční vztah. S diskursem disciplinace zase souzní teoretici a teoretičky, kteří upozorňují na normativní podobu vztahu, ať už například z hlediska jeho mononormativity (Jenkins 2017), nebo propagováním ideálu lásky (Wilkinson 2012). Nicméně bez ohledu na osvobození či disciplinaci panuje obecná shoda, že modernita způsobila změny společnosti, a tedy že i vztahy jsou jiné, než byly v době předmoderní.

2.2.1. (Pozdně) moderní vztahy a láska

Partnerské vztahy lze zasadit do kontextu procesů individualizace a globalizace, které výrazně ovlivňují moderní společnost (Pařízková 2012: 30, Beck 2011, Giddens 2012, Bauman 2013). Dříve byly biografie lidí velmi standardizované, zjednodušeně řečeno, téměř všichni v určitém období a určitém věku dělali totéž. Moderní biografie jsou individualizovanější „různorodé, stávají se méně předpověditelnými“ (Pařízková 2012: 30). Lidé jsou čím dál více strůjci svých životů (Mayer 2005 in Pařízková 2012). Nejsou svázáni

tradicí, která už není pevnou součástí společenských norem (Mills 2007 in Pařízková 2012). Souvisí to také s postupným umenšením ekonomické závislosti dětí na rodině a jejím majetku, a proto se někdy říká, že lidé přešli od instituce ke vztahu (Morga in Katrňák a kol. 2010). Diskurs osvobození si všímá zejména těchto kulturních a hodnotových proměn spojených s individualizací a vnímá je pozitivně jako nabízející více svobody a možností (Hašková 2009: 27).

Diskurs disciplinace si všímá spíše strukturálních podmínek, socioekonomických překážek a racionalizované volby, které brání v neomezené svobodě (Hašková 2009: 27). Beck a Beck-Gernsheim (2004) to demonstrují na proměně pracovního trhu. Ten se posunul z lokálního na globální a vyžaduje cílevědomé, flexibilní jedince, kteří jsou ochotni stěhovat se za prací. Práce je zároveň nejistá, pracovní smlouvy jsou často nestabilní a to současným mladým dospělým přináší nejistotu a nižší příjmy, což je všechno v kontrastu s požadavky rodiny či partnerského vztahu. Beck (2011) pro tuto pozdně moderní společnost přichází s termínem riziková společnost a tvrdí, že individualizace spolu s globalizací a mocí trhu práce způsobuje určitou standardizaci biografí lidí. Standardizované v tom, že jsou závislí na pracovním trhu, který jim znemožňuje řídit vlastní život a činí je osamocenými. Vztah pak slouží k úniku před osamoceností, ale nemá velkou šanci trvat, protože to podmínky pracovního trhu a tlak na individualizaci nedovolují (Beck a Beck-Gernsheim 2004).

Standardizace a destandardizace se tedy ani v moderní době vzájemně nevylučují (Pařízková 2012). Standardizovaná biografie se často ukazuje na posloupnosti studium – práce – sňatek – dítě, v pozdně moderní společnosti se biografie destandardizují, což spočívá ve vypuštění některé z těchto etap nebo jejich načasování v jiném pořadí. Například soužití s partnerem a rodičovství jsou v moderní době samostatné etapy (Katrňák a kol. 2010: 123). Zároveň se ale biografie lidí mohou standardizovat například v již zmíněné závislosti na moci trhu (Beck 2011) nebo v téměř univerzální zkušenosti kohabitace partnerů/partnerek před vstupem do manželství (Mayer 2005 in Pařízková 2012: 32).

Bauman (2013) zase pro současnou společnost přichází s konceptem „tekuté modernity“, kdy pozdně moderní společnost vidí jako rychle se měnící skupenství, bez pevných základů a struktur. Lidé s tekutým moderním smýšlením se brání všemu neměnnému, stálému a permanentnímu, co není možné ihned použít, ale je na tom potřeba pracovat (Bauman 2013: 40). Jinými slovy, moderní člověk je konzumní a stejným způsobem přistupuje ke vztahům,

kdy je chápáno jako určitou obchodní transakci či investici a očekává od nich zisk. Ten přichází zejména v podobě bezpečí, péče, pomoci, útěchy, dělání společnosti apod. Nicméně nikdy nevíme, co bude, a přísahat věrnost vztahu je podle Baumana podobně nelogické jako přísahat věrnost akciím (Bauman 2013: 26). Dlouhodobý a trvalý vztah je symbolem omezujícího závazku s nejistým výsledkem, a proto je racionálně neodůvodnitelný. Vše je určeno k okamžité spotřebě, a to včetně vztahů. V tekuté společnosti chtějí lidé podle Baumana užitek hned, proto praktikují vztahy na jednu noc nebo partnery/partnerky nakupují jako zboží skrze seznamky (Bauman 2013: 72). Zároveň ale „[p]odstatou konzumerismu není hromadění zboží (ten, kdo zboží hromadí, musí počítat s těžkými kufry a přečpanými domy), ale jeho použití a následné vyhození, aby udělal místo pro další zboží a jeho použití“ (Bauman 2013: 56). Této představě odpovídá norma sériových vztahů (Jenkins 2017).

Bauman (2013) tento spotřební pohled na vztahy kritizuje zejména zde dvou úhly. Zprv podle něj lidé díky konzumu a internetu sice navazují vztahy častěji a snadněji, ale o to povrchněji a krátkodoběji. Nemají šanci vytvořit si pouta. Nejistota plynoucí ze spotřebních vztahů pak vytváří úzkost a pocit osamělosti. V reakci na to se „[n]eskryvání žádných tajemství a nutkání povinně se svěřovat rychle staly jedinou obranou člověka proti osamělosti a jediným vláknem, ze kterého se dá utkat vytoužený pocit sounáležitosti“ (43). Avšak podle Baumana toto láskyplné souznění není možné, dokud budeme na vztahy pohlížet jako na zboží a moderní společnost bude strukturována konzumně.

Zadruhé pak lidé tím, jak se na ostatní dívají jen jako na zboží, které je třeba zkonzumovat, aby ihned přineslo potěšení, podle něj ztrácejí sociální dovednosti. Ve výsledku pak podle Baumana jednají „heteronomně“, což znamená, že se řídí vnějšími okolnostmi a stanovenými vzorci, aby náhodou nevybočili z toho, co je zrovna populární (Bauman 2013: 80). Tento přístup je pohodlný, protože vyvazuje ze zodpovědnosti za důsledky jednání. Tekutá láska tedy spočívá v touze navazovat vztahy, ale zároveň se na ně nevázat. V touze nalézt pocit bezpečí a sounáležitosti, ale zároveň získat okamžité požitky. Tekutá láska jsou konzumní vztahy, které nelze oddělit od vnějšího konzumního tekutého moderního světa, jsou tak nutně křehké, nestálé a proměnlivé.

Podobně pro Illouz (2012), zabývající se tím, proč láska bolí, je zkoumání modernity a lásky neoddelitelné. Argumentuje, že bolest z lásky je zčásti způsobena tím, že v moderní době – a tedy pro moderního člověka – se z lásky stal ústřední zdroj štěstí. Zároveň se ale

změnily ekonomické podmínky, právní struktura, instituce i pohled na vztahy. Na partnera/partnerku má moderní člověk mnohem větší nároky. Například vzhled, atraktivita a svobodné vyjádření sexuality se staly přijímaným faktorem při výběru. Ze vztahu je teoreticky také možné svobodně odejít. Lidé tak mají za svůj život několik vztahů, než najdou ten, který uspokojí všechny jejich nároky (Illouz 2012). Illouz (2012) si všímá moderního rostoucího významu svobodného vyjádření sexuality a sexu jako takového v partnerských vztazích, ale důvod sériových vztahů a rozpadů vztahů vidí v nárocích na životní/partnera/partnerku, nikoliv v mononormativitě a udržování heterosexuálního ideálu (Jenkins 2017, Ryan a Jethá 2014).

Illouz (2012) dále tvrdí, že láska se v moderní době stala bolestnou zkušeností, a to nejen pro vzrůst požadavků na partnera. Romantický bol sice zažívali lidé i před moderní dobou, dnes ho však prožíváme jinak. Máme tendenci si ho internalizovat jako individuální selhání. Ve skutečnosti však to, jakým způsobem prožíváme lásku a jak nás zraňuje, je důsledkem toho, jak jsou já a identita v modernitě institucionalizovány.

2.2.2. Demografické charakteristiky a český kontext

Jak již bylo řečeno, proměny související s postmoderní dobou byly v západních společnostech pozorovány zhruba od 60. let minulého století. V českém prostředí jsou tyto změny patrné až zejména po roce 1989, kdy došlo k sametové revoluci. Československo začalo zavádět tržní hospodářství, demokratizovat se a otevřela se globálnímu světu (Pařízková 2012b: 129). Došlo ke změnám v manželském a reprodukčním chování. V socialistickém Československu téměř všichni zažívali univerzální zkušenost manželství, po jehož uzavření téměř ihned následovalo rodičovství (Pařízková 2012). Po roce 1989 dochází k výraznému poklesu sňatečnosti (Hašková, Rabušic 2008) a nárůstu rozvodovosti (Kreidl, Hubatková 2012: 146), přestože manželství zůstává oblíbené a do budoucna žádané (Katrňák a kol. 2010: 26). Mění se také reprodukční chování: dochází k „nárůstu bezdětnosti, růstu věku prvorodiček a poklesu plodnosti hluboko pod hladinu prosté reprodukce (tzn. pod úroveň 2,1 dítěte na jednu ženu)“ (Hašková 2009: 23).

Co se týče partnerství, dochází také k nárůstu počtu lidí do 30. roku života, kteří žijí bez stálého partnera/partnerky, nicméně stálého partnera/partnerku by chtěli, nepřejí si single život (Hašková 2009: 93). Stejně tak je tomu v procesu globalizované migrace, kdy migrující si nadále přejí partnerský vztah do budoucna (Pařízková 2012b). Přestože partnerství a

rodičovství jsou oddělenými etapami, rodičovství je nadále plánováno obvykle v rámci partnerského vztahu (Hašková 2009) Zároveň dochází k posunům ve formě partnerského vztahu, který není chápán jako životní nebo k založení rodiny a je založen třeba na přátelské nebo sexuální bázi (Tomášek 2006). Také vznikají vztahy, kdy spolu partneři/partnerky nebydlí a označují se jako „living apart together“ (LAT) (Budgeon a Roseneil 2004), nebo například vztahy na dálku (Beck a Beck-Gernsheim 2014).

Na tyto trendy je opět nahlíženo ze dvou úhlů pohledu. Buď jako na kulturní proměnu, kdy k těmto změnám dochází z důvodu změny režimu na demokratický, a je tedy možné se individuálně a svobodně rozhodovat (Rabušic 1997 in Pařízková 2012: 33). Druhý úhel se zaměřuje spíše na strukturální podmínky, kdy nový režim ruší jistoty plné zaměstnanosti, omezuje sociální systém včetně výhodného bydlení, přináší větší požadavky na vzdělání, kvalifikaci a rozdíly v příjmech (Kuchařová, Lhotská, Petrová 1996 in Pařízková 2012: 33).

Je tu tedy také tendence zejména po roce 1989 (kdy se vzdělání stalo dostupnější) zůstávat déle ve vzdělávacím procesu a zvyšovat si kvalifikaci. Obecným trendem je, že lidé z ekonomických důvodů odkládají studium nebo ho kombinují se zaměstnáním (Rabušičová, Rabušič 2006 in Pařízková 2012: 32). Zároveň ale dokončení studia a vstup do placeného zaměstnání zůstávají nadále předpoklady pro začátek dospělosti. Určitými znaky vstupu do dospělosti je i manželství a narození dítěte, ale tím, že se odkládá dokončení vzdělání a vstup na trh práce, se nutně odkládá i rodičovství (Pařízková 2012: 69-70).

2.2.3. Vynořující se dospělost a věkové normy

Právě s odkládáním manželství a narození dítěte je spojena fáze, pro niž v roce 2000 zformuloval psycholog Jeffrey Arnett název „vynořující se dospělost“. Jedná se o nově se objevující skupinu lidí, kteří se nevidí ani jako dospívající, avšak ani jako dospělí. Chybí tradiční charakteristiky dospělosti, tedy manželství a rodičovství čili tradiční role spojované s dospělostí. Nicméně oni sami za dospělost považují spíše finanční nezávislost a rozhodování sám za sebe (Arnett 2000). Tito mladí dospělí v tomto období hledají sami sebe, studují a zvyšují si kvalifikaci pro splnění náročných podmínek trhu práce (Arnett 2007), zároveň ale nejsou limitováni přípravou na role dospělosti. Arnett (2000) se ve své práci soustředí zejména na lidi od 18 do 25 let, podle něj však tato fáze může pokračovat až do pozdějších let. Ve 30 letech se zpravidla už cítí dospělí, nebydlí u rodičů a jsou finančně nezávislí. Podle mě zde tedy dochází k posunu v tradičním vnímání dospělosti – už se nutně nepojí s manželstvím a

narozením dítěte, i když v době Arnettova výzkumu byly i tyto dvě životní události běžné ve 30. roce života (Arnett 2007).

Arnett (2000) upozorňuje, že vynořující se dospělost je sociálně konstruovanou kategorií, není tedy univerzální. Skupinu vynořujících se dospělých můžeme najít ale také v České republice. Podle výzkumu Macka, Bejčka a Vaníčkové (2007) nabývá charakteristik, které popisuje Arnett, a zároveň si tato skupina obzvláště cení pocitu svobody, což může být z důvodu historické zkušenosti ČR s nesvobodným režimem. Důraz je také kladen na silnou vazbu na rodiče, a to jak z emoční stránky věci, tak i v otázce finanční podpory a také nechuť dělat dlouhodobá rozhodnutí. To se může týkat i partnerských vztahů, kdy manželství a rodičovství je úmyslně plánováno až do pozdějšího věku.

Přestože jsou biografie lidí obecně a zejména v období vynořující se dospělosti velmi destandardizované, partnerství, manželství a rodičovství zůstávají metou a symbolickým znakem dospělosti. Všechny tyto mety se nadále pojí s určitým věkem. Jsou na ně vázány tzv. neformální věkové normy, což jsou vlastně sociální normy obsahující rolová očekávání (Katrňák a kol. 2010: 16–117). Představují „pravidla chování a mají tři definující charakteristiky: jsou sdílené, jsou povinné (tj. obsahují ‚musíš‘ nebo ‚měl bys‘ element) a jsou podpořeny pozitivními nebo negativními sankcemi. Lze je chápat jako sociální pravidla věkově vhodného (age-appropriate) chování a/nebo časování a následností významných životních událostí (sňatek, rodičovství, odchod do důchodu...)“ (Lashbrook 2002 in Vidovičová, Gregorová 2007: 202). Tyto normy se učíme socializací, kdy nám jsou předávány jako ideál vhodný k následování, a ovlivňují pak naše reálné chování a představy.

Jedněmi z nejvýraznějších věkových neformálních norem jsou normy spojené s reprodukčním cyklem a potažmo s nalezením stálého/stálé partnera/partnerky, jak si ve svém výzkumu všimá Vidovičová a Gregorová (2007). Zjistily, že téma, dokdy nejpozději mít stálého/stálou partnera/partnerku je zpravidla spojováno s otázkou, kdy se stát rodičem, přičemž obě normy jsou značně genderované. Norma, dokdy se stát matkou, je jednou z norem s explicitně nastavenou horní věkovou hranicí, což bylo komunikačními partnery/partnerkami Vidovičové a Gregorové (2007) vysvětlováno zdravotními riziky, jež provázejí těhotenství ve vyšším věku. Na tuto normu pak navazuje položka partnerství, která je taktéž genderově podmíněná, neboť komunikační partneři/ky zmiňovali chronologickou poslušnost spočívající v partnerství, po kterém následuje mateřství a žena má tedy opět

striktnější hranici než muž, aby stihla mateřství v normovaném věku. Podle Vidovičové a Gregorové je toto spojení partnerství, rodičovství a věkové normy týkající se reprodukce odvozeno z údajné přirozenosti vývoje a biologicky determinované posloupnosti, ve skutečnosti jsou však značně sociálně konstruované, například protože nejsou ahistorické a univerzální.

2.2.4. Progresivistický pohled na párové vztahy

Při reflexi současných párových vztahů a jejich vývoje se často tvrdí, že došlo k velké proměně toho, jakým způsobem utváříme osobní život z hlediska partnerství a jakou mají naše vztahy podobu. Jedná se zejména o progresivistický výklad, tedy interpretaci, kdy jsme z tradičních, morálně zatížených, manželských vztahů přešli na vztahy moderní doby, svobodné a liberální. Pojdme si tedy nejdříve představit jeden typický příklad progresivní interpretace a smýšlení o vztazích od sociologa Anthonyho Giddense, který o nich v roce 1992 napsal knihu *Proměna intimity*.

Vztahy jako takové zasazuje Giddens do doby modernity, která je charakteristická individualizací, hledáním vlastní identity a rychle se měnícího odcizeného veřejného světa. Modernita má na vývoj vztahů velký vliv, jejími projevy jsou zejména přeměna romantické lásky a objev sexuality. Romantická láska je původně komplex idejí, který podle Giddense nabývá na významu od konce 18. století. Naplno se pak rozvíjí v průběhu 19. století a společnost jak mění, tak zároveň reflektuje. Romantická láska měla za následek, že láska se postupně v životech lidí stala reálnou možností. Začala se zakládat na citech a intimitě a do jisté míry se oddělila od milostné vášně, pojící se s erotičnem a sexualitou. Projevy sexuality byly považovány za pro vztah škodlivé, a proto byly muži často uskutečňovány mimo domov, zatímco ženská sexualita byla potlačována (Giddens 2012: 49–58).

Romantická láska tak měla de facto subversivní charakter, neboť hlásala, že v párování by nemělo jít o sociální tlaky či status, ale o city obou dvou osob v páru. Pro ženy však byla romantická láska taktéž spojena s ideou mateřství a vírou, že je to ona, kdo by o ni měl pečovat. Pomohla tak k vykázání ženy do domácí sféry a jasnému rozdělení genderových rolí. Zároveň se láska překrývala s manželstvím, které vlastně bylo navždy, i když třeba nešťastné, udržované genderovanou dělbou práce (Giddens 2012: 58). V moderní době se podle Giddense „idea romantické lásky drojí pod tlakem ženské sexuální emancipace“ (Giddens 2012: 71) a zanikáním rozdělení na ženské a mužské role.

„Drolí“ se i podoba tradičního vztahu a nastupuje tzv. čistý vztah, v němž je místo romantické lásky spoluplynoucí láska. Ta je podmíněnou láskou a nemusí trvat navždy, trvá jen do té doby, dokud ve vztahu oba partneři nacházejí emocionální uspokojení. Zatímco romantické milostné vztahy se točily kolem idealizovaných obrazů mužské síly a ženské ctnosti a jasných genderových rolí, čistý vztah je snahou dosáhnout poznání toho druhého prostřednictvím neustálé komunikace intimity a otevřením se tomu druhému/té druhé. Lidé už nehledají „tu pravou osobu“, ale „ten pravý vztah“. Čistý vztah je zároveň genderově rovný, neboť je založen a na vzájemné emocionální podpoře a péči o vztah. Taktéž se s ním pojí plastická sexualita, kdy sex už nutně nesouvisí s reprodukcí, ale se sexuálním uspokojením ve vztahu. Vztah může být kdykoliv jedním z partnerů/partnerek ukončen, pokud už v něm nenachází uspokojení, ať už sexuální, emoční aj. Vztah již není údělem (jako dříve manželství). Samo manželství se čím dál více stává čistým vztahem, kdy už neurčuje závazek, ale pouze ho značí (Giddens 2012: 71–74). Na druhou stranu, aby mohl čistý vztah vydržet, je potřeba oddanost a důvěra, která se získává sebeodhalováním (a poznáváním toho druhého) a tím budováním intimity. Vždy je pak potřeba najít rovnováhu mezi angažovaností ve vztahu, s kterou se pojí vytvoření závislosti na vztahu, a vlastní autonomií (Giddens 2012: 146–156).

Giddens se tak na párové vztahy dívá „objektivisticky“ jako na něco přirozeného, co tu je a po čem toužíme, ale zároveň se to proměnilo. Namísto tradičních vztahů a romantické lásky čím dál více vyhledáváme čisté vztahy a spoluplynoucí lásku, což způsobuje křehkost a nestálost dnešních vztahů ve srovnání s těmi tradičními. Zároveň to reflektuje identitu moderního člověka a moderní svět. Giddens tedy popisuje proměnu intimity jako vzniknutí zcela nového, tzv. čistého vztahu. Párové vztahy jsou tak stále normou a Giddens ji ve své práci nezpochybňuje. Jeho výklad je proto součástí amatonormativity a podle mě je otázkou, zda proměna intimity skutečně prošla významnou revolucí, když amatonormativní předpoklad zůstává neměnný. Čistý vztah normu „párovosti“ nezpochybňuje. Svými vlastnostmi, kdy je možné z něj kdykoliv vystoupit a nemít vůči němu závazky, nápadně připomíná sériovou monogamii, která nemá podvratný charakter tradičního ideálu „párovosti“ (Rothschild 2014, Kipnis 2003), a je tak možné tvrdit, že nenabízí významnou transformaci vztahů.

Giddens představuje společenské změny spojené s čistým vztahem jako poměrně nedávné. Konkrétně je zasazuje do období pozdní modernity, spojované s koncem 20. století. Podle Jamieson (1999) je však myšlenka, že vedeme intimnější, genderově rovnější a

individualizovanější způsob života než kdykoliv předtím, relativně dávným tématem. Můžeme ho najít již v 18. století, a pokud chceme setrvat u novějších prací, objevuje se toto téma minimálně ve 40. letech 20. století (Jamieson 1999: 479–480). Nicméně panuje obecná shoda, že modernita způsobila změny společnosti, a tedy i vztahy jsou jiné, než byly v době předmoderní. Giddens (2012) nám předkládá vývoj od morálně a formálně ohraničeného osobního života k liberálnějším, intimnějším vztahům a lásce v moderní době. Vztahy jsou pak nutně křehčí, člověk není nucen v nich setrvat, a jakmile ho vztah neuspokojuje, jde dál.

Beck a Beck-Gernsheim (2004) nabízejí jiný pohled. Křehkost a nestálost vztahů podle nich není snahou partnerů o čistý vztah, ale výsledkem tlaku na individualizaci, autonomii, svobodu a hlavně výsledkem tlaku systému organizovaného trhem práce. Podle Becka a Beck-Gernsheim jsou tedy časté rozpady vztahů spíše výsledkem strukturálních podmínek a individualizačního tlaku než snahou o nalezení „čistého vztahu“, jak tvrdí Giddens. Bauman (2013) zase křehkost vztahů vidí v konzumním přístupu ke vztahům vznikajících prostřednictvím „tekuté lásky“. Ta spočívá v hledání nezávazných, krátkodobých požitků, a vztahy vznikající touto formou jsou tak nutně „tekutější“ neboli nestálější a proměnlivé a bez závazků.

Podobně jako Beck a Beck-Gernsheim (2004) a Bauman (2013) i Illouz (2012) vidí romantické neštěstí spíše ve strukturálních podmínkách než v jednotlivcích. Přestože Illouz (2012) souhlasí, že moderní vztahy se přibližují ideálu „čistého vztahu“ a mají progresivní vývoj, je k tomuto procesu kritická a osvětluje, že v pozdně moderní době nám láska přináší také nové bolesti, nestálost a zármutek. To, že je moderní člověk svobodnější a má větší volbu v otázce partnerství, neznamená, že je šťastnější (Illouz 2012). Na tomto základě si dovoluji tvrdit, že modernita nepochybnila koncept „párovosti“, naopak – je možné tvrdit, že nalezení milostné lásky, bytí v páru, je v pozdní modernosti důležitější než předtím, přestože paradoxně také složitější než kdy předtím.

2.3. Láska a párové vztahy

V následujících kapitolách se pokusím ukázat, že i „objev“ zcela nového vztahu, Giddensova čistého vztahu, je mýlkou. Vztahy možná jen nabývají nových forem, ale stále se řídí podle tradičních přesvědčení a diskursů „párovosti“, což nás ve výsledku ve vytváření párů nečiní o mnoho svobodnějšími než dříve (Sadler 2018, Jenkins 2017, Wilkinson 2012,

Kipnis 2003). Zároveň, jak tvrdí Giddens, v moderním vztahu byl tradiční koncept romantické lásky nahrazen spoluplynoucí láskou. V následující kapitole se budu zabírat tím, zda má Giddens pravdu a „původní“ romantická láska ve smyslu spletence idejí byla skutečně vyměněna, nebo zda můžeme stále pozorovat její vliv na současné vztahy.

2.3.1. Romantická láska

Při zkoumání konceptu „párovosti“ hraje romantická láska velkou roli, neboť amatonormativita nám říká, že takovýto druh lásky se projevuje pouze v páru a hierarchicky je to ten nejdůležitější druh lásky (Brake 2012). Ještě poměrně nedávno byla tato láska možná pouze u heterosexuálních párů, to, co bylo mezi partnery a partnerkami stejného pohlaví, se pokládalo pouze za erotickou nebo sexuální přitažlivost (Jenkins 2017). Tak tomu již není a důkazem může být, že pod hesly lásky se propaguje manželství párů stejného pohlaví (Wilkinson 2012). Láska – to, jak ji vnímáme a jak působí, se tedy proměňuje v různých historických a sociálních kontextech.

Historicky se romantická láska poprvé objevila v jižní Francii ve 12. století (De Rougemont in Finn 2005) jako reakce na tradiční manželství, které bylo morální povinností formovanou státem a církví a ve kterém šlo o spojení majetku a sociálních vazeb (Finn 2005). Podle Giddense (2012) romantická láska ustanovila žádoucnost svobodně se rozhodovat v otázkách srdce, ale zároveň tuto svobodu nestavěla mimo zavedené instituce. Bylo to možné tak, že do sebe zahrnula určité věci z milostné vášně, stojící mimo instituce, ale zároveň se od vášně do určité míry oddělila. Milostná vášně, která byla spojovaná s touhou, dočasnou idealizací a pohlcením tím druhým, byla mimo morální koncept manželství. V romantické lásce je také důležitá vzájemná přitažlivost. Avšak jedná se o přitažlivost obdivující kvality toho druhého, nikoliv o dočasnou erotickou vášně, která nesměřuje k dlouhodobému poutu. Důležitá je také společná narace, kdy tato přitažlivost není jen tak, ale je potřeba o ni bojovat, například nejdříve „obměkčit srdce“ či „uchvátit“ srdce toho druhého. Příběh o tom, jak k tomu došlo, je pak součástí společné narace páru. Dalším bodem romantické lásky je intimita. Bez toho druhého je člověk neúplný, teprve nalezením lásky se jeho identita stává celistvou. V neposlední řadě se pak romantická láska zakládá na ideálech mužství a ženství a rozdělení genderových rolí (Giddens 2012).

Romantická láska tak měla svými vlastnostmi subversivní charakter bořit zavedené církevně-státní společenské pořádky. Církev zareagovala tak, že romantickou lásku

nepotlačila, ale během 13. století ji přeměnila k obrazu svému. Upravila ji jako lásku božsky inspirovanou, rezervovanou pouze pro posvátnost manželství (De Rougemont in Finn 2005). Vztahy tak nebyly organizovány podle svobodné volby srdce, ale manželstvím, na které dohlížel stát a církev. S příchodem osvícenství přišel pohled na manželství jako vyjádření svobodné vůle, které je ovšem sekularizované, smluvně dané (Finn 2005). Převratná romantická láska jako by zanikla, přestože se manželství z lásky naplno prosadilo jako buržoazní zvyk v 18. století (Finn 2005). Revoluce se tak nekonala, protože samo manželství začalo být založené na lásce, která ale s ideály romantické lásky neměla mnoho společného. Manželství – a tedy vztah – byl pro ženy prostředek k dosažení materiálního a finančního zabezpečení, pro muže umožňoval přístup ke svobodnému a legálnímu sexu, k neplacené domácí práci a početí dědiců jejich majetku (Sadler 2018: 29). Vidíme tu sice odkaz romantické lásky, která spočívá na rozdělení genderových rolí a směřování ženy k lásce k mateřství, péči a potlačování její sexuality (Giddens 2012), nicméně svazky byly založeny na materiálních a strukturálních pobídkách. Nikoliv na základě citového uspokojení, o což šlo původní romantické lásce především.

Romantická láska je tak často brána jako láska předmoderní doby, která zanikla a od níž jsme se posunuli směrem k moderní lásce. Jak už bylo řečeno, tento vývoj souvisí s moderní dobou, která umocnila lásku jako „sílu, která může transcendentovat každodenní život“ (Illouz 2012: 9), umožňuje únik od „nepřátelského“ světa a nabízí ontologické bezpečí. Na rozdíl od romantické lásky v sobě ta moderní zahrnuje genderovou rovnost a vyjádření sexuality. Jejím stavebním kamenem je emocionální i sexuální a celkově intimní uspokojení, které ale nemusí být (a často nebývá) navždy. Zároveň ale není ani láskou 18. či 19. století, neboť v ní jde o svobodu vybrat si čistě na základě citů objekt své lásky. Tato láska je „liberální“ taktéž v tom, že se může vztahovat na partnera/ku stejného pohlaví. Jelikož je tak moderní láska postavena na těchto komplexních požadavcích a není udržována morálními nebo majetkovými záležitostmi, je nestálá (Giddens 2012).

I pozdně moderní láska tedy má své „problémy“, ty však vyřeší psychologie. Ve výsledku je obvykle interpretována jako pokroková, uvolněná od morálních restrikcí a dávající člověku svobodu volby. Zdálo by se tak, že nakonec k revoluci došlo a láska se řídí ideály čistého vztahu. Původní ideály romantické lásky a ekonomické svazky patří do jiných století a

v dnešní době formujeme milostné vztahy podle jiné formule lásky. Nicméně je to například podle Wilkinson (2012) pouhé zdání.

2.3.2. Mystika lásky

O romantické lásce Giddens (2012: 48–49) tvrdí, že je kulturně vázaná mnohem více než milostná vášeň, která je víceméně univerzální. Vášeň spočívá v úplném okouzlení, pohlcení, citovém zaujetí tím druhým. Člověk je pod jejím vlivem schopen zapomenout na své povinnosti či jiné vztahy, působí tak spíše rozkladně a je spíše překážkou pro nějaký trvalý svazek, typicky manželství. Nicméně i romantická láska je považována za univerzální zkušenost spíše než za sociální praxi (Sadler 2018, Jenkins 2017). Podle Jenkins (2017) v romantické lásce fungují určité představy a ideologie, které nazývá romantickou mystikou. Záměrně odkazuje na koncept ženské mystiky formulovaný Betty Friedan. Ženská mystika je představa, kde jsou ženy označeny jako záhadné, zvláštní, nesrozumitelné, ale velmi přirozené, mystické a spirituální. Pokud chce žena žít „správný“ život, musí tyto nezpochybnitelné ideály akceptovat (Friedan 2010). Romantická mystika je pak podobný svazek představ a ideologií, kde láska je také záhadná, zvláštní a nelze ji zcela pochopit. Zároveň je ale krásná, kouzelná a hlavně přirozená. Sama přijde a vše se stane tak, jak má, takže by neměla být zpochybňována. Vzniká tu tedy paradox, kdy necháváme lásku rozhodovat o svých životech, ale nenahlížíme na ni kriticky, protože této moci nás zbavuje romantická mystika (Jenkins 2017). Díváme se na lásku jako na emoce, které vnímáme jako pasivní, ohromující a často iracionální zkušenost (Sadler 2018: 19). Kritika Jenkins (2017) dále směřuje zejména k tomu, že romantická láska je vždy z definice monogamní.

Naopak podle Illouz (2012: 158–198) víra v romantickou zkušenost zanikla, moderní člověk z ní vystřízlivěl. Jak již bylo řečeno, láska je pro moderního člověka sice nebývale důležitá, avšak již nemá moc zcela pohlit jeho já, okouzlit ho a zastavit jeho rozumové uvažování. Argumentuje, že je to z důvodu racionalizace lásky ve vědě (zejména psychologii), technologiích (Illouz má na mysli hlavně Internet) a politice, ale taktéž vlivem spoléhání se na rozum, který nás nutí pochybovat, ironie a hypersexualizované kultury. Illouz ale nezpochybňuje, že ve společnosti fungují určité představy o lásce, o podobě romance, jen tvrdí, že v tradiční lásku ve smyslu čistého, ničím nezasaženého citu už moderní člověk nevěří. Sadler (2018) sice na rozdíl od Illouz argumentuje, že láska se příliš neracionalizuje, nicméně souhlasí s tím, že ve skutečnosti je sociálně a rozumově konstruovanou zkušeností.

Romantická láska je každopádně normou, univerzálně sdílenou aspirací (Wilkinson 2012), ať už k ní přistupujeme spíše mysticky, nebo racionálně. „Normalizace romantické lásky“ je vlastně zároveň amatonormativitou (Keenan 2016). Jednotlivá představa romance a myšlenka, že je nutné žít v páru, je hluboce zakořeněna ve společenských očekáváních a v pohledu na lásku (Brown 2017, Jenkins 2017). Romantická láska je zkrátka párová a párové vztahy vyvěrající z představ o lásce jsou pak předpokládaným cílem všech. Jak trefně poznamenává Kipnis: „[ř]íct lásce ne není pouze kacířství, je to tragédie: neúspěch dosáhnout toho, co je ve své podstatě lidské. A není to pouze tragédie, je to nenormální“ (Kipnis: 26). Odmítnout lásku by bylo vybočením z normy „párovosti“ a nechtít žít v páru by bylo odmítnutím lásky.

Vývoj lásky lze shrnout tak, že romantismus nezmizel, ale nadále přetrvává v pohledu na lásku (Jenkins 2017), kterou častokrát považujeme za čistě osobní cit nedotknutý sociálními institucemi (Sadler 2018), zároveň však do ní zasahuje rozum (Illouz 2012). Podle mě tedy nelze tvrdit, že by tradiční romantická láska v tomto ohledu byla zcela nahrazena spoluplynoucí láskou. Jeden z hlavních Giddensových argumentů ovšem spočívá v tom, že genderová nerovnost romantické lásky byla nahrazena genderovou rovností spoluplynoucí lásky. Podrobněji se tím budu zabývat v následující kapitole.

2.3.3. Láska jako maškaráda genderových norem

Jak už bylo řečeno, romantická láska v sobě zahrnuje soubor určitých idejí a ideálů maskulinity a feminity a genderové role, které se rozvinuly zejména v 18. století, kdy původní revoluční romantická láska podle Giddense ztrácí svůj subversivní charakter. Postupně se odděluje sféra domova a pracoviště, přičemž na ženu je kladena role starat se o domov. Vztahy mezi rodiči a dětmi začínají být založené více na citech, čímž se umenšovala autorita otce v domácnosti a zvyšovala kontrola matky nad výchovou dětí. Feminita pak byla nutně vyjadřována mateřstvím. Na jednu stranu díky těmto procesům měla žena větší moc v domácí sféře, na druhou stranu byla zatížena úlohou péče o lásku a vztah jako takový (Giddens 2012: 53-54). Muži zase nebrali v potaz spojení romantické lásky a intimity, té se chtěli vyhnout. Realizovali se skrze materiální hodnoty a práci, které pro ně znamenaly kontrolu nad budoucností. Pro ženu kontrola budoucnosti znamenalo manželství, což mělo za následek její závislost na romantickém vztahu. Podle Giddense však tento problém mizí s příchodem čistého vztahu, kde se na intimitě a péči o lásku podílí oba dva ve vztahu. Ženy jsou

emancipované a na vztahu nezávislé, setrvávají jen do té doby, dokud jim poskytuje uspokojení. Muž si přizná emoční zranitelnost, protože romantická láska více nestojí na obrazu jeho chladnosti a jen svým odhalením se je možné budovat intimitu (Giddens 2012: 69-72). Jinými slovy, Giddens předpokládá, že transformace intimity ve vztazích má radikálními důsledky pro genderový řád. Vztah není závislý na performanci mužství a ženství a pohlaví si jsou ve vztahu rovna.

Podle Jamieson (1999) však není zřejmé, jak by proměna intimních vztahů vedla k narušení genderovaného trhu práce, péče, příjmů a bohatství. Někteří teoretici/teoretičky sice souhlasí, že je možné narovnění genderových vztahů v jedné oblasti, a to navzdory patriarchálnímu uspořádání ostatních praktik, podle Jamieson však empirický výzkum heterosexuálních párových vztahů nenasvědčuje, že by v nich nastala genderová rovnost (Jamieson 1999: 481-484). Zdá se, že bez napravení nerovného systému nelze čistý vztah realizovat.

Na nerovné podmínky pro lásku upozornila Sulemithe Firestone už v 70. letech a lásku samotnou dokonce označila za hlavní důvod ženského útlatku. Žena je ekonomicky a sociálně závislá na muži, jelikož žije ve společnosti řízené muži, kde se ženě nedostává uspokojení a ekonomickému zabezpečení skrze práci. V této společnosti je označena jako podřadná a pro povýšení potřebuje uznání muže skrze lásku. Na tomto uznání tvrdě pracuje, přičemž muž parazituje na lásce ženy, aniž by ji stejnou měrou oplácel. Podle Firestone tak láska byla „zkorumpována“ nerovnoměrnou rovnováhou moci (Firestone 1970: 126–138), kdy žena si nemůže dovolit „luxus spontánní lásky“. Podobně Rich (2003: 35) kritizuje nerovnost lásky, kdy ženy jsou podle ní socializovány k potřebě mužů, aby je sociálně a ekonomicky ochraňovali, psychologicky je završili a mohli s nimi dojít „té správné“ sexualitě. Analogicky Sadler (2018) argumentuje, že láska podporuje patriarchální systém. Poukazuje na to, že většina Američanů sice tvrdí, že se berou z lásky nebo si to aspoň myslí, je však pravděpodobné, že se berou z podobných důvodů jako lidé v 18. a 19. století (Sadler 2018: 30).

V lásce a ve vztazích se nadále projevuje genderová kultura, sestavená ze symbolického univerza, dělby práce a sociálních rolí (Harding in Šmausová 2002). Ženy nadále vydělávají méně než muži (Genderová rovnost, Sadler 2018: 30), tráví více hodin péčí o domácnost a je to od nich očekávané, i když jsou zaměstnané (Názory veřejnosti), jsou diskriminovány při

ucházení se o práci a povýšení, jsou méně zastoupené ve vedení firem (Genderová mapa) a v politice (Ženy v české vládě) a je pravděpodobné, že budou brát menší důchod než muži (Genderová rovnost). Manželství ženám tak stále poskytuje ekonomickou oporu a zdroj osobního uspokojení, které jim je často znemožněno v pracovní sféře (Sadler 2018: 30). Od mužů se naopak zase nadále očekává finanční zajištění domácnosti (Názory veřejnosti), manželství jim stále přináší výhodu v podobě péče, obstarání domácnosti, výchovy dětí a legálního bezplatného sexu (Sadler 2018: 30). Do manželství zkrátka ženy a muži vstupují z odlišných důvodů (Brake 2012: 89). Pro ženy je navíc z manželství těžší odejít než pro muže z ekonomických důvodů a manželství také pomáhá zakrývání domácího násilí, které se v manželství týká více než mužů (Brake 2012: 115).

Sadler a Brake sice hovoří o manželství, usuzují však, že tyto podmínky, z nichž muži a ženy vycházejí, jsou stejně tak platné pro lidi, kteří jsou v nemanželském vztahu nebo do něj teprve plánují vstoupit. Pro ženy tak může být těžší než pro muže ze vztahu odejít nebo do něj vůbec nevstupovat, i když jim nepřináší potěšení. Představa lásky se snaží viditelnost těchto nerovných podmínek a sociálních norem zahladit a znemožňovat tak kritiku sociální praxe lásky (Sadler 2018). Romantická mystika je podle Jenkins (2017) důvodem, proč je osobní život stále strukturován nerovnostmi. Strukturální podmínky jsou jednoduše zamaskovány „jednoduchým monolitem lásky: bereme se z lásky“ (Sadler 2018: 31). Na základě feministické kritiky je tedy velmi pravděpodobné, že bez změny genderového řádu není možné realizovat čistý vztah se spoluplynoucí láskou.

Dále je podle mě důležité si uvědomit, že sama norma „párovosti“ je genderovaná, neboť nerovné podmínky vybízejí spíše ženy, aby žily v páru. Amatonormativita na ženy obvykle dopadá více nebo v horší podobě, neboť ženy jsou více socializovány, aby věřily v ideál romantické lásky a našly si partnera (Keenan 2016). Nicméně feministické kritiky neusilují o zrušení romantické lásky, snaží se upozornit, že v lásce může jít o péči a podporu stejně jako o násilí, dominanci a útlak a že její ideály dopadají na každého jinak. Není pouze osobní zkušeností, ale politickou záležitostí s regulační mocí.

2.4. Psychologie, biologie a terapeutický diskurs

Pohled na párové vztahy je značně ovlivněn psychologickou vědou. Podle Finna (2005) došlo v 60. a 70. letech ve Spojených státech k rozvoji vztahové psychologie, která začala

zkoumat a radit párům, později i jiným uspořádáním vztahů, jak žít šťastně. Jako měřítko, kterým se hodnotí spokojenost párů, se postupně etablovala intimita. Od počátku 80. let začali psychologové/psycholožky vymýšlet různé terapeutické programy, které měly párů pomoc se sdílením intimity a k pevnému emočnímu spojení (Finn 2005: 44). Jak už bylo avizováno, intimita je také faktorem, na kterém závisí trvání „čistého“ vztahu a spoluplynoucí láska, která je schopna se rozvést jen sdílením intimity, což je odhalení se tomu druhému/té druhé (Giddens 2012: 71-72). Podobně psychologie se shoduje na tom, že základní součástí intimity je sebeodhalení, které napomáhá lépe poznat toho druhého, ale i sebe a rozvinout své pravé já (Finn 2005: 222). Finn (2005) však argumentuje, že současné moderní vztahy nejsou díky důrazu na intimitu svobodnější, pravdivější či zkrátka pokrokovější než tradiční vztahy, protože ona proměna intimity má zase jinou regulační moc a upravuje vztahy a vnímání sama sebe zase jiným způsobem. Opět se tedy dostáváme k rozporu, zda se jedná o emancipaci v rozhodování a vlastní agentnost nebo jen o novou formu institucionalizace. Giddens (2012) by tvrdil, že intimita, sdílení a emoční vazba vedou k demokratičtějšímu vztahu. Finn (2005) zase argumentuje, že už je definováno, jak vypadá závazek a vztah, pouze se to pozměňuje a s tím přichází nové disciplinační techniky.

Jak už bylo řečeno, Finn (2005) argumentuje, že společenskovední a každodenní konstrukce vztahů, tedy také psychologie a terapeutická sféra, vytvořila z intimity nedílnou součást spokojeným vztahů. Vědecké bádání se tak často zaměřuje právě na schopnost sdílet intimitu, neboť se předpokládá, že je to klíč k úspěšnému vztahu. Psychologické zkoumání však nereflektuje, že jeho výstupy jsou ovlivněny soudobým smýšlením o realitě a podobou párových vztahů, která není ahistorická, neměnná. Je tak chybné myslet si, že zkoumáním a měřením převládajících vzorců chování může psychologie dojít k nějaké „objektivní“ pravdě (Finn 2005: 28-29). Nicméně tento přístup psychologie dovoluje to, co Illouz (2012) nazývá „freudovskou kulturou“. Jedná se o smýšlení, že vztah rodičů s dětmi je předlohou pro formování romantických vztahů v dospělosti. Illouz (2012) argumentuje, podobně jako Finn (2005), že psychologie výrazně přispěla k tomu, že láska a selhání vztahů je způsobeno naší individuální psychickou historií. Lidé v pozdně moderní době mají mnoho problémů s láskou a vztahy, trápí se, rozvádí, rozchází, nudí, podvádí apod., tyto problémy mají „téměř kolektivní charakter, ale naše kultura trvá na tom, že je výsledkem vadných či nedostatečných psyché“ (Illouz 2012: 3). Romantické bolení a problémy ve vztazích si internalizujeme a

podíl na tom má také psychotherapeutický diskurs. K řešení má však moderní člověk celý aparát terapeutů/terapeutek a psychologů/psycholožek. Jak píše Kipnis (2003: 31-32), pokud jste nespokojeni se vztahem, jděte k psychologovi/psycholožce a ten/ta vám řekne, že máte problémy s intimitou a ať na sobě více pracujete. Illouz (2012) se proti „freudovské kultuře“ vymezuje a tvrdí, že na vině není individuální člověk, ale sociální instituce a strukturální podmínky.

Psychologie také vytváří myšlenku, že lidé mají základní přirozenou potřebu se spojit ve vazbách, které nazýváme páry, což ale podle Finna (2005:19) není jediný „správný“ model, i když nám to terapeutický a psychologický diskurs takto nastiňuje. Kipnis (2003: 26) pak tvrdí, že odmítnutí tohoto modelu je považováno za „strach u intimity, který je potřeba léčit“. Ryan a Jethá (2014) to pozorují na problematičnosti monogamie, ta podle nich není přirozenou a proto plodí nespokojenost a například nevěry. Tato nespokojenost se však řeší „partnerským průmyslem“ (Ryan a Jethá 2014: 15). Podle Finna (2005) v 60. a 70. letech minulého století sice došlo k jistému posunu ve vnímání monogamie, kdy bylo zpochybněno, že nemonogamní svazky jsou nespokojené a nestálé. Monogamie a potažmo manželství bylo však psychologickými poradci brzy přeformulováno jako vyspělejší vztahový model, takže navzdory větší otevřenosti k jiným než monogamním uspořádáním vztahů, měla dyadická manželská vazba privilegované postavení. Základ tvořil i nadále pár, který sice může praktikovat další vztahy mimo párový vztah, avšak nadále ho pojí nezaměnitelné emoční spojení (Finn 2006). Vztahy žité v parametrech monogamie však ve výsledku nejsou výzvou normě (Brake 2018, Barker a kol. 2013). Je tedy možné shrnout, že za tlak na emoční vazbu ve vztazích a její normalizaci může také vliv psychologických věd.

Pokud jde o biologi, tak ta podle Illouz (2012) vytváří biologický materialismus, když redukuje lásku a její mystickou představu na chemické procesy v mozku. Emoce jsou vysvětleny jako pouhé nedobrovolné chemické reakce. Psychologie dělá podobnou věc, když lásku považuje za prostou psychologickou zkušenost. Vědecká vysvětlení pak neumožňují pojímat lásku jako duchovní vlastnictví nebo mystické pobláznění, což bylo typické v tradiční společnosti (Illouz 2012: 162-165). Hazleden (2004), která analyzuje vztahové příručky, si všímá něčeho podobného. Podle ní je v příručkách láska charakterizována jako neovladatelná biochemická reakce, čímž je oddělena od emocí a naturalizována jako univerzální jev. Zároveň je tak i naturalizováno „objektivní“ psychologické vědění. V příručkách je láska také

vykreslena jako potenciálně nebezpečná, protože může způsobit závislost na partnerovi/ce nebo na vztahu (Hazleden 2004). Po nemoci „odmítnutí lásky“ (Kipnis 2003), tu tak mám novou nemoc, a to „milovat příliš mnoho“.

Tuto nemoc identifikuje také Giddens (2012: 146-149) a považuje ji za stav, kdy se u závislého člověka ztratila vlastní autonomie, podobně jako vztahové manuály (Hazleden 2004). V souladu s nimi také radí zaměřit se na rozvoj sama sebe, vlastních zájmů a přátel a soběstačnosti, a tím se v důsledku zlepší i vztah. Na terapeutický diskurs se tak dívá pozitivně (Giddens 2012). Hazleden (2004) upozorňuje, že terapeutický diskurs vyzdvihuje neoliberalní hodnoty a ty vedou ke smýšlení, že za nespokojenost a neúspěch si může každý sám, což opomíjí strukturální podmínky a nerovnosti (Gill a Orgad 2015: 26). Narativ neoliberalismu, který proniká i do psychologie, má podle Gill a Orgad (2018) genderovou dimenzi, kdy cílí zejména na ženy. Vztahové příručky čtou zejména ženy, ty však žijí v nerovném genderovém řádu a s vysokou pravděpodobností, že v nějakém období života budou na vztahu minimálně ekonomicky závislé. Terapeutický diskurs tak pro ně může být patologizující (Hazleden 2004).

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Metodologie

Svůj výzkum jsem se rozhodla založit na kvalitativní metodologii, konkrétně na polostrukturovaných rozhovorech. Kvalitativní pojetí výzkumu znamená kromě jiného také dívat se na svět skrz různé čočky, filtry a úhly, protože každý přemýšlí odlišně, a je třeba si uvědomit, že tyto filtry se zčásti zakládají na hodnotách, postoji a hodnotovém žebříčku výzkumníka/výzkumnice (Saldaña 2015: 4). Analýza dat, jejich interpretace a závěry této práce jsou tak ovlivněny různými aspekty, jako je má osoba, teorie, s nimiž pracuji, paradigma a podobně. V následujících podkapitolách se budu těmito aspekty blíže zabývat.

Můj výzkum také chápu jako feministický. Podle Ramazanoglu a Holland (2004) sice neexistuje výlučně feministická metodologie, nicméně jsou určité charakteristiky, které feministický výzkum spojují, a já je ve své práci implementuji. Používám feministické teorie a etiku výzkumu. Jsem si vědoma toho, že já jakožto výzkumnice se podílím na výsledcích výzkumu, nejsem zcela neutrálním, objektivním prvkem. Svou pozici ve výzkumu tak reflektuji v podkapitole Pozicionalita. Dále v práci tematizuji moc a teorie genderu a v rámci

rozhovorů s komunikačními partnery a partnerkami navozují interaktivní vztah. Reflektují hierarchii, která vzniká mezi výzkumníkem/výzkumníci a zkoumaným/zkoumanou, a snažím se ji umenšovat (Reinharz 1992).

3.1.1. Výzkumná otázka/téma

Předkládaná práce se zabývá tím, jakou podobu má „párovost“ a párové vztahy a jak je chápou a vnímají mladí dospělí. Na základě polostrukturovaných rozhovorů se snažím získat vhled do postojů, názorů a představ mladých dospělých na tuto problematiku. Zajímá mě, co pro ně párový vztah je, jak si ho definují. Jakou pro ně hraje v životě roli a jak se v kontextu „párovosti“ rozhodují. Jaké vnímají proměny ve vztazích a v neposlední řadě jakým způsobem pociťují „párovost“ ve vztahu k svému soukromému životu.

3.1.2. Kritéria výběru výzkumného vzorku

Jak vyplývá již z názvu mé práce, koncept „párovosti“ mě zajímá z pohledu mladých dospělých, což je však široká sociální kategorie, která nemá jednotnou definici. Pro získání relevantních výsledků bylo nutné nastavit mé vlastní vymezení mladých dospělých. První kritérium, které jsem v této souvislosti řešila, byl věk mých komunikačních partnerů a partnerek. V roce 2000 zformuloval psycholog Jeffrey Arnett koncept „vynořující se dospělosti“ označující nově se objevující skupinu lidí, kteří už nejsou ani dospívajícími, ale ještě ani dospělými. Vznik jí dává odkládání manželství a rodičovství do pozdějšího věku, a prodlužující se doba bydlení u rodičů. Tito lidé už nejsou dětmi a jsou relativně nezávislí, zároveň ještě nečelí normativním povinnostem dospělosti. Arnett se ve své studii zaměřuje na lidi od 18 do 25 let. V mém výzkumu mě zajímá vnímání „párovosti“ již dospělých lidí, v návaznosti na Arnetta jsem tak stanovila spodní věkovou hranici na 26 let (Arnett 2000). Pokud si pojíme dospělost s odchodem z domova, je tato hranice příhodná i z toho důvodu, že v České republice se tomu tak děje průměrně ve 26,2 letech. Zároveň, ve 26 letech studenti/studentky ztrácí nárok na studentské výhody a vzdělávací systém je koncipován tak, že v tomto věku by ji studenti/studentky měli mít ukončenou. Předpokládá se tak, že minimálně v tomto věku většina lidí převezme odpovědnosti spojené s dospělostí, začne pracovat a osamostatňovat se od rodičů. V mnohém se tak jedná o symbolický věk.

Jako horní věkovou hranici jsem zvolila 30 let, což je také značně symbolická, mentální hranice. Osobně ve svém okolí vnímám smutek, když se někomu tento věk blíží, a bilancování svého dosavadního života. V tomto věku by člověk podle normativních očekávání již měl vědět, co chce, být samostatný, finančně stabilní a být i ve stabilním vztahu. Ve 30 letech jako by tak symbolicky končilo mládí a začal „pravý“ dospělý život, a proto jsem si ho zvolila jako omezení pro dospělé, kteří jsou považováni za mladé. Navíc v kontextu „párovosti“, pokud chápeme uzavření manželství jako oficiální stvrzení žití v páru, a tedy jako součást párové normativity, bude na svobodné lidi do 30 let v tomto ohledu nejspíš vyvíjen velký sociální tlak. Ženy se totiž nejčastěji vdávají ve 27 letech, muži se pak nejčastěji poprvé žení ve 29 letech (ČSÚ 2018). Do svých 30 let tak formálně svůj párový vztah stvrdí většina lidí a společnost tak pravděpodobně bude očekávat, že lidé v tomto věku budou v dlouhodobém romantickém vztahu. Kromě svatby se s věkem 30 let pojí další životní událost, a to mateřství (ani ne tak otcovství). Prvorodičkám je průměrně kolem 30 let, což je podle medicínského diskursu nevhodný, příliš vysoký věk pro první dítě (das 2019, Frelich 2018, Kostková a Horálková 2019). Předpokládám, že zejména na ženy tak bude k věku 30 let kladeno očekávání „tikajících bi hodin“, protože ženy se v tomto věku matkami stávají a podle médií a medicínského diskursu by i nejpozději měly. Má věková definice mladých dospělých tedy zahrnuje lidi od 26 do 30 let.

Jako další kritéria výběru výzkumného vzorku jsem zvolila zkušenost se studiem na vysoké škole, bydlení bez rodičů a zároveň ne s případným partnerem/partnerkou a finanční nezávislost na rodičích. Tato tři kritéria dávají nastolují mému výzkumnému vzorku alespoň částečnou homogenitu, co se týče prožití určitých zkušeností (např. studentského života, spolubydlení, vydělávání si na živobytí) a zvyšují pravděpodobnost, že komunikační partneři/partnerky se budou nacházet v podobné části své životní dráhy a řešit tak podobné problémy a situace.

Pokud jde o uspořádání osobního života v kontextu vztahů, je mé ohraničení výzkumného vzorku poměrně volné. Ve své práci se zabývám konceptem „párovosti“ vytvářejícím párovou normu, která se týká všech, ať už lidí v různých formách vztahů, nebo lidí, kteří ve vztahu nejsou. Jako kritérium jsem zvolila pouze to, že komunikační partneři/partnerky nejsou v manželství či registrovaném partnerství a, jak jsem již zmiňovala, že nesdílejí společnou domácnost s partnerem/kou (protože tyto životní záležitosti беру jako

stvrzení párového života a naplnění normativity, a tedy pravděpodobnost, že pokud ji můj výzkumný vzorek nerealizuje, bude se nejspíš potýkat s podobnými nátlaky párové normy).

3.1.3. Paradigma

Paradigma je světonázor, jakási sada základních přesvědčení o světě, která nejsou ověřitelná a vedou výzkumníka/výzkumnici nejen metodologicky, ale i epistemologicky a ontologicky. Metodologie vede výzkumníka/výzkumnici k výběru metod zkoumání, ptá se jak můžeme produkovat poznání. Ontologie se zabývá tím, jaká je povaha reality, a tedy co o ní můžeme vědět. Epistemologie se ptá, jaký je vztah poznávajícího a poznatelného a nutně je tedy ovlivněna výběrem ontologického směru (Guba, Lincoln 1994).

Základními paradigmaty jsou pozitivismus, postpozitivismus, kritická teorie a konstruktivismus. Vzhledem k tomu, že na téma nahlížím očima „post“ teorií a vztah pojmám jako sociálně konstruovaný, a tedy i „párovanost“ jako sociálně konstruovanou normu, ztotožňuji se nejvíce s konstruktivistickým paradigmatem. V otázce ontologie je z konstruktivistického hlediska realit více a jsou vnímány přes kulturní čočky. Reality mají podobu mentálních konstrukcí, které nabývají různých forem podle toho, která skupina lidí nebo jednotlivců je vytváří. Neexistuje něco jako jedna pravdivá, naprosto poznatelná realita, ale četné konstruované reality (Guba, Lincoln 1994).

Konstruktivistická epistemologie je transakční a subjektivistická, což znamená, že výzkumník/výzkumnice a zkoumaný objekt jsou v interakci a poznatky jsou vytvářeny v průběhu výzkumu. Z hlediska metodologie konstruktivismus používá spíše kvalitativní metody a poznání je vytvářeno mezi výzkumníkem/výzkumnicí a komunikačním partnerem/partnerkou a mezi nimi. Cílem je pochopení stávajících konstrukcí a vytvoření nových, propracovanějších a informovanějších konstrukcí (Guba, Lincoln 1994).

3.1.4. Medailonky

Na tomto místě bych ráda krátce představila své komunikační partnery a partnerky. V medailoncích používám informace, které mi partneri a partnerky sami sdělili v rámci rozhovoru. Na začátku výzkumu jsem si stanovila poměrně úzká kritéria výběru výzkumného vzorku, a proto jsem nepovažovala za nutné se doptávat na další detaily z jejich životních příběhů. Medailonky tak slouží spíše pro přiblížení ve výzkumu odosobněných a

anonymizovaných komunikačních partnerů a partnerek. Ještě bych ráda poznamenala, že vzhledem k tomu, že má práce je psána v konstruktivistickém paradigmatu a v tomto smyslu je nahlíženo i na gender, nezkoumám, co dělají muži a ženy jinak, ale „kde jsou zdroje jejich rozdílného situování ve světě“ (Havelková a Oates-Indruchová 2015: 14). Kritériem výběru výzkumného vzorku tak nebyla jejich genderová identita a rozhovoru jsem nakonec uskutečnila s pěti heterosexuálními ženami a třemi heterosexuálními muži, kteří se tak sami definovali.

Renata

Renatu znám z dob svého bakalářského studia, chvíli jsme spolu bydlely na koleji, avšak dlouho jsme nebyly v kontaktu. Vystudovala obor humanitní vzdělanost, po škole hodně cestovala a nakonec pracovala v cestovním ruchu. Je jí 29 let a v době výzkumu byla bez partnera.

Jonáš

Na Jonáše jsem získala kontakt přes svou kamarádku. Vystudoval estetiku v Brně, nyní pracuje v Praze v oblasti marketingu. V době rozhovoru bylo Jonášovi čerstvě 27 let a neměl stálou partnerku, ale rád navazoval krátkodobé vztahy, jeho slovy „polovztahy“.

Marie

Marie je moje dlouholetá blízká kamarádka. Pracuje jako fakturantka v soukromé firmě, přestože vystudovala sociální práci. Ráda se věnuje šití a kreativním činnostem, je jí 26 let a v době výzkumu byla bez partnera.

Sára

Na Sáru jsem dostala kontakt díky své kamarádce. Na rodila se v Praze a pracuje v interních službách pro poradenskou firmu. Je jí 27 let, vystudovala chemický obor a má stálého partnera.

Silvie

Silvie je moje blízká kamarádka. Je jí 29 let a ráda sportuje. Studovala filologický obor a v současnosti pracuje v bankovním sektoru. V době výzkumu neměla stálého partnera.

Martina

Na Martinu jsem získala kontakt prostřednictvím svého kamaráda. Martina vystudovala mikrobiologii a zůstala v oboru. Je jí 27 let a v době výzkumu neměla stálého partnera.

David

Na Davida mi dala kontakt moje kamarádka, jedná se o jejího bývalého přítele. Davidovi je 27 let a vystudoval technický obor. V době výzkumu byl bez stálé partnerky a pracovně vytížený rozjezdem své firmy.

Čeněk

Na Čenka jsem získala kontakt díky své bývalé spolubydlící. Čeněkovi je 30 let, vystudoval antropologii. Vystřídal několik prací a v současnosti působí jako sociální pracovník v terénu. V době výzkumu byl nezadaný.

3.1.5. Etika výzkumu

Své komunikační partnery a partnerky jsem se nejprve rozhodla hledat prostřednictvím svých kamarádů a kamarádek, přičemž někteří z nich mi sami poskytli rozhovor a vzápětí jsem díky nim získala další kontakty na potenciální informátory/informátorky. S některými komunikačními partnery jsme tak měly několikaletý blízký přátelský vztah ještě před započítím rozhovoru, což přispělo k uvolněnější atmosféře během rozhovoru a větší otevřenosti. Mohla jsem si však vyzkoušet i druhou pozici, neboť některé komunikační partnerky a partnery jsem před započítím rozhovoru vůbec neznala a měli jsme jen společné přátele. V obou případech jsem pocítila velkou zodpovědnost za to, jak s poskytnutými informacemi naložím, a také za to, abych nějakým způsobem nezklamala své kamarádky a kamarády a jejich přátele, kteří se stali mými komunikačními partnery a partnerkami.

Potenciální komunikační partnery a partnerky jsem dopředu informovala o tématu práce, pravděpodobné délce rozhovoru, typu otázek a odpověděla jsem na jejich případné dotazy. Před samotným rozhovorem jsem jim opět zopakovala téma práce, a pokud jsme se neznali, krátce jsem se představila. Požádala jsem je o souhlas s nahráváním rozhovorů a použitím poskytnutých informací v mé diplomové práci. Seznámila jsem je s anonymizací dat a s tím, že pokud jim nějaká otázka bude nepříjemná a nebudou na ni chtít odpovídat, tak samozřejmě nemusí a nebudu je nutit. Dále s tím, že rozhovor můžou kdykoliv ukončit, a pokud budou mít

po dokončení rozhovoru nějaká doplnění, dotazy či připomínky, mohou mě kdykoliv kontaktovat.

3.1.6. Pozicionalita

S feministickým výzkumem je spojena otázka pozicionality výzkumníka/výzkumnice. V této části práce proto pokládám za vhodné reflektovat svou pozici, z níž jsem prováděla výzkum a psala tuto práci, neboť jsem do ní nepochybně vložila i kus sebe. Na psaní této práce mělo jistě vliv to, že jsem v jeho průběhu studovala genderová studia a čerpala tak ze znalostí genderových teorií. Stejně tak to, že jsem bílá heterosexuální žena, což je dosti privilegovaná pozice. V rámci výzkumu jsem se taktéž považovala za insiderku, neboť odpovídám kritériím komunikačních partnerů a partnerek. Zároveň je však spousta dalších charakteristik, které mohly mít vliv na podobu předkládané práce, ale nejsou tu zmíněny. K reflexi pozicionality tak patří také uvědomění si, že ani já jako výzkumnice nejsem zcela poznatelným subjektem (Zábrodská 2009: 15–16).

Pokud jde o mé názory na párové vztahy, nejsem již schopna je zcela vyjádřit, protože jsem ovlivněna koncepty a teoriemi, které zde v práci zmiňuji. Pojímám je však jako sociálně, kulturně a historicky konstruované a normované společnosti. Osobně také vnímám jejich genderovanost, protože jako žena pociťuji specifické nátlaky na to, abych žila v párovém vztahu, měla životního partnera, který se o mě postará, svatbu a děti. Přestože na žití v páru nahlížím kriticky a jsem si vědoma různých norem, omezení a regulačních nátlaků, žití v páru se mi pro uspořádání mého soukromého života líbí a lásku v páru považuji za unikátní, pro mě ne zcela nahraditelnou jiným druhem lásky. Při rozhovorech jsem se snažila nevkádat do konverzace své názory a respektovat smýšlení mých komunikačních partnerů a partnerek. Každý máme jiné životní zkušenosti a každý se nacházíme v jiné životní situaci, v níž si vytváříme názory na svět. Já jakožto výzkumnice mám určitou mocenskou pozici, což vytváří hierarchii mezi mnou a komunikačními partnery a partnerkami. Tuto hierarchii jsem se snažila minimalizovat otevřeností, co největší snahou naslouchat a sdílením svých názorů, pokud jsem k tomu byla vyzvána.

3.1.7. Průběh rozhovorů

Rozhovory probíhaly po dobu zhruba tří měsíců, od března 2020 do května 2020. Vzhledem k tomu, že v tu dobu probíhala pandemie koronaviru, byl vyhlášen nouzový stav a různá opatření, bylo doporučeno zůstat doma a nevidat se s nikým jiným kromě členů domácnosti, probíhaly mé rozhovory až na jeden prostřednictvím videohovorů a v jednom případě také pouze prostřednictvím on-line hovoru. Mrzí mě, že rozhovory až na jeden nemohly probíhat při osobním setkáním, které považuji za nenahraditelné, zejména pro navození důvěry, avšak dovoluji si tvrdit, že i on-line se rozhovory nesly v příjemné atmosféře. Pokud jsem komunikační partnery/partnerky dopředu neznala, bylo sice prvotní seznámení on-line poněkud rozpačité, avšak ledy se brzy prolomily sdílením zkušeností z karantény, práce z domova a názorů na pandemii koronaviru obecně.

Na datu a čase rozhovoru jsme se dohodli prostřednictvím Facebooku a vzhledem k tomu, že jsem pracovala z domova, byla jsem – podobně jako mí komunikační partneři a partnerky – poměrně časově flexibilní. Samotný rozhovor ve většině případů trval zhruba hodinu, ale zpravidla jsme si po něm ještě povídali mimo výzkumné téma. Často jsem byla vyzvána, abych sdílela názor na některé záležitosti, na které jsme v průběhu rozhovorů narazili, na feminismus a také abych vysvětlila, co se studuje na genderových studiích. Jak jsem již několikrát avizovala, do samotných rozhovorů jsem se snažila nepromítat své názory a smýšlení a dát prostor pro sdělení partnerů/partnerek, nicméně při transkripci jsem si uvědomila, že zejména v prvotních rozhovorech se mi tento záměr nepovedl zcela. Rozhovory se tak pro mě staly oblastí, ve které je možné se nadále zlepšovat. Ráda bych také uvedla, že při transkripci mých vlastních promluv mě donutily k reflexi mých vyjadřovacích schopností a obecně stylu, jakým mluvím.

3.1.8. Metody sběru a analýzy dat

Polostrukturované rozhovory jsem uskutečňovala na základě předem připraveného seznamu otázek, k jehož úpravě docházelo po konzultaci s vedoucí mé diplomové práce a také po uskutečnění pilotního rozhovoru, za který vděčím své blízké kamarádce Lucii. Rozhovor byl ve výsledku – ať už přímo, nebo nepřímo – rozdělen to několika oblastí: definice párového vztahu, důvody pro bytí v párovém vztahu, původ definice a představ o párových vztazích, proměny vztahů a konzumní přístup ke vztahům, gender v kontextu párových vztahů a sociální

tlaky spojené s párovými vztahy. Tyto oblasti mi poté byly podkladem pro kódování, což jsou analytické a interpretační postupy, s jejichž pomocí konceptualizujeme údaje (Saldaña 2013: 12). Při kódování došlo k rozebrání, konceptualizování a opětovnému složení informací novými způsoby (Saldaña 2013: 39) Pro první cyklus kódování jsem si vytiskla transkripce rozhovorů a použila druhy kódů, které popisuje Saldaña (2013), mezi mé oblíbené patřil například kód In Vivo, který vzniká tak, že se převezme slovo nebo souvětí, které skutečně v rozhovoru použil komunikační partner či partnerka a zachovává se tak jeho/její jazyk. Druhý cyklus kódování jsem pak dělala pomocí programu QDA Miner Lite. Na internetu jsem si stáhla jeho bezplatnou verzi, která sice nemá zpřístupněny všechny funkce, pro můj výzkum byl však program v této verzi dostačující. Transkripce jsem si převedla do programu a z prvního cyklu kódování na papíře jsem si vytvořila seznam kódů, které bylo potřeba v programu zastřešit pod určitou kategorii. Program mi pak umožnil vpisovat kódy přímo do textu a v případě potřeby je snadno vyhledat. Dalo by se tedy říci, že má metoda byla inspirována zakotvenou teorií, neboť na papíře jsem nejdříve provedla otevřené kódování, které mi později bylo předlohou pro axiální a selektivní kódování, jež už probíhalo v programu QDA Miner Lite (Strauss, Corbin 1999).

3.2. Analýza

3.2.1. Co je to vlastně „vztah“

Definice

Pod tento tematický okruh jsem se nejprve rozhodla zařadit odpovědi komunikačních partnerů a partnerek na úvodní otázku rozhovoru, tedy na to, co je to podle nich vztah. Nebylo specifikováno, o jaký vztah se jedná, nicméně komunikační partneři a partnerky znali téma mé práce, a proto jejich odpovědi častokrát ihned směřovali k popisu partnerského vztahu. Odpovědi na tuto otázku často doprovázely povzdechy nad tím, jak je na ni těžké odpovědět a dlouhé pauzy na přemýšlení, což podle mě ukazuje na ambivalenci, kdy vztah je pojímán jako něco samozřejmého, co všichni známe a co není potřeba zkoumat. Zároveň z váhavého odpovídání na otázku bylo vidět, že význam vztahu není tak zřejmý, jak se jeví.

(Sára) Jako s každým člověkem mám nějaký vztah a nemusí to nutně být jakoby partnerské vztah, ale když se zaměřím na ty partnerské vztahy.... No, nevím, no, těžko říct, tak

ňák mám pocit, že se to vždycky tak ňák pozná. Prostě nevím, jestli se to dá vůbec definovat. Že spolu ty lidi tráví čas, nebo něco takového a nevím.

(Marie): ...Může mít rovinu přátelskou, může mít rovinu romantickou. No a ta rovina toho vztahu záleží na souhlasu obou lidí, jak si ji definují sami mezi sebou, asi tak bych to řekla. ... Ten romantickéj vztah je už bližší forma vztahu (smích), kdy dva lidé tedy se shodnou na tom, že spolu chtějí trávit čas, a stanoví si opět svoje podmínky pro to, jak ten vztah měl vypadat, áá ehm je to teda něco, co by mělo být dlouhodobějšího charakteru pravděpodobně, áá, asi tak.

Marie a Sára se nejprve rozhodly pro odlišení různých druhů vztahů a poté se shodly na definování vztahu skrze společné trávení času. Martina popisuje vztah skrze společné hodnoty:

(Martina) Nó (smích) vztah (přemýšlí), já nevím, soužití dvou lidí v nějakým, někteří mají nějaký společný hodnoty, společný, společnej pohled asi na důležitý věci životní.

Čeněk zvolil definování vztahu prostřednictvím dělání kompromisů a společného budování:

(Čeněk) Je to soužití dvou někdy i více lidí a vzájemných jako, jak bych to řek, teď mi vypadlo to slovo, nó když uděláš s někým kompromis. Pak je to hlavně o kompromisech a jakoby o budování společnýho, prostě budoucnosti že jo, domácnosti, čehokoliv.

Jako jediný také hned výslovně řekl, že vztah pro něj není pouze dyadický, ale může se týkat více lidí. Vzpouzí se tak mononormativnímu předpokladu, neboť do své definice ihned zavádí nemonogamní partnerství (Barker a kol. 2013: 191), nedefinoval ho nutně jako párový svazek. Podle Jenkins (2017) tím tak narušuje ideál romantické lásky, která je mimo jiné rezervována pouze pro páry. Zároveň ale hovoří o společném budování neboli o určitém závazku do budoucnosti, čímž se přibližuje tradičním představám vztahu, normě „párovosti“ a podle Barker a kol. (2013) tak jeho definice spíše odpovídá tradiční normě.

David se Sylvíí do svých prvotních popisů vztahu zařadili lásku:

(David) Tak je to asi takový, no, to nevím, jak to říct. Já asi to je nějaký spojení dvou lidí, který asi k sobě nějakým způsobem cítí nějakou tu lásku nebo něco takovýho a dělaj spolu

jako asi nějakou společnou tuhle činnost. Nějak tak možná se nějak navzájem doplňují, podporují tak jako přirozeně. Ne že by museli, ale prostě chtějí. Mají vnitřní nějakou potřebu.

(Sylvie) Vztah jako podle mě je nějaké souznění dvou lidí, souznění jakoby a páru, který by se měl nebo má se jakoby ráda. Měl by se mít rád, milovat a podporovat a umět se vlastně i v určitých chvílích tak nějak jako rozhodovat. Takže takový, takové jakoby lano, který prostě pořád se šoupeš kus po kusu a prostě děláš jakoby určitý, určité jakoby kroky, určitá rozhodnutí prostě životní. Takže to je pro mě vztah.

Vzhledem k důrazu západní kultury na lásku (Sadler 2018) a popisu moderního vztahu jako vztahu založeného na emocích vyvěrajících ze spoluplynoucí lásky (Giddens 2012: 71-74) jsem očekávala větší zvýznamnění lásky v popisech vztahů. Nicméně láska ve vztahu byla nejspíš brána jako za zcela samozřejmou, jako hlavní důvod, proč vztah vůbec vzniká. Takový přístup odráží argument, že mladí lidé jsou odmala dlouhodobě socializováni do představy heterosexuální „romantické lásky“ jako něco přirozeného a samozřejmého (Rich 2003). Samotná podoba vztahu a jeho trvání však poté závisí spíše na záležitostech, jako je již zmíněný společně trávený čas, budování, podporování, hodnoty aj. Samotné emoční spojení a lásku zmiňuje i Renata, ve své definici se však dotýká i vlivu sociokulturního prostředí na pojmání vztahu:

(Renata) Nooo, eeehm, tak je pravda, že vztah jeee jako v každé kultuře asi trošku jinej, áaa jako určitě u nás tady na západě si myslím, že je to spojení na základě nějakých emocí, že jo? U nás ten základ je, že k někomu něco cejtíš a von k tobě a prostě je tam jakoby ta láska ten základ, což jinde je třeba víc ekonomický, že jo? Anebo během historie se to taky tady měnilo, takže jako v rámci toho, kde žiju, táaak emh je to spojení na základě citu, áaa časem pak samozřejmě dojde i nějaký ty ekonomický záležitosti, že jo?

Renata si je tedy vědoma, že vztah je různě konstruován v různých prostředích a časových obdobích. Vztah pro ni není ahistorickou, univerzální kategorií. Její definice odpovídá pojetí Giddense v tom duchu, že v západní kultuře se vztah vyvinul z ekonomického v emoční svazek (Giddens 2012). Zároveň popisuje i nutnost řešení praktických a ekonomických záležitostí. Stejně tak Jonáš poukazuje na sociokulturní vliv a rozumové aspekty vztahu a upozorňuje na naučené vzorce chování z rodiny:

(Jonáš) Vztah je asi podle mě nějaká vazba dvou lidí, kteří dobrovolně se vzdají určité svobody, určité volnosti a je to podloženo jednak city a druhak i nějakým racionálním smýšlením, vlastně je to taky založeno na nějaké společenských jako společenských zvyklostech a těhle věcech a úplně nevím, že do jisté míry nás společnost do toho nutí, bych řekl, a znám hodně lidí, kteří prostě vztah jako tak nechcous, i přestože jakoby jsme jako zaběhnutí, že naše rodiče, naše prarodiče, že všichni jsou jako v nějakým vztahu.

Jonáš v definici výslovně upozorňuje na racionální smýšlení, podle Tomáše tak zcela nefunguje romantická mystika, která by lidi pod vlivem lásky zbavila rozumového kritického myšlení a náhledu na vztah (Jenkins 2017). Nedívá se na vztah, potažmo lásku pouze skrze emoční spojení, ale stejně jako Sadler (2018: 19) si je vědom jejího sociálního kontextu. V následující kapitole se budu zabývat aspektem lásky a emocí konkrétněji a k Jonášovi se ještě vrátím. Je možné, že si bude trochu protirečit a vliv romantické mystiky se u něj přece jen projeví.

Romantická láska

Jak již bylo řečeno, láska se sice prvotně v reakcích komunikačních partnerů a partnerek tolik neobjevovala, avšak v průběhu se ukázalo, jak důležitou roli v představách o vztazích hraje. Za všechny zmíním Sáru, kterou jsem téměř na konci rozhovoru upozornila, že slovo láska ještě nezaznělo. Byla velmi překvapená:

(Sára) ...pro mě to je taková skoro i synonymum toho vztahu, ale vím, že to tak být nemusí.

Sára tak popisuje definici moderního vztahu, který je spojením na základě emocí (Giddens 2012). Do jisté míry se její popis slučuje i s romantickou mystikou, neboť lásku považuje za něco samovolného, co zkrátka přijde, je to přirozené (Jenkins 2017), a tudíž vlastně považované za správné a za normu:

(Sára) ...Já nevím, mně přijde, že by to jako mělo být tak nějak, tak nějak automatický. Že vlastně tak nějak jako očekávám, od toho partnera, že já jsem vlastně teďko ta osoba, která je na prvním místě. Mám to zažít já, takže myslím pro mě je to jakoby součást toho vztahu.

Jonáš, přestože si je vědom racionální a společenské stránky věci, jak bylo řečeno v předchozí kapitole, stejně pokládá lásku za jakousi víru nebo, jak by řekla Jenkins (2017), mystiku.

(Jonáš) ...pro mě je vztah něco jako hlubšího, alespoň nějaký jako vnitřní spojení dvou duší, dvou těl, dvou lidí, který právě jakoby má hlubší kořeny, než nějaké, nějaké jakoby povrchní teď to řeknu vztahy, ale pro mě to slovo jako nemá jako jaké-jakési synonymum, jo.

Já sem jako fakt naivně, jako fakt na tu lásku věřím. Já sem si jakože že když už teda jako někoho, někoho si bereš, tak teda není to. že nečeká zrovna dítě teda tak, tak fakt jako toho člověka musíš milovat, ale otázka je, jestli já jako to vůbec umím. Umím milovat? To si pokládám často (ticho).

Možná již není potřeba zdůrazňovat, že Jonáš mluví o lásce čistě dyadické, nicméně tím, že pro zdůraznění třikrát použije „dvou“, jasně říká, že ta pravá láska je monogamní, rezervována pouze pro jednoho člověka. Člověk milující více lidí ještě nepocítil tu „pravou“ lásku (Jenkins 2017). Je také možné se domnívat, že tím, že funguje romantická mystika a Jonáš považuje lásku za něco magického, v co se věří (Jenkins 2017), není si pak jistý, jak vlastně láska vypadá a jestli je jí schopen. Romantickou lásku považuje za něco tak speciálního, odlišného od jiných druhů lásek, má o ní danou představu, která může být jasná nebo nejasná, každopádně způsobuje, že pochybuje, zda ji zažil nebo zažije. Možná by demystifikace lásky ulevila jeho pochybám. K podobné unikátnosti lásky v páru jsme se dále dostali s Čeněkem, se kterým jsme se bavili o různých druzích lásky:

(Čeněk) No podle mě je ta partnerská fakt jako drsnější no, já nevím no, jako, je to blbý říct, ale prostě pro tátu bych život nedal, třeba, rozumíš.

Podle mě tak Čeněk stejně jako Jonáš potvrzují, že romantická mystika funguje, a dokonce i přes vědomí obou komunikačních partnerů, že párové vztahy i láska samotná jsou také sociokulturně a rozumově konstruované. Ve výpovědi Čeněka lze také spatřit prvek tradiční romantické lásky, neboť obětování života pro partnera/partnerku je znakem původní subversivní romantické lásky. Také je to jistým způsobem odkazem k tradičnímu mužství, k jisté ideji maskulinity, kdy muž se obětuje pro lásku, na čemž je romantická láska taktéž založena (Giddens 2012).

V souvislosti s láskou bych ještě ráda zmínila koncept „spřízněná duše“ či „ten pravý/ta pravá“. Romantická mystika v sobě kromě jiného obsahuje také ideu, že láska sama přijde, je tedy třeba na ní čekat (Jenkins 2017). Illouz (2012) zase argumentuje, že pozdně moderní člověk už se láskou nenechá zcela okouzlit a pohltit a vstupuje mu do rozhodování ratió. Když jsem se Martiny ptala, jak pozná muže, se kterým chce být ve vztahu, který je ten pravý, odpověděla mi takto:

(Martina) No to nejde takhle říct, to prostě člověk pozná, když ho potká. Nejde to nijak, nejde to nijak, jakože vyjádřit nebo já to neumím vyjádřit. Jak někdo se mě ptá „a koho hledáš?“, já nevím, koho hledám, ale až ho najdu, tak to přesně poznám. Tó, to prostě člověk pozná, nějakým šestým smyslem.

Martina tedy splňuje pojetí „čekání na toho pravého“, přestože říká, že ho „hledá“, což ale zjevně neznamená, že se o něj aktivně snaží, a v souladu s romantickou mystikou si je jistá, že „toho pravého“ pozná. Na druhou stranu, podle názorů mých komunikačních partnerů/partnerek není jen jediný „pravý“ člověk na světě:

(Čeněk) Já bych řekl, že to takhle určitě není. Ta jako představa nás takhle tlačí, ale myslím si, že ne, že jako můžeš mít těch pravejch, když to tak řeknu blbě, spousty. V průběhu života tě ta pravá může potkat na tejden a některá na jinej život, to je prostě. Ta pravá nemusí bejt na celej život, to je prostě beru tu kategorii spíš jako spřízněnou duši.

(Renata) Já jsem si vždycky myslela, že to je jenom jeden člověk, ale pak mně jeden kamarád řekl, ehmmm, že vlastně existuje na světě víc lidí, kteří se k tobě hoděj. A to je hodně zvláštní, že je to v tom jakoby, že mně to musel takhle říct no...

(Marie) Hmm, tady k tomu mám otevřenej přístup, ehh, nemůžu říct, že neexistuje nic jako spřízněná duše, protože eh protože třeba je tam venku někde někdo, kdo je pro mě ideální, ale nemyslím si, že máme každej jednu spřízněnou duši, myslím si, že je na světě spousta lidí, se kterýma si rozumíme...

Koncept „spřízněné duše“ se tedy nějakým způsobem promítá do představ mladých dospělých, přestože sám o sobě nemá žádný esenciální původ, je to ideje. Zároveň je z jejich komentářů cítit praktický přístup, kdy ten pravý/ta pravá znamená zejména člověka, se kterým by si rozuměli, a takových lidí může být více. Svou reflexi na téma ten pravý nabízí Sára:

(Sára) Nevím. Asi jakoby (smích) já jsem, jakože vždycky jsem si myslela, že jo asi i ten vztah, ve kterým jsem byla, tak jsem si i myslela, že to je jako ono a teďka si to myslím taky, teďka jsem o tom ještě víc přesvědčená, než jsem kdy byla, takže teďka bych řekla, že jo, ale myslím si, že se to může změnit.

Sára popisuje, že u předchozího vztahu si myslela, že je to ten pravý, ale změnilo se to a myslí si, že se to může změnit i u jejího současného vztahu. V jejím komentáři cítím rozumové uvažování, což odpovídá argumentu Illouz (2012), že v dnešní době se člověk už láskou nenechá zcela očarovat. Podobně Silvie říká, že „ten pravý“ může být získán očarováním, ale také „vytvořením“:

(Silvie) Jako to záleží no. To záleží, jako může, může tady někde být ten onen, který jako prostě bude hnedka na první pohled doživotí, ale třeba ten který za to bude stát a prostě to budování bude třeba a bude to potřeba, tak jako stát, ale prostě někde tady je. Buď tak, nebo tak.

Spřízněná duše tedy může být na první pohled, ale také je možné ji vybudovat. To je podle mě racionální představa, kdy láska nemusí přijít ihned a sama od sebe. Podobně strážlivý pohled měl David, když popisoval smýšlení o lásce:

(David) Třeba jak jsem říkal vždycky, u každého budou nějaký chyby a třeba jakoby ten základ nákej může být u více lidí a pak až v uvozovkách ta omáčka okolo může bejt vždycky jiná a pořád to může fungovat, hlavně by tam měl bejt ten základ, takže myslím si, že jo, no.

Přestože – jak už bylo zmíněno výše – si Martina myslí, že existuje nějaký „ten pravý“, kterého automaticky nevysvětlitelně pozná, vyjádřila velmi podobný názor jako David:

(Martina) ...jako všichni chlapi jsou v tom jádru úplně stejný, všechny ženský jsou úplně stejný, tak si člověk stejně nikde jinde nepomůže. V tom jádru to bude pořád stejný dokola...

Jako základ se tu opět jeví člověk, s kterým by si dotyčný/dotyčná rozuměl a vytvoření páru je pak spíše „stavěno“. K otázce budování vztahu se ještě dostanu později, nicméně zde docházím k závěru, že mladí dospělí nevidí vztah jako romantické omámení „tím pravým“ člověkem, ale spíše jako vybudování s někým vhodným, kterých může být více a důležitý je

pak spíše vztah sám. V tomto se potvrzuje argument Giddense (2012: 72), podle kterého moderní člověk nehledá „tu pravou osobou“, ale „ten pravý vztah“.

3.2.2. Představy a očekávání

Emoční vazba

Láska a emoce spolu úzce souvisí, zejména v moderní době je častokrát považujeme za totéž (Sadler 2018). Rozhodla jsem se však přesto věnovat jednu kapitolu vyloženě emoční vazbě, na které moderní vztahy podle Giddense (2012) stojí a zároveň se tedy na základě nenalezení emocionální satisfakce také rozpadají.

(Renata) Takže... jako definice toho vztahu je stejná, že všichni tam potřebují mít to spojení eh... na základě toho citu, že jo? Ale pak jak se to vyvíjí, je na každém no...

Emoční vazba v čistých vztazích je budována oboustranným sdílením pocitů. Giddens doslova píše: „[l]áska se tu vyvíjí, jen nakolik se rozvinula intimita, nakolik je jeden partner připraven odkrýt druhému své úzkosti a potřeby a odhalit mu svou zranitelnost“ (Giddens 2012: 72). Přičemž je důležité zdůraznit, že v čistém vztahu jsou sebeodhalování, sdílení pocitů a obecně emocionální péče o vztah prováděny stejným dílem oběma partnery/partnerkami. Z toho plyne také genderová vyrovnanost vztahu, neboť ho udržuje oboustranná emoční práce, nikoliv vnější sociální vlivy (Giddens 2012: 72). Potřebu emoční vazby zdůrazňuje například Sylvie:

(Sylvie) Taky by určitě měl dát najevo lásku, neměl by se bát jakoby aspoň jako ně úplně ale tak jako ne že by se měl pokaždé rozbrečet nebo takhle, ale nějaké city aby také měl, trošku jako chápal...

Sylvie to sice explicitně neříká, avšak z kontextu rozhovoru je možné její výpověď také číst jako povzdech nad její zkušeností, že muži obvykle city tolik neprojeví. V tomto ohledu rozporuje čistý vztah, neboť ten je genderově rovný a city jsou v něm projevovány oboustranně, ne jako v tradičním vztahu zejména ze strany ženy (Giddens 2012). Podobný povzdech vidím i u Marie při povídání si o tom, co od muže chce ve vztahu:

(Marie) ...ehh nějaká určitá míra citlivosti, emocionality, ehh mám ráda jako i emocionální inteligenci, když ty lidi jsou schopni sami rozeznat, co cítí ostatní, to je pro mě důležité, protože v dnešní době málokdo dává najevo svoje city.

Na základě Mariiny zkušenosti se vztahy je opět možné předpokládat, že explicitně zmiňuje emocionální uspokojení, protože se jí ho obvykle nedostává. Jak Sylvie, tak Marie v tomto nesouhlasí, že by mladí dospělí realizovali „čistý vztah“, protože emoční sdílení ve vztazích je dle jejich zkušenosti nadále genderované. Pokud jde o Marii, tak ta „čistý vztah“ vyloženě rozporuje, neboť podle ní lidi obecně v moderní době nesdílejí své city, čistý vztah je na tomto přitom založen (Giddens 2012).

Spojení na základě citů s sebou přináší také otázku závislosti na vztahu. Giddens (2012: 46) tvrdí, že „[v] čistém vztahu existuje strukturální rozpor a ten se týká oddanosti.“ Při budování intimity se sebeodhalujeme a navozujeme tak důvěru, utváříme oddanost k tomu druhému/té druhé v páru. Je tu však nebezpečí, že se tím vytvoří spoluzávislost na vztahu. Závislost je podle Giddense (2012: 146–149) i terapeutického diskursu špatně (Hazleden 2004), a proto – stejně jako terapeutické příručky – zdůrazňuje, že je potřeba nastavit si hranice a mít určitou vlastní autonomii, vlastní okruh přátel a jiných zájmů, než je vztah. Něco podobného u vztahů reflektuje Jonáš:

(Jonáš) Čím víc se oni vážou [ženy s Jonášem ve vztahu], tak se víc jako blokuju, upřímně (ticho). Jo to je taky další věc, která to, aby prostě jakože já nechci vztah, kterej lidi sou jako na sobě úplně jako závislí. To se mi jako hrozně nelíbí. Jakože dva lidi maj mít vztah o tom, že uhhh je to vyrovnanej, sou na stejný úrovni jako jo. Oba se maj rádi, ví, že se maj rádi, a-ale prostě se mi stalo, že prostě ty holky jako mě měly až moc rády, jo a čím víc mě měly rády, tak tak prostě víš, už jak už je jako něčeho moc, tak se začneš jako hele stačí, jo? Prostě.

Chce láskyplný, rovný vztah, kde mají oba určitou autonomii a na vztahu nejsou závislí. V citaci později zmiňuje, že s ženami má zkušenost, že ho měly „až moc rády“. To je poněkud abstraktní a je možné se jen domnívat, co konkrétně to znamená. Nicméně Jonáš má nejspíš zkušenost, že jeho partnerky se na vztah příliš vážou, což nejspíš znamená, že se na Jonášovi, potažmo na vztahu staly závislými. Na jednu stranu Jonášův výrok podporuje koncept „čistého vztahu“, neboť partneři si jsou v něm rovni a jsou na něm nezávislí, na druhou stranu je vidět,

že ve strukturálních podmínkách a genderovém řádu, ve kterém žijeme, je to často obtížné. Ženy kvůli nerovným podmínkám stále nachází sociální uspokojení zejména ve vztazích (Firestone 1970, Sadler 2018) a na romantických vztazích jsou ženy obecně více závislé než muži ze socioekonomických důvodů (Sadler 2018, Brake 2012, Rich 2003: 35).

Vytváření, budování a práce na vztahu

Jak již bylo řečeno v podkapitole Co je to vlastně „vztah“, někteří komunikační partneři/partnerky se rozhodli definovat vztah skrze společné hodnoty, sdílení, vzájemnou podporu, společné trávení času, ale také zmiňovali společné plánování budoucnosti, budování a práci na vztahu. U budování a práce bych se ráda podrobněji zastavila v této pasáži. Přestože lásku, pojící se s párovým vztahem, vnímáme jako něco, co samo z ničeho nic přijde, a příliš to nezkoumáme (Jenkins 2017), vztah je spíše procesem, něčím, co se utváří:

(Sylive) ...tak si myslím [u partnerského vztahu] že, tam si myslím, že to je to budování, ta delší doba.

(David) ...nejde budovat vztah, když prostě tam nevidím žádnou společnou budoucnost, to je pro mě taková ztráta času, že jo, když to tak jako blbě řeknu.

(Marie) To je asi subjektivní, ale z mého pohledu by vztah měl bejt založený na toleranci, upřímnosti, respektu jednoho k druhému, na věrnosti áá na společným plánování budoucnosti.

Zdá se tedy, že přestože láska a párový vztah jdou ruku v ruce, jak už bylo zmíněno v podkapitole Romantická láska, pouze láska pro párový vztah nestačí. Vztah není něčím, co tu přirozeně je, ale je nutné ho vybudovat. Je to utvářené dílo, které má sloužit i v budoucnu. Je možné argumentovat, že přestože sériové vztahy jsou čím dál běžnější (Jenkins 2017), spíše se potvrzuje, že ideálem zůstává jeden životní partner/partnerka (Rothschild 2014). Společné plánování je přitom poměrně očištěno od romantického hávu, ale spíše se jeví jako strategická investice, či dokonce práce. Důležitost práce na vztahu zmiňuje Čeněk:

O Tak to rozhodně a hlavně ehh na tom vztahu nemakala, nešli jsme spolu dopředu, šel jsem dopředu jenom já a táhnul jsem ji za sebou jako vozejk. A to už jako nechci, to mě hrozně štvalo. Jako nebudu s někým, kdo nevypadá, že v tom vztahu chce něco dělat. Starat se o něj.

Se Sylvii jsme se bavily o rozchodech a v tomto kontextu taktéž zmínila významnost práce:

(Sylvie) No říkám, je tady prostě víc jako výběru, že ty lidi prostě nejsou spokojeni s tím, co mají, nebo nechtějí jakoby být spokojeni s tím, co mají. A nechtějí na tom pracovat, možná asi proto je lepší začít zase něco nového, vzrušujícího a po půl roce vlastně zjistit, že je to to samé, co to bylo předtím.

A později v jiném kontextu podotýká, že si nechává osobní život otevřený, nedává si časová rozmezí a snaží se si nic neplánovat:

(Sylvie) Vzhledem k tomu, jakou to dává všechno práci, tak jsem si časy zakázala (smích). Limity jsou zakázány (smích).

Dále mi ještě přišlo zajímavé, že při rozhovoru o manželství jej Sylvie pro některé chápe jako jakési ocenění za dobré dílo, za pěkně vybudovaný vztah:

(Sylvie) Já si myslím, že jo, jako někteří to potřebují, takový jakoby mít ten papír, aby se ujistili, že opravdu jsou v tom vztahu, že to co celý tam tu dobu něco dělali, snažili se, tak asi pro někoho to má jakoby hodně velkou cenu.

Sylvie si je tedy považuje bytí ve vztahu za výsledek práce a manželství za zdárné snažení se. Podobně Kipnis (2003: 19) popisuje monogamii jako práci, manželství jako továrnu, kde jsou manželé zaměstnanci, vázání právně neboli pracovními smlouvami. A toto podle Kipnis považujeme za dobrou a správnou podobu vztahu. Avšak Kipnis se ptá, když je láska přirozená, proč je potřeba na ní pracovat? Když jsou vztahy nenucené, proč se pojí s tolika restrikcemi, kontrolami a omezováním svobody? Když je manželství správné, proč je tolik nevěř? Upozorňuje tedy, že monogamie, manželství, láska a obecně prosazovaná podoba vztahů nejsou nějakou přirozeností, ale „kulturním diktátem“ (Kipnis 2003 : 25). Myslím si, že v kontextu budování a práce je to poměrně vidět, vztahy jsou spíš jakýmsi projektem, nezbytnou investicí či kulturním požadavkem a jsme si toho sami často vědomi. K tomuto tématu kulturního prostředí se ještě vrátím později, nyní bych ráda navázala pojetím vztahů jako racionální volby.

„Racionalizace“ vztahu – požadavky a motivy

Již několikrát jsem při popisování představ o vztazích narazila na otázku, zda se párujeme na základě čistě vnitřních citových pochodů nebo jsme ovlivněni prostředím, sociokulturními a strukturálními podmínkami. Giddens (2012) obhajuje progresivní vývoj k „čistému“, čistě na emočním spojení založenému vztahu. Poté jsou tu teoretici/teoretičky, kteří tvrdí, že emoce nestojí vně sociokulturních struktur a nadále formují naše představy o vztazích (Sadler 2018, Wilkinson 2012, Brake 2012, Finn 2005, Kipnis 2003). Tento věčný rozpor mezi rozumem a citem popisuje Renata na názorech její babičky a sestry:

(Renata) (Smích) Babička vyloženě mně říká, že ehmmm už v mejch letech musím přemejšlet ehm rozumově. Že už to je rozumový, protože že už to není takový, že jsem to zažila takový to, že se zamiluješ, že to šlo někdy já nevím na vejšce a tak, že jenom takový to lehký, taková ta známost taková ta randička a takhle. Prostě ted' už musíš řešit, kolik vydělává ten chlap a jestli je jako hodnej a že tě musí tolerovat vlastně si musím napsat ty plusy a mínusy, a jestli je tam víc plusů, než mínusů, tak je to dobrý a víc chtít nemůžu. No a slyšela naší konverzaci, když mi tohle říkala babička, tak to slyšela ségra a ta teda jako řekla, že to teda rozhodně takhle není, že to není pravda. Že protože vona v 31 se rozešla se svým bejvalým a ehm a vlastně tvrdí že, že je zamilovaná, takže ehm, takže ségra si myslí, že může bejt láska po 30 (smích).

Sama Renata si je vědoma obou prvků, souhlasí, že láska může být v každém věku, zároveň rozumí, že je obklopena určitými normami, které z lásky zároveň dělají tak trochu racionální volbu. Renatina babička tu představuje tradiční podobu vztahů, založených kromě jiného na ekonomických faktorech. Renatina sestra zase zastupuje moderní podobu vztahů, založených na lásce (Giddens 2012). Navíc se určitým způsobem vzpouzí genderovému řádu a věkovým normám, jak by se v kterém věku měla cítit a chovat (Vidovičová, Gregorová 2007). Avšak je na místě se domnívat, že při výběru partnera či partnerky a zahájení vztahu s ním nejde čistě o emoce, ale že jsou od něj/ní požadovány i určité praktické, racionální prvky, jsou na něj/ní kladeny určité nároky, řízené rozumem (Illouz 2012). Řečeno slovy Renatiny babičky, musí splňovat určité věci, které bychom zařadili do kolonky „plus“. Může to být například smysl pro humor, vzdělání, pokora, ale i třeba inteligence:

(David) ...nějaký jako očekávání jsou, nebo jako. Co vim, s čím mám problém, tak já vim, že třeba prostě je pro mě takový jako hlavní kritérium, tak aby ten člověk byl jako chytrej a ted' nemyslim jako chytrej, že by musel mít IQ 150, ale prostě [ticho] nevím.

(Jonáš) taky hledám u tý holky jako pokoru třeba nebo takovou nějakou jako [ticho] uhh inteligenci, všeobecněj přehled třeba, jo, je pro mě jako důležitěj ten člověk jakože, protože já se rád bavim o nějakých, já nevím, věcech ve fyzice až po dějepis, přes biologii prostě.

Párové vztahy zkrátka nenavazujeme s kýmkoliv, na partnera/partnerku máme určité nároky (Katrňák a kol. 2010). V moderní společnosti, ovlivněné technologiemi, vědou a racionalizací čehokoliv, v co by se mělo věřit, tedy i lásky, se moderní člověk nenechá zcela polapit city, ale uvažuje rozumově a klade si podmínky. Navíc na partnera/partnerku máme v moderní společnosti stále větší nároky, v jednom partnerovi/partnerce se musí nalézt citové uspokojení, požadovaný fyzický vzhled, společné zájmy, sexuální uspokojení a další (Illouz 2012). Podle Martiny se tyto nároky proměňují na základě vzdělání člověka:

(Martina) ... asi čím vyšší vzdělání, tím vyšší nároky na toho partnera a jakoby hodnoty posunutý úplně někam jinam. Samozřejmě ale, no pak je tady otázka rozdílu mezi přirozenou inteligencí a vzděláním.

Podle Davida se tyto nároky proměňují s věkem a nabytými zkušenostmi, kdy se přiklání k tomu, že nároky se spíše snižují:

(David) ... myslím si, že třeba řekněme další jako vztah tak může vydržet i díky tomu, že třeba ten člověk už nemá takový nároky, když zjistí třeba, že s některýma neshodama nebo různějma názorama se ňák smíří, a třeba sleví z nároků nebo si třeba s věkem ňáký věci pro něj i přestanou bejt důležitý a zasoustředí se na jiný věci. Asi tak no. Přemejšlím, jak jako se to uvnitř mě mění, a já vůbec nevím. Jako jestli slevuju z nároků nebo koukám na jiný. Asi zatím ještě ne, to ještě přijde (Smích).

Marie, stejně jako Jonáš, se zase přiklání spíše k tomu, že s věkem se nároky na partnera/ku zvyšují:

(Marie) Kdy si myslim, že jako můžeš mít vztah se spoustou lidí, chlapů, ale myslim si, že ehh čím jsem starší, tak tím je to pro mě složitější, protože moje nároky se zvedaj, nároky toho

chlapa se zvedaj, ehh rozdily mezi lidma se zvětšujou, dřív to bylo dost jako podobný, všichni měli stejný podmínky, všichni prostě měli tak nějak ehh podobnej život a prostě měli děti akorát a brali se mladý. Dneska maj všichni spoustu možností a můžou si vybírat, co chtěj a dělat, co chtěj a mít děti, nemít děti, cestovat, odstěhovat se někam a bla bla bla.

Marie tyto nároky a složitost nalezení partnera odpovídajícího těmto nárokům nepřipisuje pouze jejímu zvyšujícímu se věku, ale moderní době samotné. Konkrétně možnostem, které moderní doba a v českém kontextu konkrétně pád komunismu skýtají. K této otázce se ještě dostanu později, avšak podotknu, že Marie připisuje vinu za těžkosti žití v páru strukturálním podmínkám formovaným zejména pracovním trhem a socioekonomickými rozdíly (Beck a Beck-Gernsheim 2004). Zároveň je podle mě z její výpovědi možné vyvodit, že větší míra svobody nás nutně nečiní méně omezovanými, neboť i v moderní době jsou vztahy limitovány normou, jen třeba jiným způsobem (Wilkinson 2012, Finn 2005, Kipnis 2003) a nečiní nás ani šťastnějšími (Illouz 2012). Pocity zklamání jsou pak způsobené právě z nenalezení všech kladených nároků u jediného partnera/partnerky (Illouz 2012). Toto rozčarování popisuje Jonáš:

(Jonáš) Proměňuje, protože když jsem byl menší, tak jsem byl mladší a byl jsem tak víc naivnější. A (dlouhé ticho) teď s čím (dlouhé ticho) čím jsem starší, tak se mi jako ty nároky zvyšujou. V těch dvaceti jsem ty nároky měl mnohem menší než teďka. (ticho) A... (ticho) a zároveň mám teď víc ty nároky a nenacházení to vyvolává často trochu takovou tu frustraci.

Jak je vidět, komunikační partneři/partnerky si jsou vědomi toho, že na potenciální partnery/partnerky kladou určité požadavky a založení vztahu není zcela bez rozmyslu s kýmkoliv, jak nám diktát romantické lásky často říká (Jenkins 2017). Ráda bych pokračovala shrnutím motivů a důvodů, proč mladí dospělí, s nimiž jsem vedla rozhovor, i přes zmíněné těžkosti chtějí žít v páru nebo v něm už – tak jako Sára – žijí.

Jedním z důvodů pro vztah je opět sdílení, které bylo již zmiňované při počátečních definicích vztahů a bude se objevovat u zdůrazňování rozdílů mezi přátelstvím a partnerstvím.

(Martina) No každěj ten styl života má určitě svoje výhody, ale tak prostě, vždyť je to takovej smutnej život, když je člověk sám. Jakože připraví se prostě o spoustu i bezva věcí, samozřejmě vždycky jsou s tím spojený občas jako nějaký, negativní věci, každěj se občas

pohádá a tak, ale určitě, prostě jak se říká, já nevím, sdílená starost je poloviční starost, stejně tak sdílená radost je polo nebo, jo jakože, když nemůžu radost s nikým sdílet, tak mám tu radost prostě poloviční a tak to fakt jako je. Že je to občas takový smutný, no.

(Čeněk) Je lepší mít svůj život s někým napůl v podstatě. Nechat se podporovat, nejsíš na nic sama a tak dále.

(Sára) i ze svejch kamarádek, který jako ve vztahu nejsou a myslím si, že by ve vztahu bejt chtěly, že jim chybí někdo, komu můžou prostě všechno říct a s kým můžou všechno vlastně sdílet. Že je to jako myslím i pro člověka přirozený a tohleto přátelský vztahy úplně nahradit nemůžou, protože tam si úplně neočekává, že ty ostatní budou tolik k dispozici na neustálý prostě prostě jako na takový kontakt jakýkoliv chvíli.

U párového vztahu se očekává, že partneři/partnerky spolu budou žít ve společné domácnosti a mít spolu intenzivní denní kontakt (Kipnis 2003), což se rozumí i z komentářů mých komunikačních partnerů a partnerek. Sára dokonce vyvozuje, že potřeba sdílet je esenciální vlastností člověka, a proto potřebuje partnera/partnerku, protože u něj se předpokládá, že sdílení a intenzivní spojení nabídne. To podporuje argument Finna (2005), podle kterého se intimita, kam patří i sdílení, prosadila díky psychologickému diskursu jako přirozený a správný aspekt vztahu. Zejména emoční sdílení a otevření se tomu druhému/té druhé je očekáváno u spoluplynoucí lásky (Giddens 2012). Je možné, že právě potřeba sdílení je znakem dnešních mladých lidí, což se shoduje s realizací „čistého vztahu“. Párové vztahy jsou normovány jako unikátní prostor pro intenzivní sdílení, a tím stojí spoluplynoucí láska hierarchicky výše než třeba ta přátelská, které se tato norma nedotýká.

Jako další významný faktor pro to, aby člověk navázal párový vztah, se ukázala vzájemná podpora, pomoc a péče.

(Jonáš) To je podle mě jako taky racionální, že víš, že seš v nějakym vztahu, tak tak prostě máš vedle sebe někoho, na koho se můžeš nějak spolehnout, uh, to je jakoby uh hodně propojený s těma emocema a tady tohle ale, ale už jenom jako racionální uvažování, že nejsem sám a někdo se o mě postará. Tak to je podle mě jako to rácium jako v tom uh no.

(Martina) Upřímně na co já budu mít chlapa, když mi s ničím nepomůže a já na všechno budu sama. Všechno budu muset řešit sama, dělat sama, tak to rovnou můžu zůstat sama a ušetřím si ještě starosti okolo toho chlapa.

(Sylvie) Jakože prostě jako to no. (Šeptem) ta jistota možná, ta podpora.

Martina si představuje, že partner by jí měl být pomocníkem, měl by vůči ní nějaké závazky. Opět tu je podle mě vidět, že párové vztahy se neřídí pouze emocemi (Giddens 2012) či romantickou mystikou (Jenkins 2017), ale také jakýmsi racionálním kalkulem (Illouz 2012, Sadler 2018). Obdobně David a Jonáš jako důvod pro vztah vidí kromě jiného poskytnutí jistých praktických věcí, které jim v dětství poskytovali rodiče.

(David) ... taková ta podpora asi ji nemaj, že jo, kor když už je třeba člověk starší a není tak vázanej na rodiče, nebo menší, tak seš vázanej na rodiče, tak tam je od nich taková ta útěcha a podpora, ale když v tý dospělosti je člověk sám a s těma kamarádama se člověk nevidí na denní bázi, že jo, tak potřebuje mít asi někoho, s kým si bude moc promluvit probrat nějaký problémy a tak.

(Jonáš) ...v podstatě jakoby tě partner jako v podstatě jako do jisté míry, když to tak řeknu, je to hrozný, ale doplňuje ti jako rodiče do určitý míry jako jo, prostě seš zvyklá že ti maminka jako utírala nos, tak ti ho utře manželka jako jo, je to takový hrozný.

Analogie s rodiči nasedá na freudovskou psychologii, která vztahy s rodiči považuje za jakýsi model pro partnerské vztahy a jejich navazování (Illouz 2012). Velmi často se také objevoval argument, že partnerský vztah je pro člověka důležitý, protože nikdo nechce být sám. Tento aspekt je důležitý pro moderní dobu, kde láska v páru má potenciál povznést každodenní život a poskytnou bezpečný prostor před vnějším světem (Illouz 2012).

(Čeněk) To mi taky lidi dost jakoby dost říkaj, „přece nebudeš furt sám“ nebo tak, nebo do konce života sám. Takže ta meta je jako bejt s někým, nebojt sama do konce života.

(Renata) ...že vlastně maj vztah, ale často se cejtěj samy, tak k čemu pak takovej vztah je?

Martina a Marie se zase k důvodu „nebýt sám/sama“ vyjadřují kriticky a podle nich by to neměl být hlavní nebo vůbec důvod, proč ve vztahu být. Je to jistě tím, že obě dvě mají na

potenciální partnery nějaké nároky, jak už bylo zmíněno, ale možná je to také pod individualizačním duchem moderní doby, kdy je požadováno bytí sám/sama za sebe (Bauman 2013, Beck 2011)

(Martina) si myslím, že okolní lidi, pod, no spíš pod vztahem lidí často považují jen nebýt sám, bez ohledu na cokoliv jiného.

...v první řadě je to to, že lidi nechcous být sami a ono pak taky asi záleží na, na celkový povaze toho člověka,

(Marie) Ale na druhou stranu si myslím, že pokud člověk nad tím přemejšlí a nebere ten vztah jenom jako „nó on je sice trošku debil, ale budu s ním, abych nebyla sama“, jako to dělá spousta lidí, nebo že to neviděj nebo jsou natolik hloupí, že to prostě neviděj, á ehh tak prostě si myslím že je dost těžký najít někoho...

Čeněk přirovnává nutkání nebýt sám vnitřní potřebě, která vychází z esence člověka:

(Čeněk) ... ale něco na srdci tam asi je no, podle mě tam musí bejt nějaký místečko, který to vyloženě vyžaduje, protože jinak by to přišel už někdo. A kdyby to byl čistě sociální tlak, tak by to nebylo takový, že jo, tohle je úplně bytostně to lidi kolikrát potřebujou, vyžadujou, kolikrát se kvůli tomu zabijou, že jo, když jsou sami. To není jen o sociální kultuře.

Sylvie vidí bytí v páru jako naplnění, což jen potvrzuje, že láska a párové vztahy jsou pro moderního člověka důležitější než kdy předtím (Illouz 2012).

(Sylvie) Já nevím, asi takovou, takové naplnění možná.

Závazek, odpovědnost a být spolu napořád

Přestože jsou moderní vztahy křehké a mají tendenci se rozpadat (Beck a Beck-Gernsheim 2004, Bauman, Giddens 2012), vztah také představuje určitý závazek, zejména co se týče společné budoucnosti. Ideálem paradoxně nadále zůstává mít jediný vztah do konce života:

(Martina) No já jsem v tomhleto asi strašně konzervativní, ale tak představuju si, nebo takhle, velice ráda bych jednou našla někoho, s kým prostě budu až do smrti, jako ne, nechtěla

bych se jednoho dne rozvádět nebo jako absolutně si nepřipouštím, že bych se jako jednoho dne měla rozvádět.

Martina považuje ideál „až do smrti“ za konzervativní neboli tradiční, neslučující se s moderní dobou, ve které žijeme. Reflektuje rozpor, který moderní doba způsobuje – na jednu stranu je tu norma sériových vztahů (Jenkins 2017), vysoká míra rozvodovosti a obecně nestálost partnerských vztahů (Bauman), na druhou stranu snaha najít vztah s partnerem/partnerkou splňující všechny nároky (Illouz 2012) a po nabírání zkušeností ze sériových monogamií zůstat v jednom páru už napořád (Rothschild 2014).

Když jsme se se Sylvii bavily o jejích bývalých vztazích, zmínila, že u druhého vztahu se nedočkala jistoty:

(Sylvie) Ten druhý (partner) zas naplňoval tu moji představu toho lítání prostě po světě, těch šíleností, ale prostě když už jsem opravdu si chtěla být jistá v tom vztahu, tak mi to zase nedával, a ten třetí...

Myslím si, že Sylvie naráží právě na otázku nějakého závazku, jistoty, že oba dva se vztahem počítají i do budoucna. Její bývalý přítel nejspíš nechtěl tento závazek dát a vztah bral spíše jako čistý vztah, kde se zůstává jen do té doby, dokud jsou v něm oba spokojeni (Giddens 2012), což je jaksi překážkou nějaké životní jistoty nebo závazku, protože spokojenost co je teď, nemusí být v budoucnu. Pro Sylvii však už samotný vztah značí určitý závazek, ačkoliv ne závazek do konce života, jak vyplývá z popisu jejího třetího bývalého partnera:

(Sylvie)...hmm, ten třetí si mě (pousmátí) mě do toho [do vztahu] dokopal (smích).

Sylvie uvažovala nad tím, zda oficiálně do vztahu vstoupit, protože by to značilo určité závazky vůči jejímu partnerovi, pro něj byly zase právě tyto závazky důležité. Podle mě se to nutně nevyklučuje s čistým vztahem, z rozhovoru nevyplývalo, že by Sylviiin bývalý přítel chtěl, aby mu slíbila vztah do konce života, nicméně jakási institucionální podoba bytí v páru, tedy že „jsme ve vztahu“, zůstává nadále důležitá. Nejistotu toho, zda bude vztah až do konce života, vyjádřila taktéž Marie:

(Marie) Ehm, samozřejmě člověk to nikdy nemůže vědět dopředu, jak dlouhý ten vztah bude, ale já jsem, já konkrétně jsem člověk, kterej by chtěl mít vztah na celý život, že když už do něčeho jdu, tak to myslím vážně a nejdu do vztahu, jenom abych si něco zkusila áá, ale to si myslím že málokdo, málokdo jde do vztahu tak automaticky, že by počítal, že jde do vztahu na krátkou dobu, to prostě člověk nikdy neví. Ale pro mě dlouhodobý vztah je vztah končící třeba svatbou, společným bydlením, dětma a tak podobně.

Zkrátka v době sériových monogamií nikdy není jasné, zda vztah, do kterého partneři/partnerky vstupují, bude dalším sériovým vztahem nebo tím konečným. Metou ale zůstává najít ten konečný (Rothschild 2014), což vyplývá i z komentářů mých komunikačních partnerů/partnerek. Podle mě ani není nepodstatné zmínění očekávání svatby, a tedy poté i manželství, které Marie zmiňuje. S párovými vztahy je manželství nadále úzce spjato, je součástí normy, jak vyjádřil například Jonáš:

(Jonáš) Už jako X let víš, jako. To je takový divný prostě když 45letý paní řekneš, že „My už s přítelem bydlíme 20 let.“ to je prostě divný, jo. Ten vztah by prostě měl mít daný ten, ten přerost v to manželství.

Jonáš nejspíš naráží na to, že když už má pár jasno, že nejsou sériovou monogamií, ale závazkem na celý život, bylo by záhodno, aby se vzali. Nicméně ani manželství není smlouvou bez výpovědní lhůty, dříve závazek znamenalo, dnes ho už pouze značí (Giddens 2012). Avšak lze se domnívat, že i ten symbolický závazek, ať už zpečetěný manželstvím nebo ne, zůstává důležitý.

Sára od svých dřívějších vztahů měla taktéž očekávání závazků, manželství a bytí spolu až do konce života:

(Sára) Pokaždý, když jsem jakože začla s někým chodit, tak to bylo jako tenhle ten kluk, tak s ním budu bydlet, pak si ho vezmu a pak založíme rodinu a pak prostě spolu umřeme nebo já nevím a vždycky jsem jako do každýho vztahu jsem šla s tímhle s tím, ale do tohohle jsem s tím takhle nešla, nevím vlastně proč.

Zdá se, že u současného vztahu se nějaká její očekávání změnila a se vztahem nutně nepočítá jako se vztahem do konce života. Ze Sářina názoru vyplývá, že po zkušenostech se sériovou monogamií, nestálostí párových vztahů a individualismem dnešní doby se norma

pomalou mění a očekávání vztahu „až do smrti“ již není univerzální nebo alespoň ihned samozřejmé. Je to takovým paradoxem, že to, co označujeme jako pár, také považujeme za úspěch svobody a individualismu, přestože se předpokládá, že tento pár značí celoživotní závazek se sdílenou domácností a sexuálním naplněním s jediným člověkem (Kipnis 2003: 25). Další možnou interpretací je, že Sářin komentář koresponduje s čistým vztahem a Sára s ním počítá jen do té doby, dokud je bude oba uspokojovat, což nutně nemusí být celý život. Jak říká později v rozhovoru:

(Sára) Áhm co očekávám vlastně od nás? Že budem, že uděláme všechno pro to, aby to takhle dobrý bylo, a když nebude, tak to prostě nebude mít už smysl no.

Na další aspekt čistého vztahu, totiž na jeho spojení čistě na základě citu, naráží Čeněk, když popisuje, jaká je jeho představa o vztahu:

(Čeněk) No rozhodně je dost romantická.

(Já) A v čem vidíš ten romantický prvek?

(Čeněk) Ehh no v té nerealitě toho, že budeš s někým do konce života, že jo.

(Já) Takže to je blbost?

(Čeněk) Nemyslím si, no. Nic není věčný, ani láska bohužel.

Reflektuje, že cit může vymizet, nemusí nutně trvat až do smrti lidí v páru, a tím se vlastně jeví nereálně realizovat „čistý vztah“ až do smrti.

Monopol párového vztahu aneb kamarádský versus párový vztah

Pro získání ještě lepší představy o tom, co je to pro mladé dospělé pár, jsem se svých komunikačních partnerů a partnerek ptala na rozdíly mezi partnerskými vztahy a přátelskými vztahy. Právě přátelé, komunity přátel a spolubydlících často poskytují emocionální podporu a péči spojovanou s romantickým vztahem a jsou tak možností stojící vně „párovosti“ (Budgeon a Roseneil 2004). U párového vztahu je součástí normy předpoklad, že partneři/partnerky žijí ve společné domácnosti (Kipnis 2003). Přestože jsou partnerství, která tuto normu zpochybňují, jako například „living apart together“ (Budgeon a Roseneil 2004), vztahy na dálku (Beck a Beck-Gernsheim 2014) a samozřejmě i přátelé a nezadaní lidé spolu mohou

bydlet a vytvářet domácnosti (Wilkinson 2014), mí komunikační partneři a partnerky toto příliš nezohledňují a vidí párový vztah jako intenzivnější než s kamarádem/kamarádkou. Intenzivnější v tom smyslu, že předpokládají, že s partnerem/partnerkou by bydleli a měli každodenní kontakt:

(David) ...ten člověk potřebuje ten vztah intenzivnější než prostě s tím kamarádem.

...prostě že když se nad tím tak zamyslím, že kamarádi když jsou spolu a něco řešej a pak přijdu domů a tam nikdo, tak asi mít tam někoho je asi víc.

(Marie) Jo, určitě, ehh, přátelský vztahy můžu mít i s lidma, který nevidám stále, protože třeba s partnerem, nějakou potenciální láskou, bych chtěla samozřejmě být a trávit s ním čas, ale přátele mám i takový, který nevidím několik měsíců a stále jsme přátelé, není tam takový závazek to, že musíme něco naplánovat a musíme se pravidelně vidat.

Marie stejně jako Čeněk zdůrazňuje společné sdílení času a přidává aspekt závazku, o kterém jsem již psala v předchozí kapitole. Párové vztahy zkrátka znamenají větší závazek než vztahy přátelské a jsou také exkluzivnější, jak popisuje Sára:

(Sára) Partnerský vztahy jsou rozhodně intenzivnější a takový řekla bych exkluzivní a minimálně jako na začátku se to tak očekává a myslím si, že se to očekává i jako během to trvání toho vztahu, ale pak už sto nemusí být nutně podmínkou, ale řekla bych, že na začátku dost jo. Kdežto to přátelský vztahy nejsou tak, ehm, není to prostě buď' anebo...

Já nevím, mně přijde, že by to jako mělo být tak nějak, tak nějak automatický. Že vlastně tak nějak jako očekávám od toho partnera, že já jsem vlastně teďko ta osoba, která je na prvním místě. Mám to zažitý já, takže myslím, pro mě je to jakoby součást toho vztahu.

Sára tuto exkluzivitu i považuje za automatickou čili samozřejmou, za něco, co je očekávané, a tedy součástí normy. Jak popisuje, má to tak zažité, není to tedy tak, že partnerský vztah by nutně musel být intenzivnější či exkluzivnější než ten přátelský, ale má to tak zažité, naučené, partnerské vztahy si takto konstruujeme.

Čeněk zmiňuje ještě intimitu, kterou si spojuje pouze s partnerským vztahem:

(Čeněk) Tak rozhodně intimita, že jo, to je prostě pro ten partnerskej vztah jediná, tu jinej vztah nemá nebo má, ale neměl by mít, že jo (pauza).

Domnívám se, že intimitou měl na mysli sexuální vztah, který s kamarádem/kamarádkou nemá. Je zajímavé, že Čeněk byl ve zvýznamnění intimity jako rozdílu mezi partnerskými a přátelskými vztahy osamocen, protože sexuální exkluzivitu si spojujeme s romantickou láskou jako její důkaz a romantickou lásku zase s partnerským vztahem (McKeever 2017, Ryan a Jethá 2014). Navíc od „čistého vztahu“, spojeného s plastickou sexualitou, se očekává kromě jiného také sexuální uspokojení (Giddens 2012) a jedním z nároků moderního člověka na partnera/partnerku je poskytnutí sexuálního uspokojení (Illouz 2012). Nic z tohoto nebylo explicitně verbalizováno, ale nejspíš je sexuální exkluzivita ve vztahu – stejně jako v láska – brána za předpokládanou samozřejmost

Martina zase vidí rozdíly skrze společné hodnoty, na jejichž základě již na začátku definovala, co je to vztah:

(Martina) Jo, tak, přátelskej vztah, tam teoreticky nemusím s téma lidma úplně sdílet, jakože do detailu svoje nějaký životní hodnoty, svoje životní postoje. Když je můj kamarád třikrát rozvedenej, tak je mi to úplně jedno.

V komentáři Martiny se opět vracíme k nárokům na partnera/partnerku, které se v moderní době zvyšují (Illouz 2012) a z výpovědi Martiny i vyplývá, že tyto nároky se pojí s párovým vztahem a párový vztah je nevyhnutelně řízen racionální volbou a rozumem mnohem více, než bychom si pod rouškou lásky představovali.

Dále mi přišlo zajímavé ještě rozlišení Sylvie, které je na základě délky trvání vztahu:

(Sylvie) Si myslím že u těch přátelských vztahů, si myslím že to není třeba ta délka, že opravdu se může stát, prostě po měsíci anebo po desíti letech, a co se týče ve vztahu, vztahu jakože párech, tak tam si myslím, taky se můžeš zamilovat, ale podle mě ta zamilovanost je krátkodobá. Když ten člověk spolu potom je nějakou dobu, tak si myslím, že asi tomu už můžu říkat vztah. Jakože když jsem fakt jako delší dobu. Ale co se týče přátelských vztahů, tam to může být jakoby hnedka ze začátku, tam to prostě je jiné...

Pro Sylvii je tedy párový vztah něco, co nevzniká za tak krátkou dobu jako třeba přátelství, ale status partnerství je třeba si vybudovat a dosáhnout ho časem. Z rozlišování přátelství a partnerství mých komunikačních partnerů a partnerek tedy obecně vyplývá, že přátelství si sice cení, ale partnerství je hierarchicky výše, má speciální postavení. Přestože

jsou výzkumy, které rozporují dominantní diskurs o nenahraditelnosti romantické lásky a žití v páru (Budgeon a Roseneil 2004) z mnou provedených rozhovorů vyplývá, že partnerství má nezastupitelné postavení v životě mladých dospělých. Jejich představy odráží argument, že pro moderního člověka a dnešní mladé lidi partnerská láska nabízí povznesení každodenního života a poskytnutí ontologického bezpečí skrze každodenní kontakt (Illouz 2012).

3.2.3. Vlivy a tlaky

Vzor rodičů, bývalé vztahy a sociokulturní prostředí

Tato pasáž bude věnována tomu, odkud pochází výše zmíněné představy o párových vztazích. Jak mladí dospělí reflektují to, že smýšlí tak, jak smýšlí. Ukázalo se, že největší podíl na představách o vztazích má vzor rodičů a výchova rodičů:

(Martina) Tak určitě je to daný výchovou a tím co jsem viděla doma, jaký jsem měla příklad ve svém okolí.

(Čeněk) Nó tak jsem v tom vychovanej, že jo, je to prostě narvaný, sám jsem si na to nepřišel, že jo. Je to kategorie, kterou mi uložili rodiče, že jo.

Párové vztahy tak vypadají jako tradiční, slovy Čenka, kategorie, a sama „tradice se nereprodukuje sama od sebe, ale má své strážce“ (Šmausová 2002: 17). Těmito strážci se v případě „párovosti“ zdají být rodiče.

(Jonáš) No tak jednak to máme z rodiny, máme to ze společnosti, nebo úplně vlastně jakoby třeba z ze západní kultury nebo [zmaten] doby, ve který žijem jakoby? Věřim, že prostě třeba tam, kde maj prostě polygamií, tak to maj úplně jinak jako nastavený, že jo, jo ale my sme tady nějak jakože já nevim prostě [ticho] jako západní kultura má jakoby monogamií, která má tisíce let nějaké tradice, nějakého spojení, uh, vidíme to u svých prarodičů, rodičů, i když teda jako půlka všech manželství se rozvádí, tak pořád jako máme nějakou nějakou jako [ticho] představu, že ta vztah je jako je nějaký pevný svazek, kterej prostě nic jako nerozhází i když vim, že to není pravda, ale pořád tam jako kolem sebe podle mě máme jo. Jakože prostě, uh, je to nějakou pevnou svazek kterej... Ale co nás teda [zmaten] počkej, ty ses ptala uh, odkad' si, odkad' to pochází. No, z toho z-z-ze společnosti, z kultury, uh z rodiny uh nic si nevymyslíš jako sama z sama o sobě, podle mě. Jakože seš ovlivněná tady tím tím okolím. Víceméně.

Jonáš už kromě rodiny zmiňuje i sociokulturní prostředí. Párové vztahy si spojuje s monogamií a tu označuje za tradici, neboli ji považuje za sociokulturní historický konstrukt, podobně jako Ryan a Jethá (2014). Jonáš si tedy plně uvědomuje, že jeho představy závisí na kontextu a i vztahy a koncept „párovosti“ nejsou ničím univerzálně platným. Zvyk párových vztahů je ale tak silný, že přestože Jonáš prohlédl jistou lživost normativní představy o vztazích (ať už se to týká monogamie, ideálu „až do smrti“ nebo stálého závazku), stále má tuto představu jako ideál.

Jak už bylo zmíněno, Martina by si představovala spokojeně žít ve vztahu, který bude až do konce života. Pokud se ve vztahu objeví nespokojenost, tak ji řešit, nikoliv ze vztahu odcházet. Nesouhlasí tak s představou čistého vztahu, který trvá jen, dokud trvá spokojenost (Giddens 2012). Své postoje považuje za konzervativní a v dnešní době neobvyklé, což vysvětluje takto:

(Martina) No určitě je to tím, že jsem věřící a určitě je to tím, že jako ve své podstatě stejně tak jako všichni chlapi jsou v tom jádru úplně stejný, všechny ženský jsou úplně stejný, tak si člověk stejně nikde jinde nepomůže. V tom jádru to bude pořád stejný dokola, takže vlastně i zbytečný, ale tak mám okolo sebe prostě jako, u nás doma tam všude je příklad, že se to dá vydržet.

Původ svých představ tedy částečně přikládá své víře a jako ostatní komunikační partneři a partnerky také rodině. Rodiče jsou pro ni pevným, stabilním modelovým příkladem, který považuje za správný. Martina si nejspíš uvědomuje křehkost vztahů moderní doby a normu sériových vztahů (Jenkins 2017) a zkrátka toho, že její představa často neodpovídá realitě. Má však ideál zformovaný v rodině, který by ráda reprodukovala. Zároveň je to ideál, který si nepřikrášluje. Být v závazku na celý život je i svízelem, který se dá snést. Opět se tu tedy projevuje rozumové uvažování, neidealizované romantickou mystikou.

Podobný stabilní vzor má ve svých rodičích také Sylvie, jejíž rodiče jsou *celý život spolu*:

(Sylvie) ...měla jsem jakoby normální plnohodnotnou rodinu, rodiče, denně prostě byli doma, byli tam pro nás, o víkendech prostě když jsme mohli, tak jsme mohli prostě někam vyjet jo. Takže je to takové, že prostě pro mě, co se týče, asi možná, asi možná jo. Asi to pouto jako

takové mám už od dětství. Že z rodiny je tam ta jistota, že to prostě jde, že ten vztah může fungovat.

Stejně jako Renata:

(Renata) (Ticho) Hmm, No tak určitě, tak první vidí člověk vztah u rodičů, že jo?

Ale tak určitě taková ta obecná představa, že prostě naši jsou spolu celý život, a to vlastně od střední, tak to je asi taková moje představa ideálního vztahu, no. Takže pak má člověk pocit, že to trošku nedává, no. (Smích)

Renata si podobně jako Martina i Sylvie uvědomuje, že být s jedním člověkem v páru celý život se v dnešní době nedaří, přestože to zůstává jakousi metou. Párový vztah se zdá být úspěchem, který je dosažitelným a zejména reálným, protože už v něm žijí rodiče. Kategorii párových vztahů rodiče reprodukuji i tehdy, když jsou třeba rozvedení, jako například u Marie:

(Marie) Předpokládám, že ti mají hodně příkladů taky z rodiny a vlastní zkušenosti taky určitě je formují a zjišťují jako, co by chtěli...

Naopak Sára ale vzoru rodičů nepřikládá takový význam a zdůrazňuje spíše své zkušenosti. Je ovšem otázkou, co bylo první, jestli její zkušenosti, nebo to, že viděla doma, že by mohla nabírat nějaké zkušenosti v párových vztazích.

(Sára) Asi ze zkušeností, myslím. To je vlastně jako by když bych řekla, ehmmm, když bych řekla když bych třeba porovнала jako jestli mám nějak ideál, co se týká od z různých vzorů, jako ze vztahu mejch rodičů nebo lidí vokolo mě, tak si myslím, že z toho si až tolik neberu, jako spíš z toho co mám, co bylo prostě předtím, co jsem kdy zažila a co se jako snažím i třeba vzdělávat, jakooo spíš sama sebe než že bych v nějakým pohledu na ty vztahy, takže i to tam hraje nějakou roli.

Zkušenost Sáry je také bohatší v tom, že prošla více než jedním vztahem, na rozdíl od většiny rodičů mých komunikačních partnerů a partnerek. K proměnám ve vztazích se ještě dostanu, nicméně právě zkušenost se sériovými vztahy, které jsou typické pro dnešní dobu, se zdá být klíčová pro původ představ o vztazích.

(Sylvie) Tak asi možná díky zkušenostem, které jsem už takové nějaké mám. Měla jsem vlastně vztahy jakoby vážné vážné tři.

(Marie) A tak nějak z mých vlastních zkušeností, tím co já jsem si zkusila za vztahy aaa tam jsem si uvědomila, postupně!, co já sama bych ve vztahu očekávala a co ne.

(Martina) Jo. A pak taky asi tím, co si tak jako člověk, člověk postupem času uvědomí, co není a je pro něho důležitý.

Dalším důležitým faktorem pro formování představ o vztazích je obecně sociokulturní prostředí.

(Renata) Myslím, že hodně je tam to dospívání, ta společnost, ti ostatní a jak to dělají ti tvoji vrstevníci, aaa jinak odmalinka vidíš ten vztah mezi těma rodičema a ty to asi tě ovlivní, i když si třeba neuvědomíš jak, já třeba nevím jak konkrétně úplně. Vnímáš třeba spoustu věcí, no nevědomě no.

(Sára) No nevím, asi tak asi z okolí a prostě z toho náák nevím, prostě společnost to podle mě očekává. Myslím si, že když, že kdybych žila někde jinde v nááký úplně jiný kultuře, kde to funguje úplně jinak, tak bych takový očekávání neměla, asi náák jako kulturní prostě prostředí.

Příklad Renaty a Sáry nám ukazuje, že vztahy, které považujeme za něco velmi osobního, vnitřního, jsou ovlivněny vnějším prostředím, mají institucionální a kolektivní základ (Illouz 2012: 13–14). Většina mých komunikačních partnerů a partnerek toto poměrně reflektovala a na tomto základě by se dalo říci, že současné párové vztahy nevidí bezvýhradně jako progresivistické, liberálnější, ale také jako ovlivněné dobovým, kulturním a diskursivním kontextem, který nějakým způsobem normuje jejich představy. V tomto se odráží i vliv médií.

(Martina) Jó, respektive teda je to absolutní protiklad toho, jak si to představuju já, ale dneska člověk všude v televizi vidí, jak se všichni neustále rozvádí, nikdo nic spolu neřeší, se jednoho dne sbalí, odejde a je to vyřešený. Takže častokrát ani lidi jakoby nemají možnost zjistit, že to jde i jinak no. Že v tomhleto, pro mě negativním, smyslu je toho všude okolo nás strašně moc, hlavně v tý televizi.

Martina tedy souhlasí, že televize nějak ovlivňuje obraz, jaký společnost o vztazích má, a to konkrétně v negativním směru. Z jejích slov cítím kritiku, kdy média mají moc a tuto moc

a částečně společnost vychovávají, měla by tak jít dobrým příkladem. Je zajímavé, že Martina si z médií odnáší podobu vztahů jako nestabilních svazků, které se snadno přetrhají.

V podobném duchu to vidí Jonáš:

(Jonáš) ...častokrát uh ummm. Jsou seriály prostě nějaký, jo, příklady kde to jako nefunguje...

Zmiňuje konkrétně seriály Dva a půl chlapa nebo Přátelé a dodává: *v klasice jakože nemáš seriál, kde je prostě maminka s tatínkem a všichni jsou spokojení, že jo?*

Podle Martiny a Jonáše tak lze soudit, že média jim nepřinášejí nějaký idealizovaný obraz vztahů či lásky. Neberou je jako idealizované romantické obrazy zasažené romantickou mystikou, ale spíše jako odraz reality, kde jsou podle nich vztahy komplikované.

Naopak Renata se Sylvii vidí obrazy v médiích jako příkrášlené:

(Renata) Ehmmm (Ticho) No, asi hlavně filmy... ehmmm... asi (Ticho) ehm člověk, jak se kouká na nějaký seriály nebo filmy, který často bejvaj o těch vztazích, co ti lidi dělaj dohromady, a tak hmm, tak pak třeba chceš zažít něco podobnýho, může asi zkreslit nebo asi jo, tam hraje hudba a že jo končí to dobře, i když maj prostě milion problémů, třeba zkoušek, tak na konci prostě jsou spolu.

No asi i ty pohádky třeba v dětství... Jo, že ten princ prostě přijde... (Smích) Takže všechno nasvědčuje tomu, že i když, i když ehm vede k tomu nějaká cesta, která nemusí být úplně vždycky jednoduchá, tak to nakonec jako skončí happy endem, no, takže si myslím že to v těch hlavách je, že to skončí tím happy endem.

(Sylvie) Americké zamilované filmy tak ty dycky jakoby nějak zkreslovaly jako že by to mohlo být hned, zakopneš a už prostě jako táá, láska, svatba, děti (smích) takže asi možná jako jo.

Podobně Marie přiznává vliv médií na její představy. Na rozdíl od Martiny by se dalo soudit, že v médiích vidí spíše pozitivní obraz, který však neodpovídá realitě. Je podle ní příkrášlený, v čemž se shoduje s Renatou a Sylvii.

(Marie) Eeeh, to asi jako každá holka z nějakých romantických knížek a filmů...

Určitě jsem si vědoma toho, že knihy a filmy jsou fiktivní, ale samozřejmě mě to nějakým způsobem ovlivnilo ááá možná až moc, možná eh třeba moje představy jsou v tomhle trochu naivní nebo příliš idealizovaný, ale, základ nějaký v tom byl no. Tak v pubertě to byl zdroj, zdroj nějaký fantazie á eh (pauza), ale člověk samozřejmě vidí tu realitu, že je jiná než v těch filmech.

Podle mě je důležité zdůraznit, že Renata si z filmů bere koncept „happy endu“, což znamená, že hlavní hrdina a hrdinka spolu nakonec i třeba po různých problémech skončí ve vztahu, a podobně i Silvie a Marie zdůrazňují romantický prvek, kdy láska si ve filmu či knížce hlavní hrdinu či spíše hrdinu najde. Ve filmech a knihách se tak podle těchto komentářů odráží romantická mystika, kdy láska prostě přijde, není nijak ovlivnitelná a je dobrá (Jenkins 2017). Není tu prostor pro rozebírání jednotlivých děl, která komunikační partnerky viděly nebo četly, když však mluví o tom, „že princ přijde“, o „zamilovaných filmech“ a o „romantických“ dílech, lze se také domnívat, že se v dílech zobrazuje tradiční láska, která v sobě zahrnuje určité obrazy maskulinity a feminity (Giddens 2012). Tato láska není genderově rovná, ženy směřuje do určité genderové role. Podobná argument nabízí Rich (2003), podle které jsou ženy od malička socializovány do představy heterosexuální romantické lásky, která má být naplněním jejich života. Tato socializace se podle Rich (2003) děje mimo jiné prostřednictvím médií.

Na druhou stranu jsou si mé komunikační partnerky vědomy, že realita není taková, jak se v knihách a filmech zobrazuje, nicméně i tak připouštějí, že jsou tím ovlivněny, jak řekla Marie, „možná až moc“. Média se tedy – společně se vzorem rodičů – jeví pro prvotní formování představ o vztazích jako klíčovější faktor než prožívání vlastních zkušeností.

(Martina) Jo. Jo odraz reality určitě...

(Renata) Tak jakoby to ve mně je no... Nemůžu se od toho oddělit, není to, jakože bych to brala, jako to je film a takhle to je jenom ve filmu a v realitě to je jiný. Ono to moc nejde, protože člověk má pocit, že mu ukazují tu realitu, nebo jak by to mělo být no...

Naopak Sára vyloženě nesouhlasí, že by na ni konkrétně seriály či co se dává v televizi, bylo skutečností a mělo na ni vliv:

(Sára) Když to není prostě, z toho se nadá nic vzít, to není jako reálná věc, jako i to, že si nemůžu nic moc vzít z lidí kolem mě, protože jsou jiní a jakoby ještě to v té televizi, prostě to je jiný, a ještě to není reálný.

Na druhou stranu na začátku rozhovoru o tom, odkud pochází představy o vztazích, zmínila prvek informovanosti a vzdělávání se. Myslela to obecně, bez vazby na vztahy, později mi však dala konkrétní příklad, kde čerpá znalost:

(Sára) Jo, já jsem třeba četla, um, knížku, jmenuje se to „Get the guy“, napsal to Matthew Hussey, sleduju ho normálně na sociálních sítích a slyšela jsem jeho všechny... on třeba teď vydal nějaký nový podcasty, takže ty nový jsem třeba ještě neslyšela, ale jako poslouchám ty podcasty a normálně sleduju, sleduju tohodle člověka a jinak myslím, že jsem četla i nějaký jiný knížky, ale u těch to na mě nezanechalo, nezaujalo mě to jako ten, jako ten Matthew, no.

Opět tu není prostor pro celkovou analýzu tvorby Matthewa Husseye, nicméně jedná se o „seznamovacího experta pro ženy“ (Matthew Hussey 2020), který pomáhá ženám získat partnera a muže svých snů. Vyvozují tedy, že Hussey vychází z esencialismu a ženu určitým způsobem „socializuje“ k tomu, jak nahlížet na heterosexuální lásku, což se opět protíná s argumentem Rich (2003). Husseyho tvorba zároveň ukazuje, že láska není něco, co samo přijde, jak tvrdí romantická mystika (Jenkins 2017) a roucho romantické lásky, ale je potřeba na tom pracovat a vzdělávat se tak, abychom partnera získali. Párování se ve výsledku není nahodilým procesem, přestože se tak jeví (Katrňák a kol. 2010).

Je zajímavé, že mladí dospělí si uvědomují, že jejich představy o vztazích jsou konstruované, ovlivňované a normované, jinak řečeno, že nevyvěrají nezbytně z nějaké lidské přirozenosti, nejsou esenciálními. Možná to poté vede k rozporům mezi očekáváními, představami a přáními a tím, jak je nastavena struktura formování vztahů, jak se v realitě skutečně děje. Ať už to je tak nebo onak, zmíněné vlivy mají podíl na udržování normy „párovosti“ a v následující pasáži se budu zabývat tím, jaké tlaky mladí dospělostí v kontextu „párovosti“ pocítují.

Okolní tlaky

Norma párových vztahů a ideály, které obsahuje, stejně jako normativní představy o vztazích nějakým způsobem limituje a usměrňuje lidi jako každá norma. Žítí v páru je považované za normu, správný a univerzální způsob žití, což je umožněno prostřednictvím párové matice formující lidi jako párové subjekty (Finn 2005). Tuto kapitolu jsem se rozhodla věnovat tlakům, které mladí dospělí pociťují právě v tomto kontextu „párovosti“. Tlaky na to žít v páru komunikační partneři a partnerky nejčastěji pociťují ze strany rodiny a přátel:

(Martina) Jo, tak určitě z rodiny, tam je tlak. „Měla by sis někoho najít, už nejsi nejmladší“ a podobně. A úplně to stejný asi slychávám i od kamarádek nebo možná tak jakožto cítíme, ne že by mi to většina z nich řekla naplno, a občas jsou tam takový náznaky „nó a ty nikoho ještě nemáš?“ a tak, ale, no úplně se mi asi jistým lidem nechce vysvětlovat, proč nikoho nemám (smích).

(Čeňk) No jestli už někoho mám konečně [se Čeňka ptá rodina].

[u přátel] To je to samý (úsmev). „Čau jak se máš, už někoho máš?“ Takže ty jo, už jsem na tuhle otázku úplně alergickéj.

(Marie) Ano, určitě (smích), protože já jsem domů zatím nikoho nepřivedla jako vážného partnera, tak určitě cítím tlak, že se to ode mě očekává a že ehh bych měla si někoho najít áá ehh, nikdo mi to jakoby neříká, bylo to třeba dřív, že mi strýček na oslavě říkal (žoviálně) „Tak co, už sis někoho našla? Nějakýho Pepička?“ (smích) Ale tak to byla spíš jako v legraci, samozřejmě v té době jsem si říkala „hmm, tak zase řeknu, že ne, no“. Á ráda bych někoho přivedla domů a měla toho partnera.

(Renata) Jinak ehm jo jinak ty konverzace kromě rodičů jdu k ségře a ona si rejpane že jo: „Kdy si teda už najdeš chlapa?!“ Jo tak u sestry je to takový, ona tak jako si rejpane, ona ví, že to je ono si to tak něk, je to něco do čeho si lidi můžou rejpnout samozřejmě.

V komentářích Martiny, Čeňka, Marie a Renaty jsem podtrhla slova *ještě*, *konečně* a *už*, která podle mě zdůrazňují nátlak a očekávání žití v páru. Tím, že jsou tyto komunikační partnerky a partner nezadaní, jako by byli „pozadu“ oproti těm, kdo jejich stav komentují a tážou se na něj, a jako by jim to bylo předhazováno jako jistý neúspěch. Žítí v páru je univerzálně sdíleným cílem (Brake 2012: 88–89), těmto partnerkám a partnerovi se ještě

„nepovedlo“ dosáhnout jej, a možná proto jejich okolí zajímá, co jim brání v dosažení cíle. Zájem okolí také může pramenit z toho, že s najitím stálého partnera/partnerky se pojí neformální věková norma, který je sdílená, povinná a sankcemi podporovaná (Lashbrook 2002 in Vidovičová a Gregorová 2007: 202). V tomto kontextu splňuje všechny tři aspekty, neboť tu je norma „párovosti“, okolí říká spíše „měl/a bys mít partnera/partnerku“ než „neměl/a bys“ a sankce mohou představovat tyto dotazy nebo Renatou zmiňovaná „rejpnutí“.

Mým komunikačním partnerům/partnerkám je všem od 26 do 30 let věku, přičemž podle Arnetta (2007) většina mladých lidí do 30 roku věku přejde do dospělosti, což mimo jiné znamená, že převezme určité role dospělosti. V pozdně moderní době to nemusí nutně být manželství a rodičovství jako dříve, i když i to je poměrně běžné, ale jedná se zejména o finanční nezávislost (Arnett 2007) a partnerství (Vidovičová, Gregorová 2007). Mladí dospělí nemající partnera/partnerku tak nesplňují očekávané role, což může v očích okolí vzbuzovat nejistotu, neboť to se podle mě děje, když se setkáme s něčím, co nezapadá do normy. S mou interpretací se shoduje vysvětlení Čenka, když objasňuje, proč se ho v okolí lidé ptají na to, jestli má přítelkyni:

(Čeňk): No, to je podle mě ta normalita no, není to normální bejt sám takhle dlouho. Tak jim to přijde divný, tak se furt vyptávají, možná jim přijde, že si třeba yymýšlím nebo někoho mám a neřikám to. Je to prostě, nezapadáš najednou, že jo, do tý klasický kategorie, tak si tě snažej do tý kategorie namontovat, proč, jak co...

Čeňkovo vysvětlení a vlastně i předchozí příklady nátlaků mých komunikačních partnerů/partnerek odráží argument Wilkinson (2012), že nyní namísto povinné heterosexuality zažíváme povinné žití v páru, neboť romantický vztah je domněle univerzálně sdíleným a přirozeným cílem, podobně jako byla dříve heterosexuální láska.

Zmíněné komunikační partnerky a partner vnímají tyto amatonormativní tlaky jako nepříjemné. Renata nabízí konkrétní objasnění, proč jsou pro ni komentáře okolí nelibé:

(Renata): No je to nepříjemný, protože nemám pocit, že s tím můžu něco udělat. Jako samozřejmě ehmmm si můžu stáhnout Tinder a odepisovat na odpovědi na všechny (smích) ale zas takhle to nechci, že jo, já to zas takhle nechci bohužel. No, co s tím mám jako dělat no?

Renata zmiňuje, že jistou možností je nalézt partnera přes internet, což by v pozdně moderní době nebylo nic neobvyklého (Bauman 2013), nicméně přestože by se partnerství nebránila, nechce partnera cíleně hledat. Renatiny cílem není nutně vybočovat z normy, zároveň se ale cítí poněkud bezmocná v tom, jak ji naplnit. Sankce za nenaplnění očekávaných rolí tak mohou být v podobě nepříjemných pocitů, frustrace a bolesti. Čeněk popisuje, jak ho tlak na to, aby si našel přítelkyni, ovlivňuje:

(Čeněk) ... ale musím říct, že ten tlak cejtím a občas to do tý hlavy stejně jakoby vleze. Si občas tak trochu jako zasplním a pak si řeknu „ co blbneš, to jako, to není tvoje kategorie, neřeš to“.

Čeněk si je vědom, že tlaky na něj jsou neopodstatněné a neměl by si je brát, přesto si je občas internalizuje. Je zřejmé, že amatonormativita má bolestné důsledky pro ty, kteří neodpovídají párové normě, což jsou například nezadaní lidé (Brake 2012, Wilkinson 2012).

Obranou proti tlakům mohou být různé zlehčující nebo absurdní odpovědi. David na občasná naléhání své maminky, aby si našel partnerku, odpovídá takto:

(David) Tý mamce tak třeba „ty máš starosti“ jo. (smích) A nebo „tak tvoje problémy bych chtěl mít“. Tak tahlecta odpověď.

Podobně odlehčuje nátlak Čeněk, když se ptají, proč nemá přítelkyni:

(Čeněk) No tak s přátelema dělám nějaký vtípky, že mám na to třeba moc chlupatý uši nebo tak.

Trochu jinou strategii obrany popisuje Marie:

(Marie) ...když třeba ehh ostatní vyvíjí nějaký tlak nebo ehh dávají najevo svoje myšlenky ohledně mého single života, tak taky někdy prostě řeknu „já nikoho nechci, já nikoho nehledám, ehh není dobrý čas v mém životě na to někoho mít“ a přitom bych třeba někoho chtěla. Ale aktivně momentálně nejdu za tím, že bych randila na seznamkách a tak podobně.

(Já) Proč nedáváš najevo svoje myšlenky?

(Marie) Hmm, za prvý asi vůči tý společnosti, aby to společnost jako, že nikdo nechceme bejt navenek vůči cizím lidem ehh zranitelní, takže samozřejmě nebudu každému vykládat ehh,

že třeba je pro mě složitější ehh někomu důvěřovat a s někým formovat vztahy hlavně v tý romantický rovině. To řeknu kamarádce, ale nebudu to vykládat spolupracovnícím, který prostě maj komentáře na to, že jsem sama.

Z těchto reakcí vyplývá, že otázka bytí ve vztahu je pro nezadané mladé dospělé citlivým tématem, které rádi sdílí jen s určitými lidmi. Marie raději říká, že momentálně nechce být v páru, než aby ukázala slabost, že se jí nedaří zapadnout do konceptu „párovosti“. Společností jsme socializováni do představy partnerského vztahu (Brake 2012, Wilkinson 2012, Rich 2003) a při nenaplnění této představy se jeví jako lepší způsob tuto představu odmítnout a zapadat do jiné rozšiřující se kategorie pozdně moderní společnosti, jako jsou například single lidé (Dudová 2015, Tomášek 2006).

Z dosavadních komentářů mých komunikačních partnerů/partnerek je podle mě vidět, že kategorie jsou hierarchizované a bytí v páru má privilegovanou pozici, avšak single život se také stává normou:

(Martina) Dneska se to strašně všechno posouvá. Jako když je člověk do pětatřiceti sám, tak to nikomu nevadí, ale mně osobně to prostě vadí.

(Sára) Takže všude pořád okolo mě je dostatek jinejch single lidí, že na mě není takovej tlak, že nemám pocit, že bych byla jediná, kdo nikoho nemá. Spíš ted'ko právě naopak mám pocit, že jsem jediná, která někoho má, ještě k tomu jsem ze všech nejmladší, takže je to spíš naopak.

Martina a Sára tedy pociťují, že bytí single není vybočením z normy, neboť to je také norma. Avšak zmiňují i faktor věku. Sára explicitně říká, že je zadaná paradoxně ona, která je z kolektivu nejmladší. Norma „párovosti“ tu tak působí skrze neformální věkové normy (Vidovičová a Gregorová 2007), kdy se lze na základě komentáře domnívat, že s přibývajícím věkem budou chtít Sářiny kamarádky přejít a bude na ně vyvíjen větší nátlak, aby přešly z normy singles do normy „párovosti“. Je možné se domnívat, že tyto tlaky budou spojené s reprodukcí, což je také téma následující kapitoly.

3.2.4. A co děti?

Při diskusi o párovém vztahu, plánování osobního života a obecně tlapích v kontextu „párovosti“ jsme se s komunikačními partnery/partnerkami častokrát dostali k tématu rodičovství. Na jednu stranu to může být překvapivé. Tradiční standardizované biografie jsou charakteristické danou životní dráhou práce, sňatku a narozením dítěte, přičemž manželství a rodičovství bylo zpravidla jednou fází, avšak dnešní mladí dospělí žijí destandardizované, individualizované biografie, časování etap může být různé nebo se mohou vypustit (Katrňák a kol. 2010: 123). Navíc roste počet bezdětných lidí (Hašková 2009). Na druhou stranu je rodičovství obvykle plánováno v rámci partnerského vztahu a zvyšuje se podíl mladých dospělých (do 30. roku věku), kteří stálého partnera nemají, tím pádem se zvyšuje i bezdětnost, kterou ale ještě mnoho mladých dospělých může změnit v pozdějším věku (Hašková 2009: 93). Vazbu rodičovství na partnerský vztah se tak nemění. Tuto spojitost komentuje například David:

(David) No tak určitě jo, asi každéj má nějaký představy o budoucnosti, o rodině, o dětech. Takže bez tohodle to asi nejde.

...Tak jako ve dvou můžu mít rodinu, ale když jsem sám, to to asi jako nemá vůbec smysl.

Jak už bylo řečeno, lidé chtějí rodičovství v dlouhodobém partnerství. Dítě je pak považováno za základní součást identity dospělého člověka, nebo dokonce za životní naplnění, a je tak pevnou sociální normou (Hašková 2009: 109). To potvrzují i slova Davida, který považuje přání založit v budoucnu rodinu za relativně univerzální a stejně tak univerzálně ho spojuje s partnerstvím. Stejně tak Čeněk potvrzuje normu toho mít dítě:

(Čeněk) Tak to už je s náma asi od počátku věku. To potomstvo je v nás prostě biologicky uložený a už jenom od té doby, kdy se řešily rody, tak to podle mě s náma šlo od jaktěžživa.

Čeněk odkazuje na biologickou danost, kdy rodičovství je přirozené. Nicméně spojování narození dítěte s párovým vztahem je sociálním konstruktem, protože původně se reprodukce neomezovala pouze na párový vztah. Až postupná socializace k monogamii a připisování funkce plození dětí pouze monogamním párům vytvořila představu „správné“ rodiny (Ryan a Jethá 2014). Je možné, že touha po dítěti je biologicky determinovaná, avšak spojení

reprodukce s párovým vztahem je kulturní konstrukcí. Jeví se však přirozeně, a proto se zpravidla nezpochybňuje. O přirozenosti reprodukce hovoří ještě jednou David, když vysvětluje, proč se ho okolí ptá na to, jestli má partnerku:

(David) Nevím no, asi to je v těch lidech zakořeněný no, že je prostě normální mít rodinu, mít děti a asi i nebo i určitě to je u nich spojený s nějakým věkem.

Opět automaticky spojuje partnerství (okolí se ho ptá na vztahy) a zakládání rodiny a přidává faktor věku. Podobně je to u Martiny:

(Martina) No tak protože chcou, abych někoho už si našla, abych časem pak měla svatbu, děti, že, a ví, že je to věc, která mě trochu trápí.

Martina zmiňuje, že život bez partnerství nepreferuje, což potvrzuje tvrzení Haškové (2009), že bezdětnost vyvěrající z toho, že dotyčný člověk nemá stálého partnera/partnerku není mladými dospělými vítána, preferují život v partnerství (Hašková 2009). Martina dále vysvětluje, že tlaky s jejím přibývajícím věkem nabírají na intenzitě:

(Martina) No je to čím dál tím větší, ty nátlaky. Samozřejmě, logicky.

(Já) Jak to logicky?

(Martina) Tak protože čím je člověk starší, tím spíš už by si měl někoho najít, aby založil tu rodinu a tak dále. No, takže asi proto.

Z Martinina komentáře je cítit tlak na to, aby „už“ to bylo, aby to všechno stihla. Vyplývá z něj, že pro partnerství, a tedy pro založení rodiny, platí neformální věková norma. K podobnému zjištění došla Vidovičová a Gregorová (2007: 210), když se svých komunikačních partnerů/partnerek ptaly, „kdy si najít stálého partnera/partnerku a kdy se nejlépe (nejpozději) vdát/oženit“, většina z nich se samovolně vracela k položce toho, kdy mít děti. Přičemž otázka, kdy mít děti, měla nejjasněji nastavenou horní věkovou hranici s odkazem na biologické danosti, a to zejména u žen. Názory na to, kdy mít děti, jsou tedy značně genderově podmíněny a z toho vyplývá i genderová podmíněnost toho, kdy si najít partnera. Komentáře mých komunikačních partnerek tomu odpovídají. Tlaky spojené s věkem a reprodukcí zmiňuje Marie:

(Marie) Samozřejmě čím jsem já sama starší, tak ehh tak ten tlak trošku pociťuju víc, protože za chvíli se mě začnou lidi ptát: „a myslí na děti, a prostě aby si ještě měla čas mít děti a aby si nebyla moc stará a už by sis měla někoho najít, ať není moc pozdě“. Takže, člověk někdy poslouchá takový řeči, no.

Marie ve svém komentáři hovoří o tom, že ji jako ženu podle okolí tlačí čas. To odráží zjištění Vidovičové a Gregorové (2007: 211), kdy v jejich výzkumu smýšlení o tom, kdy být v partnerství, často směřovalo k úvaze, aby se ještě stihlo rodičovství, nikoli partnerství.

Podobně Renata popisuje, proč je podle ní vhodné najít si partnerský vztah do 30. roku života:

(Renata) No, proč zrovna do 30, to je podle mě daný ženou. Podle mě je to kvůli nám, že vlastně do třiceti ehm... bychom měli porodit.... Kvůli zdraví a kvůli jako fyzickéjm... (Smích) Se blbě vyjadřuju. (Smích) Jako, vlastně potom to může bejt komplikovanější, to ti řeknou všichni doktoři. Takže na ženu je vlastně takovej tlak, no, vyvíjenej trochu.

Renata tedy interpretuje – podobně jako už dříve Martina – nátlak na to být v partnerství jako přirozenou a s věkem se zintenzivňující záležitost, což je dáno biologickými determinanty ženy. Tato přirozenost odkazuje k jisté „rozumnosti“, protože s vyšším věkem se pojí zdravotní rizika pro těhotenství. Nicméně posloupnost partnerství – narození dítěte nemá esencialistický původ. Renata ve své myšlence dále pokračuje:

(Renata) No, kdybychom nezakládaly rodinu a nerodily děti, tak si klidně můžeš bejt singl do 40 a pak šťastně s někým bejt, ale prostě sama víš, že prostě nechceš žít, mít první dítě, když ti bude 50, tomu dítěti bude 10. Je to kvůli těm dětem všechno, no.

Renata interpretuje touhu mít děti až jako překážku k tomu nežít v páru až do doby, než by s někým v páru chtěla být. Párové vztahy vidí určitým způsobem jako záležitost biologicky determinovanou reprodukční funkcí ženy, což je ve výsledku jedním z prvků tvořících genderovou kulturu, kde žena je podřízena muži, neboť je limitována svým potenciálem věnovat se reprodukci (Harding in Šmausová 2002). Podobný pohled vyjádřila Sára:

(Sára) ... protože vlastně ehmmm i my ženy jako vlastně chceme jako biologicky založit tu rodinu, takže hledáme vlastně někoho, kdo by s náma, kdo by tu rodinu chtěl mít, kdežto na

muže podle mě takovej tlak není, vlastně si myslím že možná jako prostě s ohledem na věk to maj možná dost jinak než my.

Podobnou interpretaci nabízí Marie:

(Marie) ... spíš se to řeší víc u tý holky, protože ta holka, od tý se očekává, že bude máma, že bude mít vlastní domácnost, že bude mít manžela nebo partnera a řeší se to u ní hlavně z toho důvodu, že jako, aby myslela na děti a aby si nenechala ujet vlak a tak podobně.

Sára sobě a ženám sama přisuzuje úlohu přirozené reprodukce, která je podle ní esencialisticky daná. Marie tlaky spojené s reprodukcí nevysvětluje biologickou daností, ale představami společnosti. Nicméně tlaky jsou podle Renaty pocíťovány taktéž u mužů, i když nikoliv na základě zdravotních rizik spojených s rodičovstvím ve vyšším věku:

(Renata) Ale ty chlapy jsem si všimla, že taky to chtěj do 30 tady to, protože pak už třeba jsou nervózní, že už je třeba tolik ženských chtít nebude, že pak už budou starý. Hmm. Ale to mně, ale spíš otevřel oči táta, že jsem si vždycky myslela, že chlapi to vůbec nemusej řešit, že si vždycky najdou mladou holku i když jim je už 30–40. Ehm, ale vlastně táta říkal, že to taky nemusí být jednoduchý pro třeba 40letýho chlapa si někde ňákou holku najít. Třeba si ženský taky představujou mít mladšího ehm manžela, aby nebyly tak starý rodiče třeba. Já nevím.

Renata tedy interpretuje tlaky na muže ve smyslu „aby ho ještě nějaká partnerka chtěla“, nikoliv „aby ještě stihnul prokreaci“. Čeněk zase popisuje tlaky vyloženě spojené s reprodukcí, když vypráví o tom, proč se ho okolí ptá na vztahy:

(Čeněk) No protože tam maj tu představu, že už je mi 30 a furt nic nemám, že jo, už jsem měl mít dávno pátý dítě a já nevím co (smích).

... tak když jsem byl třeba pětadvacátník, tak ty otázky byly takový jako v klidu, že jo „nikoho nemáš? Ale tak to je v klidu, že jo, těch je, za tejdén máš někoho dalšího“, ale ve třiceti už je to takový jako „ty vole, už bys měl někoho mít, kdy to chceš zvládnout, už je pozdě, seš starej“.

Na Čenka tedy také dopadá reprodukční věková norma, spojená s tím, aby ještě „stihl reprodukci“. S tlakem okolí v souvislosti s reprodukční věkovou normou se setkala také Sára:

(Sára) ... mám vlastně jeden okruh kamarádek, kde ty holky jsou vlastně mladší než já, ale vlastně už se berou, ale rodiny ještě nezakládají, ale jakoby třeba měli svatbu jako vopravdu v nízkém věku áaa... ehm je to takový neobvyklý, takže jakoby třeba z nich z jejich strany jsem pocítila nějakou tlak, když třeba jsem procházela před rokem tím rozchodem, takže ony se mě ptaly, ptaly jako víš kolik ti je a seš si tím prostě jistá? A takovýhle jako věci, tak mě to trochu zarazilo, protože na druhou stranu mám právě i práci a kamarádky a kolegyně, které mi je jim všem třem vlastně i přes 30 a ani jedna nemá ani žádnýho partnera ani žádnýho stálýho partnera, natož aby se braly nebo zakládaly rodinu, takže tam naopak vlastně z jejich strany cejtím i takový to máš ještě čas, je hodně brzo, seš prostě strašně mladá, prostě je to takový...

Sára tedy pocítila jak amatonormativní tlaky z jednoho okruhu kamarádek, tak podporu a vymezení se vůči normě ze strany kamarádek v práci. Reprodukční věkové normy se tedy mění v závislosti na kontextu, což jen poukazuje na jejich konstruovanost a falešnou univerzálnost, přestože údajně vychází z biologických determinantů.

Dále bych zdůraznila, že Sářiny kamarádky z práce nejspíš ve výsledku očekávají, že Sára chce žít v páru a bude žít v páru, a tak přestože singles začínají být svébytnou kategorií k párovým vztahům (Tomášek 2006, Wilkinson 2014), jsou pod vlivem amatonormativity a očekává se, že nezadaní chtějí být zadaní a jedná se jen o fázi. Však kolegyně Sáře říkaly „to máš ještě čas“. Reprodukční věková norma se tak pouze mění, nemizí a nadále je spojena s dlouhodobým partnerstvím a nadále je genderovaná, což dokládá i komentář Jonáše, který popisuje rozdíly mezi tím, co chce od vztahu žena, a tím, co od něj chce muž:

(Jonáš) Samozřejmě. Holky maj.... chtějí ten pocit bezpečí. To je podle mě jako geneticky prostě. To je takový, ten vztah znamená, že budem produkovat děti časem, že jo? Takže holky chtějí ty zázemí, bezpečí. Pro sebe, pak i pro ty děti že jo. Takový ten klid a jistotu, spolehlivost, to jsou takový ty fráze typický. Takže teda a kluci chtějí ... no to je hrozný to říct, ale kluci chtějí uhh prezentaci, jako krásu, protože jsou vizuální. Sex bezpochyby. Plus samozřejmě porozumění, nějakou péči jako obdržet od té holky.

Jeho komentář potvrzuje tvrzení Sadler (2018), že ve skutečnosti se bereme z podobných důvodů, jako lidé v 19. století. Ženy ze socioekonomických důvodů a muži pro péči a sex zdarma. Je to samozřejmě zjednodušení, jak z mé strany, tak ze strany Jonáše, nicméně jeho

komentář je důkazem, že ženy a muži vstupují do manželství z odlišných důvodů, které se ale podle Brake (2012) nezakládají na biologické danosti, ale na socializaci k genderovým rolím. Jonášova slova taktéž odráží genderový symbolismus, kdy ženám je určena role v tzv. přirozené reprodukci, ať už se jí věnují nebo ne (Harding in Šmausová 2002). Jelikož je genderový symbolismus brán za přirozený, Jonáš podobně přirozeně předpokládá, že předurčenost ženy k reprodukci ji přirozeně vede k odlišným představám a očekáváním od vztahu, než jaké má muž. Jonášův komentář tedy taktéž vyvrací možnost Giddensova čistého vztahu, který je genderově rovný a není v něm rozdělení na mužské a ženské role (Giddens 2012). Párové vztahy zkrátka nelze vymanit z genderového řádu, který je nerovný (Jamieson 1999).

V této kapitole se tedy ukázalo, že párový vztah je možné vidět také skrze reprodukci, která se jeví jako vrchol párového vztahu. Reprodukce je genderovaná a spolu s ní i tlaky na nalezení stálého partnerství „včas“, které jsou vyvíjeny na ženy a ženy si jich jsou vědomy.

3.2.5. Proměny vztahů

Nestabilní vztahy individualizované a globalizované doby

Při diskusi o tom, jak se náhled na uspořádání soukromého života proměňuje a jak se proměňují partnerské vztahy samotné, komunikační partneři a partnerky zasazovaly své názory do obecnějších rámců pozdní modernity. Jedná se konkrétně o individualizaci, globalizaci (Beck 2011, Beck a Beck-Gernsheim 2004) a s nimi související destandardizaci biografii (Pařízková 2012, Katrňák a kol. 2010). Renata, Marie a David zmiňují zejména nové možnosti, které v dnešní době vidí jako příčinu proměny vztahů:

(Renata) No, z toho ohledu, že ehmmm... žeee... (Ticho) že... už... vlastně... můžeš různě měnit svůj život, jak chceš, bydlet na různých místech, jít pracovat do zahraničí, firma tě může poslat do zahraničí... ehm jooo...

(Marie) ...dřív to bylo dost jako podobný, všichni měli stejné podmínky, všichni prostě měli tak nějak ehh podobnej život a prostě měli děti akorát a brali se mladý. Dneska maj všichni spoustu možností a můžou si vybírat, co chtěj a dělat, co chtěj a mít děti, nemít děti, cestovat, odstěhovat se někam a bla bla bla.

(David) Tým jo no, tak asi to i trošku souvisí s tím, že ti lidi maj větší volnost řekněme dneska, dřív to asi tolik nebylo, ti lidi žili dřív tý vesnici nemohli nikde cestovat potkávalo se vlastně v těch dvaceti lidech v tý vesnici, kde žili tak vlastně se to ani jiným způsobem tak nedalo. Takže asi ty možnosti a...

Z rozhovorů vyplývá, že mladí dospělí si cení zejména možnosti podívat se do zahraničí a svobodně se rozhodovat. Přirovnávají své zkušenosti s generací, která vyrůstala za minulého režimu a tyto možnosti neměla, a proto si možná pocitů svobody a plurality možností obzvláště cení (Macek, Bejček a Vaníčková 2007). Komentáře Renaty, Marie a Davida se nesou v diskursu osvobození, zdůrazňujícího svobodnou volbu, agentnost a vymanění se z formování jejich životů politickým režimem (Hašková 2009: 27). Dalo by se váhat, zda tyto změny vidí čistě pozitivně. Jako jedno z vysvětlení nestability moderních vztahů Renata a Silvie zmiňují právě rozmanitost možností:

(Renata) Voni jsou fakt jiní, já, když vidím ty naše rodiče, tak voni jsou takoví klidnější. Já si myslím, že jsme zblbnutý, že máme zblbnutý hlavy těma veškerejma jako možnostma a jsme jako míň trpěliví.

(Silvie) To si asi myslím že jo, protože když třeba jako to, co slyším třeba od našich z vyprávění, tak si myslím, že tam ti lidi asi byli fakt jako spokojení sami se sebou, že ani moc nepotřebovali ostatní lidi, že prostě, tak to bylo, za ni ne půl roku otěhotněli a tak to prostě bylo dané, takže jako tam ani nepřemýšleli nad tím, že je nějaká další volba, tak to prostě bylo a tady v tuto dobu to máme prostě strašnou možnost si vybírat a někdy až prostě moc přebírat, tak možná proto asi je to teďkon takové náročnější. Že si myslím, že v minulosti, jako třeba generace mejch rodičů, možná, vaši asi ne nebo taky to tak možná bylo podobný.

Jak upozorňují Beck a Beck-Gernsheim (2004), z možnosti volby se nakonec stává nutnost volby, což přináší nejistotu a občas mírnou frustraci. Sama možnost volit neznamena nekonečnou svobodu a také neznamena, že člověk bude šťastnější (Illouz 2012). Každopádně se zdá, že partnerský vztah pro mladé dospělé zůstává pouze jednou z možností, nemusí se touto cestou nutně vydat nebo ji alespoň mohou odložit na později. Naopak „dřív“, což interpretuji zhruba před rokem 1989 nebo řekněme v období, než tu nastoupila pozdní modernita, byl partnerský vztah jedinou možností. Toto komentuje například Sára:

(Sára) (Ticho) Jo, a taky i bych řekla, že to ehmmm ovlivnění téma možnostma, který lidi maj, protože dřív asi vlastně lidi nemohli dělat nic moc jinýho než s někým bejt nebo založit rodinu, když to dneska už člověk, kterej je sám, není, nemusí bejt vlastně úplně tak sám a má spoustu možností.

Sára kromě partnerství zmiňuje ještě druhou možnost, a to rodičovství, které zde nutně s partnerstvím nespojuje, nicméně z jejího komentáře je cítit očekávání standardizované biografie (rozumějte bytí v partnerství následované narozením dítěte), které bylo pro české prostředí před sametovou revolucí typické (Katrňák a kol. 2010: 123). Explicitněji to říká Marie:

(Marie) Co se týče vztahu našich rodičů, tak ty si myslím, že vznikaly víc eh s cílem toho svazku a těch dětí, že se i lidi brali dřív a neměli tolik možností třeba kariérních a cestování a těchto. Takže prostě se dávali dohromady a měli děti. A my v dnešní době máme víc možností, můžeme studovat, můžeme cestovat, až tak prostě někteří lidé ty vztahy neberou tak vážně nebo je posouvají na pozdější dobu, eh, takže určitě se to změnilo. Mění se to i v průběhu doby, co se mi, co sem já randila, a než moje sestra ted'ka.

Podle Marie byl vztah dříve prostředkem k rodičovství a jedinou možností, jak se v životě realizovat. Přestože dochází k posunům v představách o vztazích, například lidé je nutně nezakládají s vidinou budoucnosti a narození dítěte (Tomášek 2006), podle Haškové (2009) lidé nadále plánují rodičovství v dlouhodobém vztahu. Z důvodu rozmanitosti možností a svobody volby tyto mety nenásledují nebo je odkládají, jak zmiňuje Marie, nicméně je důležité si uvědomit, že jsou i nadále očekávanou normou (Hašková 2009).

Ještě bych ráda pozastavila nad tím, že Marie zmiňuje jako cíl vztahu vzniknutí „svazku“, čímž se domnívám myslela „formální závazek“. Je možné, že naráží na moderní pojetí vztahu, který nyní už nutně neznamená závazek a není formálně upraven institucemi (Giddens 2012). Pokud ještě chvíli zůstaneme u rozdílu v množství možností, uvedla bych ještě komentář Sárý, která přímo hovoří o větším množství možností pro ženy:

(Sára) No jako asi z dlouhodobýho hlediska asi možná jo jako z prostředí třeba už jenom z toho pohledu, eh, že ted' kor my jako ženy máme daleko větší možnosti, a když se třeba

podívám na to, jaký byly vztahy třeba v době mládí mojí babičky, tak je to dost jiný, než to mám teďka já.

Je jistě dobré zmínit, že nežijeme v genderově rovném světě (Jamieson 1999) a vztahy stejně jako naše možnosti tak nelze vymanit z nerovných vnějších podmínek. Sára se sice vyjadřuje pozitivně, nicméně žena je stále tlačena volit možnost vztahu, ať už z ekonomických či sociálních důvodů nebo ideologií lásky (Sadler 2018, Keenan 2016).

Během hovorů o proměnách vztahů jsme se dále dostali k důvodům křehkosti moderních partnerských vztahů či těžkosti vůbec být v partnerství v pozdně moderní době. Renata udala důvod požadavků pracovního trhu:

(Renata) (Ticho) Nooo je pravda, že v kapitalistický společnosti je velmi výhodný bejt singl.

(Renata) Jako vlastně si myslím, že na tebe jinak koukaj, jako... ty firmy. Že voni chtěj, firma chce zaměstnance, kterej bude pracovat a bude mít čas na to a bude to nákej zaměstnancův cíl a náplň života a jako postupovat v rámci firmy a hmmm... a jako... nemůžeš někam nastoupit s tím, že jim řekneš za rok si udělám dítě, takže (smích) mi pak budete platit mateřskou. Nevím zatím nejsem v tom věku, že by mě to někdo dal znát. By mě zajímalo, jestli třeba ženský po 30, když pak hledaj nákou novou práci, jestli pak ten zaměstnavatel na ně takhle kouká. Jestli ji chce zaměstnat, protože by tam mohla za chvíličku, za půl roku otěhotnět.

Podle Renaty se tak partnerský život příliš neshoduje s prací, kdy jsou na zaměstnanec/zaměstnankyně kladeny větší požadavky (Beck a Beck-Gernsheim 2004). Ve výsledku se tak partnerství opravdu jeví jako pouze jedna z možností, jak už jsem poznamenala dříve, avšak tato možnost se neslučuje s těmi ostatními, jako je například práce nebo mateřství. Rodičovství u žen je silně společensky vázáno na neformální věkové normy (Vidovičová, Gregorová 2007). Bere-li se vztah jako svazek s plánem v budoucnu mít dítě, mladí dospělí jsou ze strany pracovního trhu těžší podmínky pro jeho dosažení či udržení, a proto často zůstávají osamoceni (Beck a Beck-Gernsheim 2004, Beck 2011). Těžší podmínky pak mají podle Renaty zejména ženy, protože se očekává, že to budou automaticky ony, komu rodičovství vezme čas na práci. Bytí ve vztahu je tak pro ženy jeví ještě více než pro muže

otázkou buď – anebo. Nemusí se ale jednat pouze o práci či rodičovství, Silvie reflektuje, že před partnerstvím dala přednost cestování:

(Silvie) Asi jó no, asi jo. Že jo, protože ten první vztah, ten klučina už měl vlastně jakoby druhý vážný vztah v tu dobu a prostě už věděl, co chce, a kdybych jako já nechtěla víc procestovat a víc létat okolo světa, tak si myslím, že by se to hnedka šiklo [mít tehdejší vztah nyní].

Zdá se tedy, že pluralita možností nutně neznamená, že jdou kombinovat. Bytí ve vztahu je častokrát komplikovanější právě kvůli množství možností, ale také kvůli avizovaným strukturálním podmínkám, které dále reflektuje Čeněk:

(Čeněk) ...máš tady domácnosti jako na vztahy už taky nejsou jednoduchý, bejt s někým, a hypotéky a všechny tadyty věci, jako párům to rozhodně nenahrává tadyta doba. Dřív to bylo jednoduchý, někoho sis vzala, dostala si byt a bylo vystaráno, že jo, to už takhle není. Takže všechny tadyty věci plus spoustu spoustu hodin procestujem, že jo, to taky dřív nebylo.

Čeněkovy vysvětlení v zásadě reflektuje proměnu strukturálních podmínek po změně režimu a celkově v moderní společnosti. Zhoršují se ekonomické podmínky lidí a s nimi i dostupnost bydlení, což partnerství překáží (Pařízková 2012, Hašková 2009). Zároveň pracovní trh tlačí na mobilitu pracovníků/pracovnic, a to ne nezbytně na tu mezistátní (Beck a Beck-Gernsheim 2004)

Jako další proměnu Čeněk ještě zmiňuje individualizaci a ve svém komentáři se dotýká posunu od instituce, nějaké jednotky rodiny, ke vztahu (Morga in Katrňák a kol. 2010).

(Čeněk) A hlavně ta doba je dneska hrozně individuální, že jo. Každý se vnímá jako individuál a už se nikdo nevnímá jako, já nevím, rodina Kopečkovíc, prostě je tam Milan Kopeček a Milada Kopečková.

Jako další z výrazných změn „párovosti“ a partnerství je otázka „bytí spolu za každou cenu“. Tento termín jsem si vypůjčila od Čenka. Podle mě také vystihuje ustanovení normy sériové monogamie (Jenkins 2017), která nahradila normu jedné životní monogamie:

(Čeněk) Mno já to vidím hlavně v té snaze být spolu za každou cenu. Že ty lidi se vzali kolikrát v osmnácti a žili spolu do konce života. A to dneska jakoby není. Jak převládá ta

romantická představa vztahu, že jakmile láska se vytratí, tak končíme. Tohle dřív nebylo podle mě tohle. Bylo to trošku i jakoby o úctě a bylo to jinak prostě.

Podle Čeňka tedy dřív partnerství nebylo založené pouze na lásce, byl to závazek, který se nemusel spojovat pouze s city. Čeňkův komentář by do jisté míry odpovídal Giddensově čistému vztahu, který je založen pouze na citech a trvá jen do té doby, dokud to oběma lidem v něm vyhovuje, ne tedy nutně „za každou cenu“. Posun ve vztazích vidí i Jonáš a popisuje ho na příkladu svých prarodičů. Podobně jako u Čeňka i Jonáš zvládnutí, že jeho prarodiče ve vztahu zůstali, i když nebyl po celou dobu založený třeba čistě jen na citech a provázeli ho těžkosti, které ale překonali:

(Jonáš) ... jako taky u mejch rodičů, takže no a moje prarodiče sou takhle klasika no se vzali jako v 18 a sou spolu doted', jo. Bylo to prostě jako hodně hezký, prožili dobrý, špatný věci jako takže to je jako takovej ten typ typickej vzor jako by to mělo být [ticho] ahh uhhh [povzdych, ticho] a mělo, mám, v podstatě jo. To hrozně obdivuju. Jako obdivuju to, jako to zvládli jako takhle to [ticho], co já jako hrozně cítim. Tyjo ale taky to jako nebylo úplně, že jo, ideální. Tak jako že dokonalý, jako třeba že život prostě ten partnerskej úplně jako růžovej jako láska, že jo. No.

Jak už jsem avizovala, Jonáš si je vědom, že vztah jeho prarodičů nejspíš nebyl celou dobu uspokojivý, nicméně to nebyl důvod z něj odejít, jako je to důvod v čistém vztahu (Giddens 2012). Být celý život v jednom vztahu není něčím, co je samo od sebe, je něčím, co vyžaduje úsilí a snahu, aby se to podařilo, a Jonáš ho na vztazích prarodičů obdivuje. Jistým způsobem tak odděluje vztah z ideje lásky, vztah byl zkrátka něco, co se „zvládlo“. Podobně Martina při srovnání dnešních vztahů a vztahů za generace jejích rodičů zdůrazňuje, že vztah byl něco, co se „dalo vydržet“:

(Martina) ...ale tak mám okolo sebe prostě jako, u nás doma tam všude je příklad, že se to dá vydržet. Jako dřív, dřív i kdyby se ti lidi chtěli rozvést, tak prostě nemohli, protože to bylo určitý stigma. Dneska ta společnost je absolutně bez mantinelů, všechno dělají si strašně jednoduchý, jo takže prostě nejjednodušší cesta je „no tak se na to vyprdnem, jdem od sebe, najdem si zas někoho jinýho, za chvíli to uděláme znova“ a to se stalo takovou jistou normou celý společnosti.

Podobně jako Jonáš a Martina vidí v dřívějších vztazích něco, na co je potřeba snaha a námaha, aby se udrželo. Normou také je, že vztah nemusí být navždy, ale může skončit rozchodem a rozvodem (Kreidl, Hubatková 2012: 146). Na rozpor mezi „setrváním“ ve vztahu celý život a odejitím ze vztahu naráží také Silvie:

(Silvie) Takže jako víš, že tam to bylo takové dané, otěhotníš a prostě už nemáš cesty zpět. Nebo ale jako jo, jsou lidi, co třeba jakoby z mé generace, co jsou jakoby kolegové, přátelé, co maj rozvedené, jako hodně moc, dost jsou rozvedený kolem mě. Já jsem zrovna žila v tom takovém jakože v tom modelu tak to prostě bylo a tak to zůstane, čau a prostě vydrželi to a jsou stále spolu, vlastně třicet let no. Takže jako, jo, ty generační, když se nad tím teď zamyslím, tak určitě je v tom velký rozdíl.

Silvie tedy také reflektuje rozdíl mezi tradičním vztahem, který byl údělem a neodcházelo se z něj, a čistým vztahem, který má výpovědní lhůtu (Giddens 2012). Jak Silvie a dříve už například Jonáš říkají, vztah, ve kterém se vydrží celý život, je určitým ideálem, vzorovým modelem. Tento ideál je nadále platný (Rothschild 2014, Kipnis 2003). Jak vyplývá z definic vztahů, i dnešní mladí dospělí vidí vztah jako práci a budování, avšak při porovnávání dnešních vztahů a těch za generace rodičů dnešních mladých dospělých vyvstává najevo, že na ně nejsou ochotni velkou námahu vynaložit. Může to opět vyplývat ze změny strukturálních podmínek a z množství možností, jak už někteří mí komunikační partneři/partnerky zmiňovali, kdy je lepší si zvolit možnost věnovat snahu jiným věcem, například práci anebo i jinému vztahu. Zároveň několik komunikačních partnerů/partnerek vysvětluje křehkost dnešních vztahů konzumním nastavením společnosti a jejich generace jako takové.

Křehké konzumní vztahy

(Sára): My jsme zvyklí na to, že máme prostě nekonečný množství možností a že hmm prostě je to tak nejenom hlavně myslím si, že i v ostatních věcech než jenom ve vztazích, že prostě nevím. Dřív když si lidi chtěli něco koupit, tak museli, měli třeba jenom 3 věci na výběr, dneska je to 200 různých věcí a máme takovej pocit toho, jako toho dostatku toho přebytku asi podle mě ve všem no, asi jsme zvyklí všechno, všechny věci spíš vyhodit, nebo se jich zbavit, a tak asi to je i se vztahama.

(David) Asi bych řek, že to souvisí i s tím takovým tím jinak konzumním způsobem života, že to prostě nevím, někde jsem slyšel, že říkali, že to prostě lidi dřív se snažili ty věci opravit a teď to prostě tak náh když spotřebič nefunguje, tak ho zahodíš, a tak si myslím, že i trošku z tohoto pohledu se to změnilo, kdy možná i kolikrát z nákejch blbostí lidi ten vztah opustěj a jdou prostě, jinak kdy chtěj někoho lepšího nebo něco prostě. Zas každej má náký svoje chyby, vždy tam musí bejt náká tolerance. Něco když tak řekneme něco se rozbije v tom vztahu, něco nefunguje tak, než aby se to ti lidi snažili opravit, tak prostě ten vztah ukončej, protože nemaj nákou výdrž, nevím. Nevím z jakýho důvodu to je, ale jako takhle si myslím, že se to nějak změnilo.

V těchto názorech se Sára s Luděkem kryjí s konceptem tekuté lásky (Bauman 2013), která je křehká, nestabilní, neboť je ke vztahu přístupováno konzumentským způsobem. Přičemž stejně jako Sára a David i Bauman (2013) poznamenává, že smyslem konzumerismu není věci hromadit, natož opravovat, musí se vyhodit a uvolnit místo pro další věci, a tak je to i se vztahy, které se radši ukončí, aby se mohlo vstoupit do dalšího. Stejnou reflexi nabízí i Jonáš:

(Jonáš) No sme v současný době taková spotřební kultura. Řekneme si, že když je to výhodnější tak si nechám, když ne tak to vyhodim. To je jednoduchý. To stejný jako aplikujeme i na vztahy. Když je nějakej problém, tak předtim lidi ho řešili, jo, nějak ho prostě jako... protože jako ani neměli ty možnosti. Jako najít si nový jako. Víš jako? Že tahle společnost v současný době a tahle jako něco jako nastavení momentálně jako konzum, uh, a obecně jako na obrátku, když to tak řeknu a jakože. Tak, tak to jak přistupujem k věcem, tak přistupujeme i k lidem podle mě prostě. Něco nevyhovuje, něco nefunguje nějakou dobu, tak čau! Prostě nazdar, no bezva. Rozchod jako. Já to říkám, já to dělám taky, jako nejsem pokrytec, kterej by jako tvrdil, že hele to nedělám. Já to dělám taky, já si to uvědomuju, ale vim, proč to dělám jakože. Taky sem tak jakoby nastavenej, no. Jako štve mě to, ale zatím jako sem s tím nic neudělal.

Podle mě je zajímavé, že si komunikační partneři/partnerky uvědomují, že mladí dospělí přistupují ke vztahům konzumním způsobem a jsou schopni sebereflexe. Jak jsem již interpretovala dříve, mladí dospělí vidí vztah jako práci, budování, něco, co stojí péči, zároveň ale připouští vliv konzumního přístupu, který znemožňuje tyto představy realizovat. Na

základě jejich komentářů také docházím k závěru, že vztahy jako spotřební zboží jsou vlastně čistými vztahy, neboť fungují jen do té doby, dokud jsou v nich oba spokojeni a případná nespokojenost se „neopravuje“. Z komentářů dále vyplývá, že jsou mladí dospělí stejně jako Bauman (2013) ke konzumnímu přístupu ke vztahům kritičtí. Uvědomují si, že i u případného dalšího vztahu nejspíš nastane z nějakého důvodu určitá nespokojenost a čistý vztah, který by byl dlouhodobý, se tak z tohoto hlediska jeví spíše jako nereálný. Navíc ve spotřebním vztahu ani není možné otevřít se tomu druhému, jak navrhuje Giddens (2012), neboť spotřební vztahy jsou nejisté, křehké a z toho plyne úzkost. Není možné oddělit ze struktury společnosti, která je spotřební, a neumožňuje tak vytvoření si stálých, pevných pout (Bauman 2013). Z hlediska otevření se ve vztahu a komunikace je zajímavý ještě komentář Martiny:

(Martina) Dřív prostě ty lidi spolu byli zvyklí komunikovat, vyříkali si to, vysvětlili si to, jo nikdy to není a nebylo to příjemný, ani tenkrát, ale muselo se to tak dělat. Dneska prostě ty lidi jakoby nic nenutí, protože vidijou, že všude okolo je to to stejný, tak si najdou zas někoho takovýho dalšího a jakoby je nic nenutí udržovat to, ten vztah jakoby za každou cenu

Opět je tu zmiňované, že dnešní vztahy se „neudržují za každou cenu“ a člověk má více možností. Najde si někoho dalšího, čili konzumně vymění starý vztah za nový. Nicméně zaujalo mě, že Martina vidí proměnu vztahů v komunikaci, neboť čistý vztah stojí na spoluplynoucí lásce, která je charakteristická intenzivním sdílením (Giddens 2012), a tedy komunikací. Martina v tomto tedy také rozporuje moderní koncepci vztahu, neboť komunikaci a sdílení paradoxně přiřazuje k tradičnímu vztahu. Jako komunikaci určitým způsobem také vidí ono „opravení“ vztahu, které právě pod vlivem konzumního stylu života lidé nerealizují, neboť jak Martina říká, radši si najdou další vztah. Na další fenomén, který podle Baumana (2013) ovlivňuje vztahy tekutého moderního světa, naráží Marie, když hovoří o proměně vztahů:

(Marie) To se určitě změnilo, tak, myslím, že v naší generaci je podstatný, má podstatný vliv internet, co se týče vzniku vztahů, ať už těch přátelských, nebo těch romantických.

Marie internet nějak nehodnotí, Bauman (2013) je k němu kritický, protože podle něj slouží k „nakupování“ vztahů, které jsou díky němu sice četnější a vznikají lehčeji, ale o to jsou povrchnější a nemají dlouhého trvání.

Při reflexi proměn vztahů jsme dle mého názoru s komunikačními partnery/partnerkami narazili na několik důležitých zjištění. Zaprvé se vztahy proměňují. Nejsou tedy ahistorické a norma „párovosti“ se mění. Zadruhé na vztahy mají vliv strukturální podmínky a společenský kontext. Vztahy jsou tedy kulturně ukotvené, uspořádání soukromého života nelze oddělit od toho veřejného. Za třetí je na nynější vztahy v zásadě nahlíženo jako na individualizované, jako na jednu z plurality možností, jako na spotřební a jako Giddensovy čisté vztahy, přestože ideou zůstává ke vztahům nepřístupovat konzumně, ale pracovat na jednom dlouhodobém, opravovat ho a zavázat se mu. Norma „párovosti“, normativní podoba páru a představa toho, co by si mladí dospělí přáli, se tedy častokrát neshoduje s tím, jak je strukturován vnější svět, nebo jdou tyto dvě záležitosti vyloženě proti sobě.

4. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se snažila popsat koncept „párovosti“ a co ho utváří. Představila jsem koncepty a sociokulturní kontext ovlivňující představu párového vztahu a jeho praktikování. Ukázalo se, že „párovost“ má poměrně úzce vymezené charakteristiky se sankčními dopady pro ty, kteří do podoby párovosti nezapadají. Párový vztah je považován za přirozený, pod étosem romantické lásky za samovolný, krásný a v (pozdně) moderní době za progresivní, svobodný, zcela v soukromých rukou páru. Navzdory vzrůstajícímu počtu různých forem soukromého života se žití v páru stalo „správným“, privilegovaným modelem.

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit, jakým způsobem se koncept „párovosti“ projevuje v životech mých komunikačních partnerů/partnerek, které definuji jako mladé dospělé od 26 do 30 let, a jaké mají postoje k párovým vztahům. Nástrojem mi byly polostrukturované rozhovory, prostřednictvím nichž jsme se s komunikačními partnery/partnerkami dostali k několika tématům. Nejdříve jsme řešili, jak vlastně chápou „vztah“, což se ukázalo jako podnět pro další témata. Hovořili jsme o lásce, představách, očekáváních, nárocích spojených se vztahem a důvodech pro vztah. Řešili jsme, do jaké míry si komunikační partneři/partnerky připouští sociální konstruovanost „párovosti“ a co má na jejich názory a rozhodování se v kontextu „párovosti“ vliv. Také jsme diskutovali proměny vztahů a tlaky působící na komunikační partnery/partnerky v souvislosti s „párovostí“.

Mí komunikační partneři/partnerky na vztahy pohlížejí jako na individuální uspořádání dvou lidí, které je odlišné od přátelství a založené na emocích, podpoře a intenzivním (nejlépe každodenním) společném sdílení času. Představy vztahu mých partnerů/partnerek provází několik rozporů. Prvním takovým rozporem je rozum a cit. Komunikační partneři/partnerky na jednu stranu zmiňují důležitost emoční vazby, projevování citu ve vztahu a sdílení intimity. Na druhou stranu, na partnera/partnerku mají určité nároky a na vztah určité požadavky, ať už je to závazek vůči vztahu, poskytnutí péče nebo ochrana před samotou.

Podobně jako definice vztahu, láska pro mé komunikační partnery/partnerky není něco zcela lehce popsatelného, nicméně tvoří podle nich základ vztahu. Je opředena romantickou představou a mystikou a dává párovým vztahům punc přirozenosti. Utváří představu, že je to něco, co se samovolně, nekontrolovatelně stane. Zároveň však komunikační partneři/partnerky popisují vztah jako dlouhodobé budování vyžadující práci, která se má „vyplatit“ do budoucna. Sama citová vazba tedy pro párový vztah nestačí.

Dalším zajímavý rozpor se ukazuje na reflexi proměn vztahů. Mí komunikační partneři/partnerky chápou vztahy nynějších mladých dospělých jako transformované, ovlivněné proměnami sociokulturního prostředí. Jejich percepce odráží procesy destandardizace biografí, individualizace, globalizace a konzumního přístupu ke vztahům. Současně však považují za ideální a správnou „tradiční“ podobu vztahu, kterou tvoří závazek, jistoty a bytí spolu do konce života. Vnímají, že v současném prostředí mohou volit z různých možností jak utvářet svůj život, párový svazek pro ně však zůstává nadále důležitou a jedinečnou formou uspořádání soukromého života.

Komunikační partneři/partnerky častokrát refletovali, že jejich představy o vztazích jsou konstruktem. Zformovaly se jim zejména výchovou a vzorem rodičů a sociokulturním prostředím, ve kterém žijí. Jejich představy nejsou tedy univerzální, a to ani v rámci jednoho sociokulturního kontextu. Z konstruktivistického přístupu však volně přechází do pozitivistického, kdy na párové vztahy nahlíží jako na něco naprosto přirozeného, vycházejícího z potřeb člověka, které jsou dané. Tento pohled se projevil hlavně v otázce reprodukce, kdy mí komunikační partneři/partnerky poměrně univerzálně spojovali párové vztahy s rodičovstvím. V této otázce se také zřetelně projevila genderová dimenze „párovosti“.

Komunikační partneři/partnerky tak párové vztahy také pojímají jako prostředek pro to mít děti. Reprodukci chápou jako záležitost ovlivněnou biologickými determinanty ženy a z toho vychází přísnější neformální věková norma „kdy mít děti“ pro ženy než pro muže. Na ženy je pak tímto vyvíjen větší tlak, aby byly v párovém vztahu a měly děti. Tlaky v kontextu „párovosti“ však určitým způsobem pociťovali všichni mí komunikační partneři/partnerky. V některých případech pro ně byly bolestné nebo alespoň nepříjemné.

Na základě analýzy tak identifikuju normu párových vztahů. Párový vztah je považován za životní metu a její naplnění za životní normu. Podoba párových vztahů se mění, realizace nového, moderní, „čistého“ vztahu však není možná, neboť vztah není realizovatelný jako genderově rovný a nezakládá se pouze na emocionálním poutu. Zároveň jeho realizace není ani žádaná, mladí dospělí od vztahů vyžadují tradiční hodnoty jako je závazek a jeho trvání, spojení na základě okouzlení lásky, ale i rozumových faktorech. Vzhledem k tomu, že párový vztah je stále normou s určitou podobou, diskurs osvobození se spíše nenaplnuje a mladí dospělí jsou nadále disciplinováni podle pozměněných norem. Analýzu můžeme uzavřít

tvrzením, že „párovost“ je součástí sociálního řádu s pořádkovou funkcí a nikdy se netýká pouze lidí v páru.

ZDROJE

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J. J. (2007). Suffering, selfish, slackers? Myths and reality about emerging adults. *Journal of youth and adolescence*, 36(1), 23-29.
- Barker, M., Heckert, J., & Wilkinson, E. (2013). Polyamorous intimacies: From one love to many loves and back again. In *Mapping Intimacies* (pp. 190-208). Palgrave Macmillan, London.
- Bauman, Z. (2013). *Tekutá láska: o křehkosti lidských pout*. Academia.
- Beck, U. (2011). *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně* (2. vyd). Sociologické nakladatelství. <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?isbn=978-80-7419-047-6>
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2004). *The normal chaos of love*. Polity Press.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2014). *Dálková láska: Životní formy v globálním věku*. Sociologické nakladatelství.
- Behrens, M. (2014). "Shared Commitments. *Guest post, available at www.themetaphysicsoflove.com/blog/2014/7/17/guest-post-by-maren-behrensshared-commitments*.
- Brake, E. (2012). Minimizing Marriage: Marriage, Morality, and the Law.
- Brake, E. (2018). Do Subversive Weddings Challenge Amatonormativity? Polyamorous Weddings and Romantic Love Ideals. *AnALize: Revista de studii feministe*, (11 (25)), 61-84.
- Brown, S.J. (2017). Romance is Not Universal, Nor is it Necessary.. [online]. In *Wear Your Voice*. [cit. 16.03.2020]. Dostupné z: <https://wearyourvoicemag.com/entertainment-culture/romance-not-universal-necessary>
- Budgeon, S., & Roseneil, S. (2004). Editors' introduction: Beyond the conventional family. *Current Sociology*, 52(2), 127-134.
- Butler, J. (2011). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Card, C. (2007). Gay Divorce: Thoughts on the Legal Regulation of Marriage. *Hypatia*, 22(1), 24-38. Retrieved July 26, 2020, from www.jstor.org/stable/4640042
- ČSÚ. (2018). Svateb přibývá. [online]. In Český statistický úřad. [cit. 07.03.2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/svateb-pribyva>

das. (2019). *Místo babičkou prvorodičkou aneb Když ženy překračují biologické limity mateřství*. [online]. In Novinky.cz. [cit. 07.03.2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/deti/clanek/misto-babickou-prvorodickou-aneb-kdyz-zeny-prekracuji-biologicke-limity-materstvi-40302558>

Dudová, R. (hostka). (2015, 1. října). *Osamělé rodičovství dětem vadit nemusí! Jde hlavně o ekonomické znevýhodnění, říká socioložka*. [audio podcast]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/osamele-rodicovstvi-detem-vadit-nemusi-jde-hlavne-o-ekonomicke-znevychodneni-rika-6209453?print=1>

Finn, M. D. (2005). The discursive domain of coupledom: A post-structuralist psychology of its productions and regulations.

Frelich, J. (2018). Průměrný věk matek se zvyšuje ve všech krajích | Statistika&My - měsíčník Českého statistického úřadu. *Statistika&My - měsíčník Českého statistického úřadu* [online]. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2018/09/prumerny-vek-matek-se-zvysuje-ve-vsech-krajich/>

Friedan, B. (2010). *The feminine mystique*. WW Norton & Company.

Genderová mapa zobrazuje zastoupení žen a mužů ve veřejných firmách [online]. In Otevřená společnost. [cit. 2020-07-30]. Dostupné z: <https://www.otevrenaspolecnost.cz/uspechy/6032-genderova-mapa-zobrazuje-zastoupeni-zen-a-muzu-ve-verejnych-firmach>

Genderová rovnost. [online]. In Otevřená společnost. [cit. 2020-07-30]. Dostupné z: <https://www.otevrenaspolecnost.cz/genderova-rovnost>

Giddens, A. (2012). *Proměna intimacy: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Portál.

Gill, R., & Orgad, S. (2015). The confidence cult (ure). *Australian Feminist Studies*, 30(86), 324-344.

Gill, R., & Orgad, S. (2018). The amazing bounce-backable woman: Resilience and the psychological turn in neoliberalism. *Sociological Research Online*, 23(2), 477-495.

Grossi, R. (2014). *Looking for love in the legal discourse of marriage*. ANU Press.

Guba, E. G., Y. S. Lincoln. 1994. „Competing Paradigms in Qualitative Research“. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln. *Handbook of qualitative research*. London: SAGE Publications, s. 105-116.

Hašková, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Hašková, H., & Rabušic, L. (2008). K nízké sňatečnosti v České republice. *Sociální studia/Social Studies*, 5(2), 9-33.

- Havelková, H., & Oates-Indruchová, L. (2015). „Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti v letech 1948-1989.” In *Vyvlastněný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti, 1989*, 7-41.
- Hazleden, R. (2004). The pathology of love in contemporary relationship manuals. *The Sociological Review*, 52(2), 201-217.
- Chalmers, H. (2019). Is Monogamy Morally Permissible?. *The Journal of Value Inquiry*, 53(2), 225-241.
- Illouz, E. (2012). *Why love hurts: A sociological explanation*. Polity.
- Ingraham, C. (1994). The heterosexual imaginary: Feminist sociology and theories of gender. *Sociological theory*, 203-219.
- Jamieson, L. (1999). Intimacy Transformed? A Critical Look at the 'Pure Relationship'. *Sociology*, 33(3), 477-494. <https://doi.org/10.1177/S0038038599000310>
- Jenkins, C. (2017). *What love is: and what it could be*. Basic Books.
- Jenkins, C. S. I. (2015). Modal monogamy. *Ergo, an Open Access Journal of Philosophy*, 2.
- Katrňák, T., Lechnerová, Z., Pakosta, P., & Fučík, P. (2010). Na prahu dospělosti: partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti.
- Katz, J. N. (2013). Vynález heterosexuality. *Gender rovné příležitosti výzkum*, 14(02), 4-13.
- Keenan, A. (2016) Consider the impact of amatonormativity . [online]. In *The Lawrentian. The Student Newspaper of Lawrence University since 1884*. [cit. 15.03.2020]. Dostupné z: <https://www.lawrentian.com/archives/1007388>
- Keller, J. (2004). *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kipnis, L. (2003). *Against Love: A Polemic*.
- Kostková, T., Horálková, E. (2019). Dnes je průměrný věk prvorodiček 30 let. A to je špatně, varuje porodník Pavel Calda. [online]. In *Dvojka. Český rozhlas Dvojka*. [cit. 07.03.2020]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/dnes-je-prumerny-vek-prvorodicek-30-let-a-je-spatne-varuje-porodnik-pavel-calda-7768116>
- Kreidl, M., & Hubatková, B. (2012). Partnerské dráhy po rozvodu. *Proměny partnerství. Životní dráhy a partnerství v české společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)*, 146-177.
- Macek, P., Bejček, J., & Vaníčková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults: Generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 444-475.

- Magazín. (2019). *Mám vztah sama se sebou a jsem šťastná. Přiznání Watsonové je milník, říká expertka.* [online]. In Aktuálně.cz. [cit. 2020-07-28]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/herecka-watsonova-je-hrda-na-to-ze-je-single-mam-vztah-sama/r~77af6cc403ef11ea9d020cc47ab5f122/>
- Matthew Hussey. In: Youtube [online]. *Description.* [cit. 2020-07-28]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/user/gettheguyteam/about>
- McKeever, N. (2017). Is the requirement of sexual exclusivity consistent with romantic love?. *Journal of Applied Philosophy*, 34(3), 353-369.
- Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině – únor 2020. [online]. In Centrum pro výzkum veřejného mínění. [cit. 30.07.2020]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5185-nazory-verejnosti-na-rolu-muze-a-zeny-v-rodine>
- Pařízková, A. (2012). Vývoj sociologického pohledu na životní cyklus a životní dráhy. *Proměny partnerství. Životní dráhy a partnerství v české společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)*, 22-37.
- Pařízková, A. (2012b). Partnerství v kontextu biografii migrujících. *Proměny partnerství. Životní dráhy a partnerství v české společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)*, 129-145.
- Ramazanoglu, C., a Holland, J. (2004). *Feminist methodology: challenges and choices.* SAGE.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research.* New York: Oxford University Press.
- Rich, A.C. (2003). Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence (1980). *Journal of Women's History* 15(3), 11-48. [doi:10.1353/jowh.2003.0079](https://doi.org/10.1353/jowh.2003.0079).
- Rothschild, L. (2018). Compulsory Monogamy and Polyamorous Existence. *Graduate Journal of Social Science*, 14(1).
- Ryan, C., & Jethá, C. (2014). *Na počátku byl sex: kořeny moderní sexuality : jak se dáváme dohromady a proč se rozcházíme.* Argo.
- Sadler, B. J. (2018). Love as Emotion and Social Practice: A Feminist Perspective. *Analyze–Journal of Gender and Feminist Studies is an on-line, open access, peer*, 16.
- Saldaña, J. (2013). *The coding manual for qualitative researchers.* SAGE.
- Saldaña, J. (2015). *Thinking qualitatively: methods of mind.* SAGE.
- Shulamith, F. (1970). *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution.* New York.

- Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Albert. <http://alephuk.cuni.cz/CKIS-28.html>
- Šmausová, G. (2002). Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sociální studia*, 7(2002), 15-27.
- Šmídová, V. (2019). *A žila sama šťastně až do smrti. Párování přeceňujeme, říká psycholog*. In heroine. [cit. 2020-07-28]. Dostupné z: <https://www.heroine.cz/vztahy/1767-a-zila-sama-stastne-az-do-smrti-parovani-precenujeme-rika-psycholog>
- Tomášek, M. (2006). Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabituující jednotlivce v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 42(01), 81-105.
- Vidovičová, L., & Gregorová, E. (2007). Věkové normy v sociologické perspektivě. *Sociální studia/Social Studies*, 4(1-2), 201-217.
- Warner, M. (1999). „Politics of sexual shame“. *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*, 1-40.
- Wilkinson, E. (2010). What's queer about non-monogamy now. *Understanding non-monogamies*, 243-254.
- Wilkinson, E. (2012). The romantic imaginary: Compulsory coupledness and single existence. In *Sexualities: Past reflections, future directions* (pp. 130-145). Palgrave Macmillan, London.
- Wilkinson, E. (2014). Single people's geographies of home: intimacy and friendship beyond 'the family'. *Environment and Planning A*, 46(10), 2452-2468.
- Zábrodská, K. (2009). *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Academia.
- Ženy v české vládě. [online]. In *Fórum 50 %. Aktuality*. [cit. 2020-07-30]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/statistiky/zastoupeni-zen-a-muzu-v-politice/vlada-cr>